

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

ÅRSBOK

1940

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS

AT LUND

LUND, C. W. K. GLEERUP

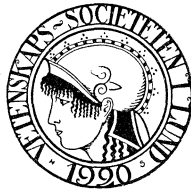
VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

ÅRSBOK

1940

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS

AT LUND

LUND, C. W. K. GLEERUP

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1 9 4 0

BELLMANSTOLKNING

AV

ERIK NOREEN

1.

I våra skolor lär i stor utsträckning bedrivas en verksamhet, som kallas »skaldemördande». Detta består i att man med grova, okänsliga pedagog-, filolog-, stilistiker- och litteraturhistorikerhänder fingrar på de värnlösa diktarnas alster, tills det ömtåliga färgstoffet på de poetiska fjärilsvingarna är bortpetat. Det är inte alls min mening att bestrida, att dylikt skaldemördande verkligen förekommer. En kommentar som sysslar med ovidkommande ting är skadlig, för att inte tala om en kommentar som är felaktig. Särskilt riskabel är enligt min uppfattning den stilistiska kommentaren, därför att stilistikens metoder ännu är så lösa. Stilkommentatorn gör ofta ingenting annat än påtvingar åhöraren (läsaren) sitt subjektiva tycke. Och dock är även stilkommentaren ofta oundgänglig. Det är orätt mot skalden att icke ge en ungdomlig publik den stilistisk-historiska bakgrunden till att Stagnelii kvinnliga ideal heter *Amanda*, vilket a priori i våra dar måste göra ett löjeväckande intryck, eller till den sammes uttryck *karlhand* för 'manshand' i Bacchanterna. Stagnelii

Med ömma hopp
från bergets topp
Aurora spanar honom opp

kommer i en helt annan dager genom en språkligt-stilistisk kommentar till uttrycket »med ömma hopp».¹

¹ Dessa verser anfördes en gång av Karl Warburg (Schück-Warburg, Ill. Sv. Litteraturhistoria, 1 uppl., 2, s. 747; 1897) som första och främsta stöd för påståendet att »man finner äfven här och hvar den eljes så graciösa Stagnelianska sångmön vid sin lättfotade vandring snafva och falla i prosans dike».

En form av filologisk kommentar, som väl alla i princip borde kunna erkänna som nyttig och nödvändig, är den som tar sikte på det rena språkliga begripandet, den rena översättningen. Bland våra äldre klassiker är Bellman en av dem, där den reella tolkningen ofta är mycket svår. Det vittnar om Bellmans oförlikneliga storhet som skald, att han kunnat behålla ett så fast grepp om sitt folks hjärtan, fast texterna i stor utsträckning är uppriktigt sagt obegripliga för nutida läsare och åhörare.

Att språklig och saklig kommentering av Bellmanstexterna är nödvändig har man länge insett. Redan J. G. Carlén gav i sin upplaga (1855—61) en mängd ord- och sakförklaringar. Bellmanssällskapets standardupplaga är försedd med en förtjänstfull kommentar, där särskilt det kulturhistoriska, så viktigt hos Bellman, är väl tillgodosett. Många goda tolkningar ges i Bernhard Risbergs »Jubileumsupplaga» av epistlarna 1939. Nils Afzelius har i ett flertal uppsatser givit ypperliga bidrag till en Bellmanskommentar. Och dock återstår oändligt mycket att göra. I episteln n:r 71 (»Ulla, min Ulla») erbjuder Fredman Ulla »från källan en vattenterrin». Man frågar sig, om Fredman verkligen ville komma med källvatten i en soppskål eller om *terrin* hade någon annan betydelse på Bellmans tid. Bellmanssällskapet lämnar här läsaren i sticket. Risberg ger (a. a. s. 254) följande något magra upplysning: »terrin = skål». I episteln 39 (»Storm och böljor») heter det om Liljans madam som sitter modell, att hon har »parasoller, girandoller». Bernhard Risberg¹ har tolkat *parasoller* som »solskärmar (väl genom schäferhatten)» — ett något dunkelt tal. En av våra främsta Bellmanskännare, Nils Afzelius, skriver härom enkelt och sant²: »Parasoll kan icke betyda något annat än parasoll. Antingen hade gumman två stycken eller också har skalden helt enkelt behövt rimma på girandoller.» Just denna kommentar ville man haft i Bellmanssällskapets upplaga, förutsatt att Afzelii påstående är riktigt, att *parasoller* icke kan betyda annat än 'parasoller'.³

¹ Svenska mästare, Stockholm 1934.

² Nysvenska studier 15, s. 66.

³ Senare (»Jubileumsupplagan» 1939, s. 147) har Risberg framställt en annan och bättre förklaring: »Pluralisformen väl som ringaktande kollektivisering.»

2.

Svårigheterna kan emellertid vara mycket större och väsentligare för en hel strofs eller dikts innebörd. Som exempel skall jag ta den stora vinterepisteln 42, »rörande kortspelet på Klubben». Det spelande laget avbryter på Fredmans uppmaning sin sysselsättning för att »titta ut», och så kommer den glänsande tavlan av den vintriga utsikten. Sjunde strofen lyder nu:

Se den gula Kampen brydd,

Med de ljusblå tofsar prydd.

Minsta sats kan ögat gläda,

Ingen släda

Är så prydd.

Wingmarks Fåle löper kapp,

Som en Ren framför en Lapp;

Klang, det klingar uti isen,

Han surprisen

Undanslapp.

Pojken där på skridskor han klingar i viken,

Djärf, nyfiken, djärf, nyfiken

Efter några rapp.

Slutet (v. 11—13) är ju långtifrån klart till sin innebörd. Trots detta har Bellmanssällskapets standardupplaga intet att förmäla om verserna i sin kommentar. Ej heller hos Carlén, som ofta ger värdefulla upplysningar, finnes något om detta ställe.

Så är däremot fallet hos Bernhard Risberg, *Textkritiska studier till Fredmans Epistlar* (Nordiska texter och undersökningar 12, 1938), s. 115. Han vill textkritiskt misstänkliggöra ordet *klingar* i tredje raden från slutet, vilket han menar »passar ej alls i sammanhanget». Gentemot *klingar* i epistlarnas första tryckta upplaga och i ett par handskrifter har fem andra handskrifter *slingrar*. Detta senare är enligt Risberg den riktiga läsarten.¹ »Genom slingrandet visar pojken sin nyfikenhet efter att få pröva isens bärighet och därmed också efter stryk för sin djärvhet, helst om han går ned sig.» Risberg antar, att *klingar* kommit in genom inverkan av versen strax

¹ Den är också införd i »Jubileumsupplagan» 1939, s. 159.

ovanför: *Klang, det klingar uti isen*. Det sista låter ju höra sig men är icke avgörande.

Stället upptas åter till behandling av Birger Bjerre i Arkiv för nordisk filologi 55, s. 180. Bjerre menar, att det är svårt att träffa ett val mellan läsarterna *klingar*: *slingrar* men att » verbet *klinga* kan mycket väl försvaras och får antagas ha betydelsen 'frambringa ett klingande ljud l. d.' » Bjerre för tolkningen ett stort steg framåt genom att påvisa, att *rapp* i sista versen icke syftar på stryk hägrande vid pojakens horisont utan betyder 'tag'. Exempel på denna betydelse föreligger så sent som hos Strindberg och Frans Hedberg (»Tolv riksdaler var sjätte månad, tjugofyra riksdaler om året, i två rapp, svarade Levin» Röda rummet; »Ett rapp höll jag verkligen på och skulle stanna kvar för alltid» F. Hedberg 1888). För övrigt lever ju ännu kvar frasen i (*röda*) *rappet*. Till sist framhåller Bjerre, att tolkningen av *rapp* »icke har direkt betydelse för valet mellan läsarterna *klingar*: *slingrar*».

I Svenska Akademiens ordbok, artikeln *klinga* v. säges (K 1229; 1936) part. *klingande* användas bildligt i betydelsen 'briljant, klar, glänsande o. d.' » a) om (släd) före: varpå slädarna glida lätt, briljant; ofta med tanke på hög, klar luft (o. bjällerklang) ». Frasen *klingande före* är allmänt känd och vida spridd; Rietz betecknar den som »Allmän». ¹ Det älsta citatet är från 1600: »om Påskan, som war then 23 Martij, war klingande före, både öfwer kiär och sjögar». En något avvikande fras träffas i följande exempel ur SAOS (ej medtaget i SAOB): »föret var klingande godt» Topelius, Dagbok 2:10 (1835).

Emellertid torde *klingande före* ursprungligen intet ha att göra med det vanliga verbet *klinga*. Frasen bör närmast sammanhållas med *klingande hal* 'mycket hal', som Rietz anför från Uppland, vidare med *klinghalt* 'valde lubricum' från Uppland (Ihre, Dialect-Lexicon 1766, Rietz), finl. dial. *kling* adj. 'hal' (Vendell), *klinghal* 'glansk (om is)' (Vendell), *klingis* 'glanskis' (Vendell, Wessman). Redan Ihre har antytt, att det av honom anförda *klinghalt* synes vara en ombildning av *glinghalt*, som han anför från Dalarna. Hithörande ord uppträda oftare med *gl-*. Några exempel ur den tryckta dialektlitteraturen skall belysa detta. Rietz uppger *gling* adj. 'hal, halkig'

¹ Wennberg, Ordbok öfver allmogeord i Helsingland 1873, har formen *glingande* (jfr nedan).

utan ursprungsbeteckning och säger, att »deraf» kommer *glinghal* 'mycket hal' Uppland, *glingande hal* 'd. s.' Uppland, Hälsingland, *glingar-ais* m. 'blankis' Dalarna (Våmhus), *glingande halt* 'mycket halt' Västmanland, *gling-'alt* 'd. s.' Dalarna (Mora). Magnevill, Bjursåsmålets ordförråd har *glingande* 'halkig, hal i högsta grad'. C. Pihl, Överkalixmålet 1: 150 f. har **glingen* fem. best. form 'blankisen', **glingskallad* 'flintskallig'.

I SAOB har adjektiven *gling*, *glinghal* tyvärr icke kommit med, trots att ett par enstaka litteraturcitat finns i SAOS. Värmlänningen Gyllenius skriver i sitt Diarium (ed. Hausen, s. 259, 260) c:a 1670: »ijsen war myckit haal och glingh», resp. »ijsen war mycket glingh och haal», och hos Murenus, Acta visit. 591 (1666) heter det: »på Matthiæ dagh kom ingen menniskia ifrån heela byn till kyrkia aff orsak, som dhe sadhe att dhe hadhe 2 mijhl till kyrekian glingh-haalan ijs och blåste så hårdt, att the kunde icke gå.»

Av detta material synes det som sannolikt framgå, att ett adjektiv *glinghal* 'mycket hal' på känt sätt (jfr *kolmörk*: *kolande mörk*, *eldröd*: *ellande röd*) har gett upphov till *glingande hal*. *Glinghal*, *glingande hal* (*gling*) har i vissa trakter ombildats till *klinghal* o. s. v. (måhända under inflytande av verbet *klinga*). Att det är *glingande* som ligger till grund för *klingande före* synes säkert. Snarast är *klingande före* förkortat av *klingande halt före*.

Genom Landsmålsarkivet i Upsala har jag fått ytterligare material.¹ Levanders dalmålsordbok har *glinga* v. 'åka kana' (från Transtrand), och i Värmlandssamlingarna finns *g^ling sæ* 'kana'.²

Ett verb *glinga* är sålunda — om ock ej starkt — bestyrkt. Detta har troligen uppstått ur fraser som *glingande hal*. De etymologiska frågor, som inställer sig med anledning av det ovan framlagda materialet, vågar jag här icke gå in på. Det synes under alla omständigheter sannolikt, att Bellmans *klinga* är en variant till *glinga* med betydelsen 'glida på is' och sålunda att *klingar* i episteln 42 är en äkta bellmansk läsart. Däremot är *slingrar* — enligt regeln om lectio difficillior — snarast en (eller flera) avskrivares lyckade försök att få förstånd av ett för honom (eller dem) obegripligt ord.

¹ För god hjälp framför jag mitt tack till fil. lic. Manne Eriksson.

² För fullständighetens skull nämner jag, att Sæve-Gustavsons under tryckning varande gotlandsordbok har — utom *klingande städföre* — *klingande manskin* 'klart månsken'.

3.

I Fredmans epistel 82 heter det i näst sista strofen:

Blåsen J Musikanter,
Vid Eols blåst från berg och branter;
Sjungen små Kärleks-Panter,
Bland gamla Mostrars kält och gnag.

— — —

Klang Du och Jag!
Klang *Ullas* amaranther,
Af alla slag!

Det egendomliga *amaranther* är många gånger behandlat, bl. a. av mig själv i Nysvenska studier 16, s. 244 f. Då jag emellertid numera menar, att hela sanningen där icke kommit fram, tar jag här upp ordet på nytt. Min tidigare framställning har tydligen heller icke övertygat Bernhard Risberg (se nedan).

J. G. Carlén anmärker 1861 (1: 324): »Troligen både för meterns och rimmets skull samt af artighet mot Ulla har skalden här använt ordet 'amaranther' i stället för amanger (amanter).» I Svenska Akademiens ordbok heter det (A 1176, 1898): »Ss. ett slags eufemistisk ombildning af *amang* (l. *amant*) förekommer *amarant* hos Bellman; om denna ombildning skett med anslutning närmast till *amarant*, sbst.¹ [blomma] l. sbst.² [medlem af amaranterorden], är ovisst. . . . Troligen beroende på detta ställe är uppgiften hos Heinrich (1814): Amarant . . . Äfven Liebhaber.» Av intresse är påpekandet av stället hos Heinrich, som visar att en läsare 1814 uppfattat *amaranther* som 'älskare'. R. Ekholm skriver i Bellmanssällskapets standardupplaga (1: CCLXVIII f., 1921): »Drottning Kristina stiftade 1653 en orden, som fick sin benämning efter det av henne antagna herdinnenamnet Amaranta, en femininbildning till amarantus, namn på en fantasiväxt . . . 1760 upptogs namnet av en sällskapsorden, som ännu äger bestånd. Amaranther sål. eg. = medlemmar av denna orden. Ordet är här emellertid också en skämtsamt eufemistisk ombildning av »amanter», och det hela är således ett slags ordlek.» B. Risberg, »Jubileumsupplaga» 1939, s. 285 förklarar *amaranther* sålunda: »d. v. s. amanter (amanger) = älskare. Här en skämtsamt sammanblandning med amaranterna, en ännu verkande sällskapsorden. Bn hade annars kunnat skriva »adoranter» = tillbedjare.»

Redan 1933 påpekades i all korthet hos Noreen-Wennström, Svensk läsebok för gymnasiet II: 1, s. 193, att Johan Runius har använt *amaranth* i betydelsen 'älskarinna' eller 'herdinna'. I gravskriften över Johan Olivekrantz 1707 heter det (SVS 1: 186 f.):

Ty Hwad är denna werld / om ey ett HErrans hus?
Hwars främsta Sido-mur nu wetter emot Norden;
Ty där har HErren sielf sin eld / sin ugn och lius.
På denna sidan fins ock Jungfrun uti Huset /
Så i *Geographi*' som *Fablen* widt bekant:
Hon är nu JOVÆ Brud / sehn hon fick rätta liuset /
Och wil ey mer ha namn af *Jovis Amaranth*.
Europa heter hon . . .

Och vidare heter det i den icke daterbara¹ Blomster-Dröm (SVS 2: 251):

Wid jag war i klädren seen,
Tyckt' mig hur' jag kom til korta
Waknad' opp war hel allen,
Och min ögnelust war borta:
Ingen siäl jag hos mig fant,
Ingen *Amaranth*.

Den ögnelust drömmaren vid uppvaknandet saknar är en skara sköna damer, som tidigare i dikten kallats *gudinnor* och *nymphor*.

Att bruket av *amaranth* hos Runius återgår på *Amaranth(a)* som herdinnenamn är självklart. En god parallell är herdenamnet *Celadon* eller Bellmans (Ep. 44):

Tänk på dina göromål,
På din *Chloris*, där hon ligger
Pigger,
Visar dig sin blomsterskål.

Drottning Kristina (se ovan) har icke själv bildat namnet *Amaranth(a)*. Det har förekommit i en eller annan herderoman, som vid

¹ Att den tillkommit under skaldens sista år torde emellertid vara ganska säkert.

mitten av 1600-talet varit populär i Sverige, såsom man kan se av Stiernhielms *Hercules* v. 139, där vi som ett av numren i Flättias bibliotek finner »kysk' *Amaranth*'». Lorenzo Hammarsköld (G. Stjernhjelm's Vitterhets-Arbeten, 1818, s. 222) identifierade förslagsvis denna bok med »*La nouvelle Amarante par Sieur de la Haye*», Paris 1633.

Amaranth i betydelsen 'herdinna, älskarinna' (resp. eventuellt 'älskare') förekommer veterligen endast hos Runius och Bellman (man kan frånsä lexikografen Heinrich). Enligt min tro går en direkt linje från den förre till den senare. Om Bellmans läsning vet vi föga. Hans originalitet är ju så påfallande. Men att han studerat Runius är ytterst sannolikt. Man kan erinra om att Runius nämnes i episteln 24, strof 2:

Jag skull' supa om ni tror,
Liksom Runius, Lucidor.

Viktigare är, att Bellman i *Bacchi Tempel* (först i versionen 1783, Bellmansällskapets upplaga s. 72, ej 1779 såsom Hjelmqvist, Förnamn och familjenamn s. 74 uppges) reproducerar en halv alexandrin: »Jan Hagel, kom, kik ut!» från en bröllopsdikt av Runius från 1713 (SVS 1: 317). Det är en tämligen säker reminiscens. Sannolikt är därför, att Bellmans *amaranther* beror på minnen från Runius (särskilt *Blomster-Dröm*, som har varit mycket populär).

Skall man under dessa förhållanden godta Heinrichs uppgift och senare Bellmanskommentatorers gissning, att *amaranther* betyder 'amanter'? Säkert icke. Ordet betecknar i episteln kvinnliga väsen. »Ullas *amaranther*» är detsamma som de »små Kärleks-Panter» som nämns i strofens början; detta uttryck är rätt förklaradt av Afzelius i *Nysvenska studier* 15, s. 69 under hänvisning bl. a. till »Fröjas ungar» i ep. 70. Ulla är den förnämsta av nymferna, och därför kallas de övriga 'Ullas herdinnor'.

REDAKTIONERNA AV OLAVUS PETRIS
SVENSKA KRÖNIKA

ÖVERSIKT OCH GRUPPERING AV HANDSKRIFTERNA

AV

EFRAIM LUNDMARK

Redan vid studiet av »En svensk krönika» i tryck märker man, att den ursprungliga manuskriptstommen kompletterats vid olika tillfällen. Ofta ha sakligt kortfattade annalistiska notiser instuckits i en utförlig, ordrik framställning av ett händelseförlopp, med vilket notiserna ha intet eller ringa samband. En i och för sig så obetydlig detalj som årtalsskrivningen visar oss, att data i manuskriptet en tid utsattes på svenska, »Epter Christi byrdh tolff hundrad och tw åår», »åår epter Christi byrdh fiortonhundrade sex och trättyio», en annan period på latin, »Anno domini Mcc», »Anno domini Medxxxvij» etc. Då de bästa handskrifterna, som äro primär- eller sekundäravskrifter av förlorade original, överensstämma i denna lilla detalj, tyder det på att årtalsangivningen varierat i huvudförlagan. Härav kan man draga den slutsatsen, att om avskrivarna — ofta till och med i andra och tredje led — respekterat den skenbart inkonsekventa utskriften av årtal, så ha de även noga gett akt på texten i övrigt i den förlaga de följde. Olikheter i de bästa avskrifternas omfattning och innehåll få därför inte utan vidare förbises eller bortförklaras såsom tillfälligheter. Efter systematisk genomgång av huvudbibliotekens handskrifter till verket har jag kommit till det resultatet, att materialet med avseende på textinnehållet låter ordna sig i bestämda grupper, vilka återgå på lika många från varandra avvikande huvudförlagor eller redaktioner.

Ett mindre antal stickprov i Kungl. bibliotekets i Stockholm handskrifter till krönikan bestyrkte mina misstankar, att det fanns flera textredaktioner, som inte uppmärksammats. Genom inlån från och vid besök i svenska, danska och tyska handskriftssamlingar har jag sedan haft tillfälle granska flera tiotal krönikeavskrifter — något originalmanuskript är icke känt —, men endast de mera betydande ha medtagits i föreliggande framställning. Det kan finnas utsikter

för kommande forskare att i andra än i de av mig anlitade samlingarna påträffa exemplar, vilka äro lika märkliga som de här omtalade, tidigare inte diskuterade handskrifterna i Linköping, Lund, Skara, Uppsala, Greifswald och Köpenhamn. Tyvärr har det varit omöjligt att få hit till Stockholm de exemplar av Olavus' krönika som finnas i Leningrad och i Paris. En planerad resa till de forna svenskorterna i öster och sydöst har självfallet inte kunnat företagas under nuvarande förhållanden (1939—40).

Utrymmet medger inte beskrivning av alla genomgångna handskrifter, men i en bilaga lämnas en översikt över gruppering och datering av c:a 120 exemplar. Att så många bevarats tyder på stor frekvens i äldre tider. Alla ha dock inte samma bevisvärde. Om de viktigaste avskrifterna må följande inledningsvis sägas.

Ehuru *D 25* endast är ett kortfattat utdrag ur Olavus Petris krönika, är den i flera avseenden ett utmärkt kronologiskt instrument. Handskriften är nämligen daterad, signerad och lokaliserad: »En lithen crönika vtdraghen påå swensko hörer Pädher Jonson tijl anno dominij 1546 . . . scriptum Strengis» (på titelbladet), »Scriptum Streng. anno 46» (på sista sidan). *D 25* är den äldsta exakt daterade av de undersökta krönikehandskrifterna. Ännu i sitt stympade skick bevarar den några för en viss grupp karakteristiska kännetecken. Dessa — och därmed gruppen — ha således tillkommit senast 1546. Hithörande kröniketexter sluta med Svante Nilsson Stures död 1512, dagen efter nyåret. Härmed är ej sagt, att alla texter som sluta 1512 höra till samma grupp.

D 409 omfattar även händelserna 1512—20. Den hand som skrivit hela codex har daterat företalets slutrad 1551 och på ett vid bindningen inhäftat, på frampärmens insida klistrat blad gjort en prydlig, versifierad anteckning om att boken är »scriffuin oc giordh i Abo stadh . . . Anno 1552. Julii 1.» Även *D 23*:s företal är daterat 1551, men då texten är skriven av tre händer, som visserligen arbetat nära varandra i tiden, kanske avlöst varandra i samma skrivarstuga, är *D 23* inte lika användbar för datering av vissa textpartier som *D 409*. *N. 142*:s företal har årtalet 1557; hela volymen är ett omsorgsfullt skrivvararbete av en hand, vilket även gäller *A. M. 898*, som i slutet av företalet har dateringen 1561 och i slutet av texten 1562. De fyra sistnämnda handskrifterna — jämte flera andra — höra till en grupp.

E 5 representerar en annan och större grupp med utförligare text; den är i företalets slut daterad 1558. *E 5:s* hand har skrivit nästan allt i *E 6*, som 1567 förvärvades av den östgötske kyrkoherden Joen Petri Klint. Denne har som han brukade göra med sina böcker illustrerat krönikan med en mängd i margerna inklistrade träsnittsurklipp samt här och var gjort anteckningar. Dessutom har Klint på flera ställen bytt ut ursprungliga lägg och blad mot av honom avskrivna partier, bl. a. hela företalet och ett stycke av själva kröniketextens början. Sannolikt har Klint moderniserat sitt exemplar efter en till *E 5:s* grupp hörande handskrift. Den ursprungliga *E 6* skulle då ha hört till en äldre grupp. Att samma verkstad släppte ut avskrifter av såväl äldre som yngre redaktioner av ett arbete var intet ovanligt. Klint ägde även *D 427*, från 1500-talets sista årtionden.

Det finns en fåtalig grupp, som i texthänseende är lika föregående, men som avviker i utredningen. Det äldsta daterade exemplaret i gruppen, *Th. 1314*, färdigskrevs den 4 november 1559, enligt en på latin av skrivaren gjord anteckning i slutet av texten. Samma hand har lika noggrant utfört avskriften *Eng. B III, 1: 2*; titelbladet är dekorerat med en av tre kolonner buren kunglig krona och daterat 1584, men det syns genast, att titelbladet är yngre än handskriften i övrigt.

Dessutom finnas flera exemplar från 1500-talets slut och senare, som antingen äro klart och pålitligt daterade eller lätt kunna bestämmas med ledning av annotationer om händelser, ägare etc. Av större betydelse för efterföljande rekonstruktion av krönikans historiografi äro några odaterade avskrifter, som tydligen härröra från 1500-talets mitt, alltså helt eller delvis tillkommit medan Olavus Petri ännu levde eller inom några år efter hans död 1552.

Beträffande den s. k. huvudhandskriften, *D 407*, som skrivits av två händer, kan man inte med bestämdhet påstå mera än att hand 2 utfört sitt kompletteringsarbete t. o. m. 1520 års händelser under 1550-talet, och att hand 1 varit verksam före hand 2; skälen för dessa dateringar diskuteras i det följande. *D 407* är publicerad i tryck av Klemming 1860 och av Sahlgren 1917.¹

¹ Olai Petri Svenska krönika, utg. af G. E. Klemming (1860); En svensk crönika af Olavus Petri, utg. af Jöran Sahlgren, i: Olavus Petri, Samlade skrifter, 4 (1917).

Codex *Sernsk.*, varav stycken publicerats av Klemming i anmärkningarna till hans edition av D 407, har skrivits av tre händer: hand 1, som skrivit fram till 1512, påminner i stilkaraktären om den 1546 daterade D 25, beskriven ovan, vilket inte i och för sig bevisar, att hand 1 är samtidig med D 25; hand 2, som skrivit texten 1512—20, har möjligen avslutat sitt arbete senast 1552; då — kanske senare — infördes journalnotiser samtidigt för åren 1549—52 av hand 3, som även gjort rättelser och tillägg i texten samt skrivit en förteckning över svenska kungar; här upptas Gustav Vasa men inte hans dödsår; 1565 har en 4:e hand börjat göra aktuella anteckningar bland de äldre journalnotiserna i slutet på volymen.

D 17 företer grafologiskt liknande äldre stildrag som D 25 och hand 1 i *Sernsk.* Vattenstämpeln i D 17:s papper återger en enhörning; ett dylikt djur finns även i codex *Grfsw:s* papper, ehuru inte alldeles lika. Tyvärr kan man svårigen draga några bestämda slutsatser för dateringen med ledning av pappersmärkena, enär många europeiska fabriker signerade sin tillverkning med en enhörning under 14—1500-talen. *Grfsw.* innehåller inga med kröniketextens skrift samtida anteckningar. Den äldsta anteckningen, »hansse fägertt(?) hortt dytt böck(böek?) | zu(?) spollem», är från 1500-talets sista årtionden. Texten, som i avfattning och omfång motsvarar hand 1:s parti i *Sernsk.*, är omsorgsfullt präntad, vilket gör den svårare att datera. Helt allmänt sett verkar *Grfsw.* som skivarprodukt mera ålderdomlig än någon annan handskrift av Olavus Petris krönika, men det kan bero på att skrivaren medvetet arkaiserat stilen och uppställningen. Det är även möjligt, att skrivaren var en äldre man. Några av hans bokstavstyper, såsom k, r, w, hop- eller dubbelskrivna tecken etc., äro vanliga i skrift under perioden 1400-talets slut—1500-talets förra hälft. I *Grfsw.* finnas dessutom yngre typer av några bokstäver omväxlande med äldre, t. ex. en k-typ som blir vanlig först omkring 1525. Detta gäller uppsvensk skrift; inom danskt område gick utvecklingen eller stiltförändringen snabbare i kanslier och skrivarskolor. Ännu har ingen språklig undersökning av *Grfsw.* skett, men det ser ut som om handskriften vore en rent svensk skapelse, som av ortografiska och grafologiska skäl kan dateras till före 1550, d. v. s. till 1540-talet (jfr reproduktion s. 51).

Ett särskilt intresse och bevisvärde har en grupp danska (dani-

serande) översättningar av Olavus' krönika. I 7 exemplar slutar texten 1512. Den äldsta översättningen, *A. M. 196*, kan vara skriven omkring 1560, en bestämning som innebär en tolerans uppåt och nedåt i tiden på några år. Yrkesskrivares arbeten äro svårbestämbara. *Gl k. S. 1180* och *De la G. VII a 18* äro ett à två årtionden yngre, *A. M. 198* har 1587 i företalet, och *D 14* är skriven senast 1591. *Gl k. S. 1175* är från 1500-talets slut liksom *Th. 1313* (före 1599). En 8:e dansk översättning med text till in på 1520, *A. M. 195*, »vdschrefuet aff en suensch crönicke Aar 1619», meddelar namnet på översättaren och skrivaren, Knud Heszeli berg.

I många handskrifter finnas anteckningar om proveniens och ägare, vilket kan vara till nytta för dialektgeografiska och personhistoriska forskare. *E 30* skrevs 1583 av Ambrosius Palmbaum i konungens kansli för 19 mark och bands samma år i Uppsala. Jöns Joenson Arosiensis slutade skrivningen av *E 18* den 8 mars 1594. *D 421* är daterad Åbo 1595. *N. 144* skrevs vid Kopparberget 27 maj—12 juli 1607. *E 22* har signerats av Joen Persson Sudermannus den 23 mars 1608 och *E 24* av Johannes Johannis, pastor i Hjortö, 1627. *E 28* har anteckningen »1676 $\frac{21}{7}$ afschrijfwen på 2 månader». De sena dateringarna visa, att verket var aktuellt ännu 150 år efter Olavus Petris död. Anteckningen i *H 134*, att volymen den 30 mars 1699 inköpts hos bokbindaren Bengt Höök på Norrbro i Stockholm, påminner om att bokbindarna-bokhandlarna ofta beställde krönikeavskrifter för att ha något att binda och sälja. Under sådana förhållanden tillkommo naturligtvis bokskrivarprodukter, som inte alltid följde kanoniska förlagor, och ett tidigt inkommet fel mångfaldigades okritiskt, vilket å andra sidan innebär en viss garanti för att man inte avsiktligt ändrade texten. Flera redaktioner cirkulerade, och avskrivaren började ofta kopieringen efter en äldre manuskriptupplaga; senare fortsatte han arbetet efter en yngre, i vilken händelserna 1512—20 voro införda. Inte alltid observerade han, att den yngre redaktionen avvek från den äldre i texten före 1512. Någon gång har en sen avskrivare inte brytt sig om att föra in alla rättelser och tillägg, som funnos i förlagan, utan tagit med endast de större. Trots detta har det varit nödvändigt att ägna uppmärksamhet även åt relativt unga kopior, från 1500-talets sista årtionden—1600-talets början, enär de i flera fall visat sig bidra till klarläggandet av linjerna bakåt.

Det finns många handskrifter som tillkommit på nyssnämnda sätt. Här har inte ens i sammanställningen i slutet av uppsatsen funnits utrymme för ett angivande av de kompletteringar som i senare tid, efter 1600-talets mitt, gjorts i tiotals exemplar. En dylik besvärlig materialgenomgång och förteckning skulle för övrigt inte ha något värde för uppgiften. Ett exempel på hur komplettering kunde ske skall dock nämnas. *E 17*, som möjligen skrivits så tidigt som på 1550-talet, saknar flera blad, tydligen utrivna med våld. En hand från omkring 1800 har på främre försättsbladet antecknat: »Olaus Petri crönika. Tros vara samma exemplar som konung Gustaf 1:a sönderref.»² Ovanför har Adolf Ludvig Stierneld (d. 1835) gjort en anteckning, av vilken framgår, att volymen följt med Olof v. Dalins handskriftssamling, som kom från Danzig med den samling som tillhört konsul Röding därstädes; denne hade varit hovkansler v. Dalins amanuens. Längre ned på sidan har Stierneld tillagt, att han låtit avskrivna de blad som Gustav Vasa förmenas ha sönderrivit »efter en codex som synes sannolikast af de 3:ne som äro i Kongl. allmenna biblioteket i Stockholm». Det är lätt att konstatera, att *E 17* i sitt ursprungliga skick innehållit krönikan fram till 1512 enligt vad jag i det följande kallar redaktion II och texten 1512—20 enligt en senare redaktion; skrivaren har tydligen följt ett äldre, oretuscherat manuskript fram till 1512, och när det var slut kopierat fortsättningen efter en modernare upplaga, dock utan att samtidigt införa ändringar och tillägg i textpartiet före 1512. Vilken redaktion Stierneld låtit sin avskrivare följa vid restaureringen av exemplaret saknar i detta sammanhang all betydelse.

Några handskrifter innehålla en krönika som är sammansatt av ungefär halva Olavus Petris och halva Laurentius Petris krönika. *Gl k. S. 1176* och *E 14*, båda från 1560—70-talen, innehålla Laurentius' text fr. o. m. början av 1300-talet, skriven av samma händer som börjat volymerna med Olavus' text. *D 404*, från samma tid som föregående, börjar med Laurentius' krönika, varefter skrivaren

² Detta syftar tydligen på en händelse som omtalas i Axel Leijonhufvuds historia 1608: »... iag och sielf hafwer sedt ett exemplar i min herr Faders giömme, som konung Gustaf i harm och wrede hade fattat och rifwit där 10 eller 12 blad utur, och trampat under fötterne.»; citatet efter L. Sjödin, Axel Leijonhufvuds anmärkningar om Olaus Petris krönika och unionstidens historia, i: (Sv.) Hist. tidskr., 53 (1933), s. 406.

fortsatt med Olavus' kröniketext, 1313—1520. Andra exemplar äro ännu mer komplicerade; de kanske äro avskrifter av förarbeten till Laurentius Petris slutliga krönikeavfattning 1559.

De genomgångna handskrifterna gömma på en mängd person- och kulturhistoriska uppgifter. *E 133* har en journalnotis om Virmo kyrkas brand (Virmo i Åbo län) 1569; krönikesammandraget i volymen är skrivet av äldre hand än den som skrev om eldsvådan. I *M 3* finns det två redaktioner; det finns det i flera handskrifter, vilket visar att man uppmärksammat, att det fanns Olavus Petrikrönikor med olika lydelse. Den ena redaktionen i *M 3* är skriven av Johan Bure i början av 1600-talet på ett papper, som i förväg smyckats med tryckta ramar på varje sida; i listverket står en nordtysk(?) boktryckarsignatur A F i sköld, från 1500-talets slut. Dylikt inramat manuskriptpapper men med annat listverk använde Bure i Sumlen.³ *E 16*, skriven före 1591, skall enligt anteckning från 1723 ha kommit »Ex bibliotheca clarissimi viri Rabbenii», och i *D 423*, skriven före 1598, står denna berömda, rättare beryktade mans oäkta Olavus Petri-biografi.⁴ *E 16* och *D 423* innehålla samma text som den ovan omtalade s. k. huvudhandskriften, *D 407*, som ju publicerats av Klemming och Sahlgren. Delar av denna text ha tillkommit efter Olavus Petris död. Rabenius har dock inte haft något att göra med tilläggen.

Kring och mellan de kronologiska fixpunkterna, de daterade handskrifterna, har det odaterade materialet ordnats. Då undersökningens syfte varit att påvisa förekomsten av flera krönike-redaktioner och att fastställa tidpunkten för varje redaktions färdigställande, inverkar det inte på resultatet om den relativa dateringen av de yngre handskrifterna ibland blivit vag. Det gällde att genom avskalning av tillsatser nå fram till en archetyp till krönikan och att sedan följa den skiktvisa kompletteringen och korrigeringen av urmanuskriptet och av de på detta återgående primäravskrifterna. Ofta har en avskrivare följt flera förlagor som redan antytts, men de på så sätt tillkomna typblandningarna få

³ T. ex. för Lilla rimkrönikan, avskr. 1602 (Stockholms KB, D 453), 1855 urtagen ur Sumlen; 4 sidor avbildade av A. Sjögren, Ur anteckningsboken, i: Nord. boktryckarekonst 1916, s. 217—218, fig. 6—9.

⁴ Om biografien i *D 423*: N. Ahnlund, Nils Rabenius (1927), s. 114 ff. jämte reprod. av Rabenius' skrift.

naturligtvis inte förväxlas med de fem redaktioner som utarbetats dels av författaren, dels av hans medhjälpare och efterföljare.

Först sedan jag jämfört ett 80-tal punkter i omkring 30 exemplar, blev en överblick över de karakteristiska kännetecknen möjlig, och en gruppering kunde ske. Då hade jag ännu inte sett handskrifterna i Greifswald, Linköping och Lund; de skulle dock fastslå riktigheten i mitt antagande om tillvaron av en viss viktig kröniketext, som tidigare inte observerats: redaktion I.

I en uppsats 1879 omtalar Leffler, att han påträffat den s. k. hednalagen i 49 av de 78 handskrifter till »En svensk krönika» som han undersökt.⁵ Då lagens förekomst i ungefär $\frac{2}{3}$ och frånvaro i $\frac{1}{3}$ av handskrifterna inte gärna kunde bero på ett tillfälligheternas spel, föreföll det mig sannolikt, att det fanns två olika typer av krönikan. Utgångspunkten för min undersökning var sålunda given, men då Leffler inte förtecknat sitt material, måste jag börja med en katalogisering av exemplar med, resp. utan hednalagen. Det visade sig då, att det fanns andra viktiga särmärken i handskrifterna, såsom kortare och längre företal, kortare och längre huvudtext etc., och att hednalagen förekom endast i kombination med bestämda karakteristika.

Bland exemplaren *utan* hednalagen finnas flera som sluta med skildringen av händelserna vid nyåret 1512, andra föra historien fram till Kristian II:s avresa från Sverige efter blodbadet i Stockholm 1520. Formuleringen av slutraderna i krönikegruppen —1512 avviker från ordalydelsen i motsvarande parti i gruppen —1520, som framgår av följande⁶:

⁵ L. Fr. Leffler, Om den fornsvenska hednalagen, i: Vitt.-akad:s månadsblad, 8 (1879), s. 100—140.

⁶ Vid citer. efter en bestämd hskr. har ortografin iakttagits; »j» som preposition återges med »i»; förkortningarna ha upplösts och stora bokstäver ha använts enligt nutida språkbruk. I typcitat har texten normaliserats. Då det i litteraturen talas om »stil A» och »stil B», har jag utan anmärkning därom i stället infört de vanligare beteckningarna »hand 1» och »hand 2» för att inte onödigtvis belasta framställningen med upprepade förklaringar. De av Klemming införda hskr.-sign. »O. P. nr 1», resp. 2, 3 o. s. v. för hskr. till krönikan i KB i Stockholm ha utelämnats, när de i en uppsats som behandlar material från flera samlingar kunna missförstås. — L. Sjödin, Tillkomsten av Olaus Petri krönika, i: (Sv.) Hist. tidskr., 41 (1921), s. 48—68, har använt Klemmings sign.: O.P. nr 1 = D 407; nr 3 = D 409; nr 5 = D 411; nr 7 = D 23; nr 11 = D 417; nr 19 = D 425.

Krönikegruppen —1512:

Då nu herr Svante hade rege-
rat riket i åtta år, blev han död på
Västerås efter Kristi börd tusende
femhundra på det tolfte året da-
gen efter nyåret.

Sommaren därefter vid olofs-
mässotid, efter långa förhandlingar,
blev herr Sten Svantesson kest och
korad till riksens hövitsman.

(Slut.)

Krönikegruppen —1520:

Lika.

... efter nyåret och blev begravnen
i Västerås domkyrka.

Saknas.

*Men sedan herr Svante död var, blev
stor tvedräkt emellan riksens råd
och flera av adeln om hövitsmanna-
dömet ... (Forts. —1520.)*

I den förlängda kröniketexten, sådan vi känna den genom Klemmings och Sahlgrens editioner, äro orden »och blev begravnen i Västerås domkyrka» tillsatta, medan frasen »Sommaren därefter ... riksens hövitsman» borttagits, skenbart bagateller, i verkligheten detaljer värda att beaktas.

Ett bevis för att krönikeslutet —1512, »Sommaren därefter ...» är äldre än formuleringen av motsvarande parti i de handskrifter som sluta med 1520 års händelser finns i *H 136* (omkr. 1560), där tilldragelserna 1512 omtalas så:

Tå nu h. Swante hade regeradt riket i 8 åår bleff han dödh i Westeråss år 1512 dagen effter nyååret.

Sommaren ther effter widh Olai tidh, effter longa förhandlingar bleff h. Sten Swantesson kest och korat till rickzens höwitzman.

Anno d. 1512. Tå nu h. Swante hade regerat riket i 8 åår bleff han dödh på Westeråss och bleff begraffwen i Westeråss domkiörckio. Sedan bleff stoor tuedrecht emellan rickzens rådh och flere aff adelen om höffwizmannadömmet ...

Detta är skrivet av en och samma hand. Skrivaren har uppenbarligen först följt en förlaga som slutat 1512 med »Sommaren därefter ...» och sedan fortsatt efter en annan förlaga, i vilken övergången till texten 1512—20 omarbetats och fått den för de förlängda krönikeexemplaren karakteristiska lydelsen. Herr Svantes regering och död omtalas därför två gånger, likaså Sten Svantessons val.

I *D 411* (upplagd omkr. 1550) ser det kritiska stället ut på föl-

jande sätt: På en vänstersida står det för kröniktexten —1512 typiska slutet

... daghen effther ny åredt och bleff begraffuen i Västros domkirckio.
Såmaren ther effter ... keest och kooratt til rigssenz höffuidzmann.

Vänstersidan var härmed fullskriven och lägget slut. Säkerligen har avskrivarens uppgift i ett första skede omfattat kopiering av en förlaga som slutat 1512, ty då han senare får tag i texten till perioden 1512—20 och vill foga den till sin avskrift —1512, måste han fortsätta på en ny papperssort (vanligt matt papper, förut i volymen ett sällsynt, blankt papper). Efter den nya förlagan moderniserar han slutet på vänstersidan genom att 1:o stryka över stycket »Sommaren därefter ...», 2:o skriva till orden »och blev begraven i Västerås domkyrka». På högersidan har skrivaren sedan börjat perioden 1512—20 med

Män sidhan här Svanthe dödth var bleff stor tuedrect ...

För dateringen av D 411 till omkr. 1550 har man ett stöd i pikturen, som är mycket lika den 1552 slutdaterade D 409. Då D 411:s skrivare, som arbetat med stor noggrannhet, inte i texten före 1512 infört de tillägg som finnas i den redaktion D 409 representerar, finns även häri ett stöd för en datering av D 411 till omkr. 1550, närmare bestämt till före 1551, då D 409:s företal är utskrivet. Texten 1512—20 har D 411:s skrivare tillfogat kort tid efter avslutandet av krönikeavskriften —1512, närmare kan man inte komma för närvarande.

En liknande modernisering har D 417 (svårdaterad; 1550—60-t.) undergått. Hand 1 har skrivit krönikan —1512 med det ursprungliga slutet. Orden »och blev begraven i Västerås domkyrka» äro senare inskrivna av en hand 2 (möjligen samma som hand 1), som även korsat över stycket »Sommaren därefter ...» samt fortsatt med händelserna 1512—20. I D 425, *Hc fol. 3*, *Gbg H 31* och *N. 143* är »Sommaren därefter ... riksens hövitsman» orört, ehuru de fyra handskrifterna (från 1500-t:s slut—1600-t:s början) innehålla även tillägget 1512—20. *Eng. B III, 1: 5* (1570-t.) är skriven av en hand —1520. I marginalen vid årtalet 1512 är skrivet med annan hand: »Så langt ähr Jostes krönike skrefuin och intid mere». Förmodligen är anmärkningen gjord av en textkontrollant, som funnit det riktigast att notera, att en förlaga räckte hit. Här finns

den nya övergångsformuleringen, som hämtats från fortsättningsförlagan.⁷

Även i *Sernsk.* är det lätt att skilja på det primära och det sekundära i skildringen av 1512 års händelser. I följande citat äro hand 2:s tillägg kursiverade:

Rectosida:

Thåå nw her Swante hade
regeratt riikett i otta åår, bleff han
död påå Vesteråårs, epher Christi
byrdh twsande fäm hwndratt på
thz tolfte åårett daghen epher
nyåårett, *Och wartt begraffuen i
Westeråårs domkirchia.*

Versosida:

Wm her Sten Swantasons regemente
Sommaren ther epher wiid
Olaffz messo tiidh, epher longha
fforhandlingghar bleff her Steen
Swantteson keest och koratt til
riikesens höffuidzman, *Hwilket såå
til gångit haffuer, att sedan her
Swante död war, bleff stor twe-
dreeth ...*

I *Sernsk.* är som synes ingenting struket av den ursprungliga texten, stycket »Sommaren därefter ...» har fått stå kvar, men för att detta skulle kunna ske har hand 2 inskjutit en övergångsmening, »Vilket så tillgångit haver». I krönikan —1512 omtalas herr Stens val på ett par rader; i den yngre formuleringen, den som inleder skildringen 1512—20, tar berättelsen om de långa valförhandlingarna 1¹/₂ sida i tryck.

Av förteckningen i slutet på uppsatsen framgår, att ¹/₃ av det genomgångna materialet innehåller en kröniketext som slutar eller ursprungligen slutat 1512, »Sommaren därefter ...». Till denna grupp höra de ovan omtalade 7 danska (daniserande) översättningarna av Olavus Petris krönika, som sluta på följande sätt (citerat efter A. M. 196):

... Mdxij, dagen epher nyaarsdag. Sommeren ther epher wid Oluffs messethid epher lang forhandling, bleff her Stenn Suantesönn keist och kowrit til Rigsenns höffuitz mand.

Det är ord för ord efter den svenska originaltexten —1512. Ingen av de danska översättningarna har krönikans fortsättning

⁷ I Greifswalds UB finns (utom den ovan i texten omtalade hskr. »Grfsw.», som har sign. Ms 1076, 2:o) en hskr., Ms 1077, 2:o, från 1600-t:s början, som innehåller krönikan t. o. m. 1520, »... riset i elden», varefter är skrivet »1512, 1512». Tyvärr underlät jag vid mitt besök i bibl. (mars 1939) att göra tillräckligt utförliga anteckn. om denna hskr., varför jag inte kan inordna den i hskr.-förteckn. i slutet av uppsatsen.

1512—20, varav man förstår, att de danska avskrivarna-översättarna inte haft tillgång till annan förlaga än en sådan som slutat med nyåret 1512 och »Sommaren därefter ...».

Tidigare har jag visat, att riksrådet Kristofer Andersson skrivit en krönika om Sveriges konungar, »Kurtze Chronica ... biss aufs Jar M.D.XII.», och att Kristofer vid utarbetandet av sin krönika följt ett exemplar av Olavus' krönika, som han bör ha fått i egenkap av bisittare i rätten i Örebro 1539—40. Ett par rader i slutet av Kristofers på tyska skrivna arbete ansluta sig till Olavus Petris text, men sedan gå skildringarna i sär, skrev jag⁸; då hade jag

⁸ E. Lundmark, Kristofer Anderssons och Göran Gyltas krönikor, i: Nord. tidskr. f. bok- o. bibl:väsen, 25 (1938), s. 150. — Först då denna uppsats var tryckt, observerade jag, att Sjödin i en uppsats, Meddelanden om kanslistilar etc., i: Meddelanden fr. sv. riksarkivet för år 1933 (1934), s. 120, n. 1, kompletterat sin upps. i (Sv.) Hist. tidskr. 1921 med att omnämna Kristofer Andersson (jfr min upps. 1938, s. 154, n. 3), dock utan att frångå sin uppfattning, att Gylta författat den tyska krönikan om Sverige. — Senare har jag i Köpenhamns KB gått igenom tre hskr. till *Kurtze Chronica* från 1500-t:s senare hälft, som äro i mycket bättre skick än de tre hskr. i Sthlms KB (D 378, D 379 och D 380), vilka jag tillskrivit Kristofer Andersson (d. v. s. förlagan till dem): *Gl k. S. fol. 1181* och *1182* samt *Thott fol. 792*. Sistnämnda cod. är en samlingsvol., vari finns en avskr. av *Kurtze Chronica*, som på titelbladet har en märklig anteckning: »Anno [15]70 den 27 Octobris zu Stettern auss geschriben worden» (med skrifvarhand) och under detta: »Hic liber Henrici est equitis cognomine Rantzou» (med en handstil som man ofta ser i Henrik Rantzaus böcker). Exemplaret har således utskrivits under och för fredsförhandlingarna Sverige-Danmark i Stettin 1570. Flera skrivare ha avlöst varandra, den kursiva skriften visar, att man haft bråttom. Tyskan är skriven av personer som förstått språket ordentligt, vilket inte kan sägas om de tre avskrifterna i Stockholm. Även de latinska citaten äro bättre återgivna i Rantzaus ex. än i Stockholms-ex. Sannolikt ha skrivare ur det tyska Köpenhamns-kansliet utfört kopieringen. Av flera skäl är det nämligen uteslutet, att Rantzaus ex. härstammar från den svenska delegationen. Kejsaren och de svenska och danska kungarna hade utsett fem personer från universitetet och rådet i Rostock, som skulle taga hand om alla brev, skrifter etc., som de stridande parterna önskade framlägga för att befrämja sin sak. Otivelaktigt ha danskarna tagit med *Kurtze Chronica* just för dess klart unionistiska tendens. Kristofer, som enligt min mening författat denna, var död (d. 1548), men hans krönika cirkulerade ännu i Danmark. Om Göran Gylta, som ännu levde (d. 1580), författat *Kurtze Chronica*, skulle säkerligen hans bror Bengt Gylta, som var med i Stettin som svenskt ombud, ha protesterat mot att en av brodern skriven historik utnyttjades av danskarna till förfång för svenskarna, men något sådant framgår inte av berättelserna om fredsförhandlingarna.

ännu inte observerat den ursprungliga formuleringen »Sommaren därefter . . .» och överensställelsen mellan de båda krönikeverken på den punkten (citatet efter D 378):

Im Anfang des 1512. Jahres den andernn Tag Januarii ist Herr Swante auff Westeraas gestorben nachdem er das Reich acht Jar regirt hatte.

Des Sommers darnach vngeferlich vmb Olai ist nach langwirigen Gezanck Herr Stenn Schwantesson wider zu Gubernator erwelt.

Liksom i de danska översättningarna är detta en ordagrann överflyttning till det främmande språket av slutraderna i den grupp krönikehandskrifter på svenska som slutar 1512, »Sommaren därefter . . . kest och korad till riksens hövitsman». Då även Kristofer Anderssons krönika — och den på denna återgående bearbetningen av Göran Gylta 1548—50 (D 21) — slutar framställningen med 1512, är det mer än sannolikt, att Olavus' krönika en gång slutat just 1512.

En närmare granskning av den stora gruppen —1512 uppenbarar två typer eller redaktioner; vilken är äldst?

Klemming har i sin edition av D 407 redogjort för de flesta tilläggen och ändringarna i handskriften. Dessutom har han i anmärkningarna till trycket återgett flera variantställen i Sernsk., bl. a. skildringen av tidsrummet 1463—97, som beträffande innehåll och omfattning avviker rätt mycket från motsvarande parti i D 407. Däremot har han inte uppmärksammat några för identifieringen av förlagorna till D 407 och Sernsk. viktiga detaljer.

I Sahlgrens utgåva av D 407 äro med några få undantag tilläggen till den ursprungliga texten satta inom klammer. I likhet med Palmér⁹ har Sahlgren sett, att texten och tilläggen äro skrivna av olika händer, vilket inte Klemming upptäckt. Klammerna i Sahlgrens upplaga möjliggöra en god överblick över omfattningen av korrigeringarna i D 407 i dess äldsta tillstånd, det vill säga så långt hand 1:s skrift är bevarad. Vid citat i det följande skrives Sgr., sid- och radnummer. I 1917 års upplaga finns ingen notapparat, som refererar lydelsen av de överstrukna partierna, men man kan hjälpligt reda sig med Klemmings edition, där det strukna i allmänhet — inte alltid! — är avtryckt i anmärkningarna.

⁹ J. Palmér, Studier över de starktoniga vokalerna i 1500-talets svenska (Lunds univ:s årsskr. N. F., Avd. 1, 13:2, 1917), s. 3.

Hand 1:s skrift i D 407 upphör inne i texten om händelserna 1457; man vet därför inte hur hans förlaga slutat eller hur långt han följt den. Hand 2 fortsätter på första sidan i ett nytt lägg den av hand 1 oavslutade meningen (se Sgr. 197: 22), vilket talar för att hand 2 avlägsnat slutet på hand 1:s skrift jäms med ett lägg. Då texten av hand 1 i D 407 i stort sett överensstämmer med motsvarande parti av hand 1 i Sernsk., är det sannolikt, att D 407:s hand 1 i likhet med Sernsk:s hand 1 följt en förlaga av typen —1512, »Sommaren därefter ...». Från den typen skiljer sig avsevärt den redaktion som hand 2 i D 407 följde, då den skrev en ny fortsättning på hand 1:s arbete; skildringen av tilldragelserna under 1400-talets senare hälft är mycket fylligare i den nya redaktionen än i den som hand 1 haft framför sig, och därför avlägsnade hand 2 det ursprungliga krönikeslutet i D 407.

Inledningsorden till krönikan i de båda handskrifterna innehålla en olikhet, som synes motsäga samhörigheten; de lyda enligt Sernsk.:

Allom them som thenna crönicka läsande eller hörande warda, önskar jagh Olauus Petri predicare i Stockholm sanningenes kwnskap.

D 407 har »saligheetennes kundtskap». Av de till gruppen —1512 hörande 40 exemplaren ha 5 sanningens liksom Sernsk. och 19 sannhetens; 16 exemplar äro defekta på den punkten. Det ser således ut som om D 407 hand 1 inte skulle kunna höra ihop med gruppen eftersom den har salighetens, ett ord som inte förekommer i —1512. Avvikelsen är dock skenbar, ordet »saligheetennes» är en produkt av två händer: hand 1 har ursprungligen skrivit »san|heetennes», som av hand 2 ändrats till »salig|heetennes»; första stapeln i det brett skrivna n i san har förlängts till l, andra stapeln har genom tillsättandet av en prick förvandlats till i, och efter n, som slutar raden, har ett g tillskrivits. Konstaterandet av denna betydelsefulla ändring, som hittills förbisetts, gör det definitivt möjligt att inordna hand 1:s parti i D 407 i krönikegruppen —1512; den ger ju rum åt både sanningens och sannhetens kunskap.

Det finns annat som skiljer Sernsk. och D 407 åt och därmed delar gruppen —1512 i två mindre grupper, typer eller redaktioner; här upptas endast fem signifikativa punkter. För jämförelse citeras

även Grfsw. (»sanhetheness»), som i texthänseende hör till typen Sernsk.

1. I ett kapitel med rubriken »Om huad förnuftt crönicko scriffuare haffua» saknar Sernsk. (och Grfsw.) några rader, som finnas i D 407:

Sernsk.:	Grfsw.:	D 407 (Sgr. 9: 6—17):
ffinnes och sombliga som segia, at götar och wänder haffua hafft ett tungåmoll, Men äre the vtgångne aff Swerige, thå haffua the hafftt tyskt mååll, haffwa the och hafftt wändiskt tungo- måll, thå weett jach icke huru the haffwa kunnit gongit vtoff Swerige, Mädt mindre man wille segia att the haffua såå lenghe boott iblandh the wändher, at the hadhe lärtt theas tungomool och fförgetit sitt äghit, Then meninghen haffwa the som sägia ...	Ffynnas och sombl- legha som säya ath gö- thar och wänder haffua haffth eth twngamåll Meen äre the wtgågne åff Swerighe, thå haffua the tydzsk måll, Haffua the och haffth wendesk twngnomåll, thå weeth jach ecke hwrv the kwnna haffua gångedth wtåff Swerige, mz mynd- re man wille seya, ath the haffua såå länghe booth i bland the wen- dher ath the hade lärth theras twngnamåll och förgätith sith egidth, Then menynghen haffua the som seya ...	Ffinnas doch sombl- lige som seya at göthar och wender haffua hafft itt tungomål, Men äre the vthgongne aff Swe- rige, thå haffua the talat tydzsk måål, haffua the och hafftt wendesk tungo- mål, thå weett jach icke huru the kunna haffua gonget vthaff Swerige, med mindre man wille seya, at the hade såå lenghe boodt i bland the wender, at the hade lärdt theres tungomål, och för- gätit sitt egghet, <i>eller och wendisk tungomål haff- uer och warit på then tijdh tydzsk mål, och thet wenderne nw tala är sla- wisk tungomål, hwilkit intit olijkt är, [äro och somlighe som meena at the wandali som i för- tijdhen mykit haffua be- driiffuit skola haffua warit annat folk än the wenner, som nw för han- denne äro.]</i> Then me- ning haffua the som seya ...

2. Under rubriken »Om affguderij her wdj Swerige» har Sernsk. (och Grfsw.) ett par rader, som saknas i D 407:

Sernsk.:	Grfsw.:	D 407 (Sgr. 10: 24—30):
Allastädes här i lan- dhit haffwa the hafft nogra besynnerligha sko-	Alle städhis her i landet haffwa the haffth nogra besynerligh sko-	Alle stedes här i landet haffua the hafft noghro besynnerliga

gar, Them man kallat haffwer helga lwndhar, ther the mykit wiiskipelse hafft haffwa, och diäffvelen mykin spökilse bedriffwitt haffwer, och om sådana lwndhar talar Sweriges lag bok, ther fför bwditt wardher, att man icke troo skall påå stenar och lwndhar, *Och är troandes, att än partt haffwa ther hafftt the-ras begraffningh,* och ther haffwa the gudz dyrckan oppehollith, Sådana hælgha lundhar ffinnas en nw her i landhit, ...

ghar them man kallar helghalwndhar, ther the mykit wyskipilse haffth haffua, Och dyeffuulen mykin spökelse bedrijff-uit haffuer Och om sådana lwndhar thalar Sweriges lagbooch, ther förbwdit wårder ath man ecke troo skall på stenar oc lwndar *Ok är troendes at en parth haffua ther haffth the-ras begraffnyng*h Och ther haffua gudz dyrkan oppehollit Sadana helgalwndhar fynnas än nw her i landit ...

scooghar them man kallar, helgelundar, ther the mykin spökilse eller wiskiepelse hafft haffua, och dieffuulen mykin spökilse bedriffuit haffuer, Och om sådana lundar tala Sweriges laghboock, ther forbudit warder at man icke troo skal på stenar och lundar, och ther haffua the the-ras gudzz dyrkan vppehallet, Sådana helgelundar finnas än nw här i landet, ...

3. Stadgandet om arv till barn efter klerker är olika i Sernsk. (och Grfsw.) och i D 407, även uppgifterna om var det är hämtat variera. Oliheterna finnas i början på citaten, men det vore skada att stycka det gamla stadgandet, som således återges efter de tre handskrifterna.

Sernsk.:

Ty alt indh til then tijdhen hade thz tilstat varit, at the prester som ther hade lusth til, motthe gyfwa segh i äckte skap, huilkith aff then Swerges lagbok som tho brukades nog beuisas kan, Then ther om presta och biscops arffh, so inne holler åårdt fro ord som här epther fölger

Dör wtlänsker prästher, engilsker eller dansker, taghe biscoper arff och orff epther honom, Döör swänsker prästher,

Grfsw.:

Thy at alt in til then tijdhen hade thz tilstat warith, at the prester som ther hade lwsth til motthe gyfftha sich i eckthe skapp, Hwylket åff then Swerges lagbook som thå brwkades then ther om prestha och biscops arff så jneholler ordh frå ordh som här epter fölier,

Döör wtländzsker prester ensker heller dansker, Thagi bisco-per arff och orff epter honom Döör swensker

D 407

(Sgr. 63: 24—64: 3):

ty at alt in til then tijdhen hade thet tilstadt varit, at the prester som ther hade lost til, motte giffua sich i echteskap, hwilkit aff then Sweriges laghboock som thå brukades i *Vpland* noogh merkiandes är, then ther om presta och biscops arff, så inne haller ordh frå ordh som här epter fölier, Döör swensker prester, taki barn hans arff och orff, är ey barn til, taki then arff och orff honom är nester

<p>taghe barn hans arff och orff, äro ey barn til, taghi then arff och orff honom är nästher, och kyni kunnaster, Döör swänsker biscoper taghi barn hans arff och orff, äro ey barn til, taghi then arff och orff, som honom är nästher, och kyni kunnaster, Döör wtlänsker biscoper, Stondhe arff och orff wndher staff och stool, Teslikes berörer Östgöta lagboken om biscops skap arffwar, thz är biscops brysth arffwar, Betecknar och ...</p>	<p>presther thagi barn hans arff och orff Äro ey barn til, thaki then arff och orff honom är nästher ok kyni kwnnasther Döör swensker biscoper thagi barn hans arff oc orff, Äro ey barn til, thagi then arff och orff som honom är nästher och kyni kwnnaster, Döör wtlandzsker biscoper ståndhe arff och orff wndher staff och stool, Theslikes berörer Ösgötha laghboken om biscops skap arffwar, thz är biscops brystarffwar, Beteknar och ...</p>	<p>och kyni kunnaster, Döör vtlandzsker prester ensker eller dansker, taki biscoper arff och orff, Döör swensker biscoper, taki barn hans arff och orff, ära ey barn til taki then arff och orff som honom är nester och kyni kunnaster, Döör vtlandzsker biscoper stondi arff och orff vndir staff och stool, Teslikes berörer och then gambla Östgötha laghboken om biscops skaparffwar, thet är, biscops brystarffwar, Bekenner och ...</p>
---	--	--

4. Sernsk. (och Grfsw.) har en mening om »ladubrott», som är längre än den i D 407:

<p>Sernsk.: Jaa: the <i>fförstar</i> finnas icke monge i werlden som kunna kallas ladulåås, ladw brwt är <i>nuw mera almentt worditt, och ladwlåås är begraffuet i gråmuncka closter i Stockholm,</i> Thåå konungh Magnus ...</p>	<p>Grfsw.: Jaa, the <i>försthar</i> finnas icke monge i werldhenne som kwanno kallas ladwlåås, Ladwbrwt är <i>nuw mera almentt wordet oc ladwlåås är begraffuet i gråmwuncka clöster i Stokholm.</i> Thå konungh Magnus ...</p>	<p>D 407 (Sgr. 84: 29—32): Ja the finnas icke monge i werlden som kunna kallas Ladhulåås, Ladhubrott haffuer altijdh warit i werlden mere almänt, Thå nw konung Magnus ...</p>
---	---	--

5. I Sernsk. (och Grfsw.) är texten indelad i kapitel med rubriker; D 407 saknar rubriker, framställningen löper obruten i ett.

Beträffande punkt 1 är att märka: Av tillägget i D 407 är meningen »eller och wendisk ... olijkt är» ursprunglig, d. v. s. skriven av hand 1; det som satts inom klammer, »äro och somlighe ... för handenne äro», är skrivet av hand 2. Här i sammanhanget är det viktigt att veta, att först och främst meningen »eller och wendisk ... olijkt är» saknas i Sernsk. (och Grfsw.).

Om punkt 2: Meningen »och är troandes ...» i Sernsk. (och Grfsw.) kan avsiktligt ha strukits eller ock av misstag ha överhoppats i den förlaga som D 407 hand 1 följt (uteslutningen måste ha gjorts i en förlaga redan, enär flera andra handskrifter, som inte kopiera D 407, sakna »och är troandes ...»).

Om punkt 3: I D 407 uppges, att arvsstadgandet hämtats ur den Sveriges lagbok som då brukades »i Vpland»; detta är skrivet av hand 1 samtidigt med texten i övrigt på detta ställe. Stadgandet finns dock inte i någon av de kända handskrifterna till Upplandslagen. Enligt Holmbäck-Wessén måste därför krönikans hänvisning avse en nu okänd lag för de uppländska folklanden (eller något av dem).¹⁰ Diskussionen om stadgandets härkomst förenklas näppeligen när man får veta, att lokalbestämningen Uppland saknas i nästan alla till gruppen Sernsk. hand 1 hörande exemplar. I Sernsk. har en senare hand tillskrivit »i Vpland» över raden efter »brukades»; samma hand har med »1» och »2» markerat omflyttning av de två första meningarna i stadgandet, som stå i samma ordning som i Grfsw. ursprungligen. Alltså: i Sernsk., Grfsw. och flera andra handskrifter omtalas »vtläncker» präst först, i D 407 nämnes »swensker» präst först. I den 1546 daterade D 25 lyda de diskuterade raderna: ... och står i gamla lagböcker ordh frå ordh som her epther følger,

Dör vtlensker prester, engelsker eller dansker, tagi bijscooper arf och orff epter honom, dör swensker prester, tagi barn hans arff och orff ...

Om punkt 5 (ang. p. 4 se nedan): Rubriker finnas i många krönikehandskrifter, bl. a. i flera inom danska gränser tillkomna, men det är att märka, att dessa rubriker i allmänhet ha en annan lydelse än de som stå i Sernsk. hand 1; de danska etc. rubrikerna innehålla i regel endast ett kunganamn. Rubriker av typen Sernsk. hand 1 (se punkterna 1 och 2) förekomma i Grfsw. och andra handskrifter, dock inte alltid lika ymnigt, det händer att några äro överhoppade. De flesta kapitelöverskrifterna finnas i Grfsw., ur vilken följande exempel, typiska för gruppen Sernsk. hand 1 hämtats: »Huad rettast är åff gamalt reghemente», »Om hwat förnwpth cröneka scriffuare [haffua]», »Om åffguderij her i riket», »Hwrv mong rijke Swerige hauer i sigh», »Om Sweriges rijkedoma», »Aff

¹⁰ Svenska landskapslagar, utg. av Å. Holmbäck o. E. Wessén, ser. 1 (1933), Upplandslagen, s. 9.

götharnes vtgongh», »Hurv annan tijdh wort her predicat christen troo», »Hurv christen tro wort här först predikadth», »Om Engilbriect», »Om Engilbriects döödh», »Her bliffwo k. Christiern oc erchebiscopen oens», »Om studium i Wpsala» etc.¹¹

I flera fall synes man ha avsett att senare illuminera textskrivarens verk med i rött präntade rubriker och därför lämnat utrymme för kapitelöverskrifter. I Grfsw. äro de utskrivna med rött; om slutraden i ett kapitel inte varit fullskriven, har rubriken till nästa kapitel på medeltida vis fått fylla ut raden, vilket ofta nödgat rubrikatorn att göra starka förkortningar. Ett slags horror vacui, eller snarare en känsla för det dekorativa har kommit honom att fylla ut tomrummet nedtill på en sida med en uppmaning i rött: »wänt om bladith».

Flera av Sernsk. hand 1-typens rubriker finnas i det 1546 utskrivna krönikeextraktet D 25; de ha således funnits i ett manuskript som tillkommit senast det året. I protokollet från rättegången mot Olavus Petri och Laurentius Andreæ 1539—40 finna vi bevis för en mera bestämd datering av en annan viktig punkt, den 4:e.

En av anklagelserna mot Olavus gick ut på, att han understått sig skriva en ny svensk krönika, i vilken han indragit många sällsamma och otroliga historier, bl. a. huru i hedenskapen dvärgar besutto rikets befästningar och slott, och så kommo resar och jättar och drevo bort dem (Sgr. 5: 10 ff.). Enligt Gustav Vasa menades därmed, att dvärgarna-överheten fått ge vika för landsförrädare och sådant sällskap. Vidare hade Olavus i sin krönika beskrivit Magnus Ladulås' regering och tryggheten då, »men så besluter han samme historie medh en artickell och räfwestiertt, som föge duger, och vttrycker vppenbarligen, att thett man på then tijdh kallede ladufridh eller ladelås, thett må nu wäl opå thenne tijdh kalles ladubrott». Säkert är, »att vti Hans Nådes regimentz tijdh hafuer här vti rikkedh intedh ladubrutt eller öffuerwollth skeett» med mindre det blivit tillbörligen bestraffat.¹²

¹¹ Förutom mycket annat i En svensk krönika visa även rubrikerna, att Olavus Petri tagit intryck av editio princeps av Carios krönika, utg. på tyska 1532. Här är icke plats för en framställning om Olavus' beroende av den tyska historieskrivningen i allmänhet.

¹² Handl. fr. rättegången med Olaus Petri etc., i: Kyrkohist. årsskr., 10 (1909), Meddel. o. aktstycken, s. 77. — Om bergtagningsmotivet i dessa rader: J. Sahlgren, Blåkulla och blåkullafärderna, i: Namn o. bygd, 3 (1915), s. 148.

Jämför man de två formuleringarna i punkt 4 ovan med protokollets ord om denna passus i krönikan finner man, att raderna i D 407 äro helt allmänt hållna, medan parallellen i Sernsk. har tydlig adress och tendens. »Furstar» i Sernsk. saknas i D 407, och i stället för det bestämda påståendet »ladubrott är nu mera allmänt ordet» i den förra handskriften står det beskedliga »ladubrott har alltid varit i världen mera allmänt» i den senare. Det var mot formuleringen i Sernsk. som kungen opponerade sig 1539, och Örebro-protokollet refererar innehållet i Sernsk., inte i D 407. Tillägget i Sernsk., »och ladulås är begravet i Gråmunkeklostret i Stockholm», är en ordlek, som Gustav Vasa inte gärna kunde missförstå.

Av det anförda framgår, vilken formulering i punkt 4 som är äldst: Sernsk. hand 1, som har »rävstjärten» kvar, är givetvis äldre som redaktion än D 407 hand 1, där den farliga meningen är bortopererad. Även andra tecken tyda på att den sernsköldska texten är den ursprungligare av de två, och då den synbarligen innehåller just de för majestätet kränkande orden om ladubrott, så ha vi rätt antaga, att *Sernsk. hand 1* återger *redaktion I* av krönikan. Även *Grfw.*, *H 136*, *Hc 4*, *Gbg H 31* och andra handskrifter, som innehålla alla eller de mest markanta av de för Sernsk. hand 1 utmärkande kännetecknen, *representera 1539 års kröniketext*. Smärre avvikelser kunna vara spår av mellanstadier i författarens arbete på det åtalade manuskriptet, möjligen även kopisträttelser. Utrymmet tillåter inte att varianterna förtecknas särskilt; de ha sammanställts med gruppen utan anmärkning om den avvikande läsarten.

En variant inom redaktion I skall dock påvisas i förbigående. I *Hc 4* har hand 1 (1560-t.) avbrutit skrivningen mitt i skildringen av Engelbrekts verksamhet. Några sidor innan hand 1:s skrift upphör finns ett stycke text, som inte står i de tryckta upplagorna av krönikan, och som jag inte observerat i någon annan handskrift. Det nya stycket, som handlar om befallningsmäns och fogdars skyldigheter, är infogat i framställningen av Jösse Erikssons bedrifter. Tillägget är skrivet samtidigt med den övriga texten i *Hc 4* av hand 1; möjligen är det författat av Olavus Petri:

(Jusse Eriichson ... och mång annor obeqwemeligh och obarmhertig stycker bedreff han vpå them [= Sgr. 148:33]) vttom lagh och rett och vttan then huldskap och biistånd som een rättsinnig vprächtig man ägner och skuldigh ehr mott thz fålek som han er satter till regentt öffuer, ty thz

er regentters kall och embette, huad thz är låg eller hög kall, och aldrig så ringe, att han äger skaffa huarium och enom rett, hielpa och förfordra sina vndersåtters besta, och haffua dem i försvar för allan öffuerwåld, inthz betunga almogen öffuer theras macht och förmögenhett, sökie och swara them för herrar och förstar, och giffue konungenom tilkenne almogens feell och brister, ty een förständig fougte och beffalningzman som farer offtta hos almogen, han kan better see och förfvara almogens legenheter, ähn een herre och konungh som nog annat haffuer handla och trachtera om hochwichtigere saker som geller land och riike till, så ehr och en konung satt till konunga sättett iche selff att fara hos huar bonda och ransaka theras briister, vttan att han skall wara såsom een huffuud till alla menniskior så många som vnder hans regementte leffua, och såsom een winga skall en konung wara, then ther sina kyklingar (, thz er,) sina vndersätter skyler vnder fred och barmhertighet, vnder lagliga och drägeliga beskattningar, och i een summa sagtt, en konung äger wara vthi sitt riike mett allan almogan, som een from fader mott sitt kära barnn, och en dråttning som en moder för sin dotter, Terfföre sätter konungen beffalningzmen och fougttar, att the skola wara såsom i konungens städ, och förthenskuld skola the rama och forfoga almogens besta, mera ähn theras skada och förderff, thz gjorde then Jusse Eriichson inthz, (Terfföre bleff vpå thz siista een vpresni[n]gh och rumoor ...).

Om stycket är autentiskt, bör det påträffas i flera exemplar. Tankar och språkstil påminna mycket om Olavus' kröningspredikan 1528 och om hans domarregler.

Vi ha sett att D 407 hand 1 i några punkter avviker från Sernsk. hand 1. Den i D 407 ingående upplysningen om att det prästerliga arvsstadgandet hämtats ur lagboken som brukades i Uppland samt omflyttningen av de två första meningarna i stadgandet (punkt 3 ovan) kan tyda på att en ny urkund kommit i dagen och utnyttjats för omredigeringen. Meningen om begravning i heliga lundar (punkt 2) kan ha utfallit av misstag — märk att texten på detta ställe i D 407 är abrupt (Sgr. 10: 29; försatsen till »och ther haffua the theras gudzz dyrkan vppehallet» saknas) —, men den kan även ha strukits därför att den inte passat ihop med kungens uppfattning om hur det en gång varit. Av sistnämnda skäl har förklaringen om vndernas språk tillkommit (punkt 1; Sgr. 9: 12—14, »eller och wendisk . . . olijkt är»). Gustav Vasa hade omkr. 1540 börjat kalla sig Vendes konung,¹³ vilket inte rimmade bra med Olavus Petris

¹³ Enligt O. Söderqvist, Sveriges, Götas och Vendes konung, i: Statsvet. tidskr., 12 (1909), s. 301, förekommer titeln »der Wenden» etc. i tyska koncept redan i slutet av 1539; 1540 började titeln användas i utgående skrivelser.

framställning om vunderna i 1539 års manuskript (Sgr. 9: 8—12), som därför måste kompletteras med en förklaring. Meningen om ladubrott omskrevs och mildrades för att blidka kungen (punkt 4). Uteslutningen av rubrikerna av skrivaren 1 i D 407 beror säkerligen på att han inte ansåg dylika nödvändiga. Inte heller Laurentius Petri har rubriker i sin krönika. I varje fall har inte Olavus strukit dem i sitt manuskript, ty de finnas i de pålitliga handskrifterna D 409, D 23 (red. III), D 414, E 9, E 15 (red. IV) och andra av yngre redaktioner.¹⁴

De påvisade förändringarna av den ursprungliga texten äro så betydelsefulla, att de måste ha gjorts med avsikt. Tydligen har författaren överarbetat 1539 års text och gjort i ordning ett nytt krönikemanuskript, *redaktion II*, bevarad i *D 407 hand 1* (slutet saknas), *D 411*, *D 417*, *de danska översättningarna* med flera. Av exemplaren i gruppen —1512 överensstämma 15 med Sernsk. hand 1 i alla eller i några viktiga punkter och tillhöra således redaktion I; resterande 25 exemplar, som äro lika D 407 hand 1, tillhöra redaktion II. När tillkom den sistnämnda?

I ett kungl. brev den 5 aug. 1541 fick Olavus Petri befallning att skildra händelserna under Gustav Vasas tid.¹⁵ Det är möjligt att Olavus genast tog itu med förarbeten till en sådan framställning, som enligt brevet skulle börja med att tala om hur konung Kristian betett sig mot riket. I samma brev omnämnes som ett delvis icke efterföljansvärt exempel den krönika Olavus redan skrivit, men det sägs ingenting om att den borde ändras och rättas. Kungen har dock, okänt när, gett befallning om en korrigering.¹⁶ Det är tänkbart att redaktion II tillkommit med anledning av denna befallning, men man bör även räkna med att Olavus utfört de ovan påvisade ändringarna, innan kungen uttryckligen yrkat på en revidering. Då

¹⁴ I min upps. i Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.väsen 1938, s. 151, anmärkte jag, att Kristofer Anderssons krönika skiljer sig från Olavus Petris bl. a. däri, att den förra har rubriker, men att dylika saknas i Olavus' arbete — sådant det är känt i tryck; jag hade då ännu inte fått tag i redaktion I av Olavus' krönika. För övrigt ha de rubriker Kristofer satte över de 18 delarna eller kapitlen i sitt verk en helt annan karaktär än rubrikerna i Olavus Petris red. I; jfr min upps. 1938, s. 145.

¹⁵ Tr.: Script. rer. Svecic., 2: 2 (1828), s. 151 ff.

¹⁶ Omtalas i k. br. 1554, 24 dec. till Laurentius Petri, tr.: Script. rer. Svecic., 2: 2, s. 156.

kungens brev 1541 är försonligt hållet, är det naturligt att Olavus å sin sida ville visa sig tillmötesgående. Olavus var angelägen att få sin svenska krönika godkänd av kungen, eljest kunde den inte tryckas, det hade kungen låtit Olavus förstå i Örebro. Gustav Vasa ville i det stycket ha det som i Wittenberg och annorstädes i Tyskland.¹⁷ Har redaktion II tillkommit med anledning av befallningen om korrigering, så är det möjligt att kungen låtit det bero därmed tills vidare. I varje fall omnämnes inte krönikan i de bevarade kungliga breven förrän ett par år efter Olavus Petris död, och då i klandrande ton med anledning av några punkter, som inte finnas i varken 1:a eller 2:a redaktionen utan insatts senare.

Framställningen om skedet 1512—20 är det längsta tillägget till den ursprungliga krönikan —1512; detta tillägg omfattar i tryck Sgr. 270: 8—298: 10. Som vi sett i D 411, D 417 och Sernsk. är partiet 1512—20 tillfogat en text som slutar »Sommaren där-efter ...», men det finns inga uppgifter om när inskrivningen skedde eller när tillägget författats. Tack vare data i D 409, som har partiet 1512—20 skrivet i ett sammanhang med föregående text och av samma hand, kan en hitre tidsgräns fixeras. Företalet i D 409 har i slutraden årtalet 1551, och en anteckning om att boken är skriven i Åbo är daterad den 1 juli 1552, allt av samma hand som texten. Sistnämnda datum är absolut säkert som tidsbestämning hitåt, d. v. s. det anger när texten 1512—20 senast tillkommit. Svårare är att fastställa en bortre tidsgräns för författandet av tillägget 1512—20. Årtalet 1551 i företalet kan nämligen vara kopierat efter en äldre förlaga; detsamma gäller årtalet 1551 i D 23:s företal. Att Gustav Vasa 1545 nödgades påminna Olavus om »några historier belängandes den konung Kristian nu fången sitter»¹⁸ bevisar inte, att Olavus ännu inte skrivit om Kristian. Olavus kan ha haft sina skäl att inte lämna fram det han möjligen författat i ämnet. Slutfrasen i krönikan —1520, »Men lovad vare Gud i evighet, som har kastat detta ris i elden», är skriven med tanke på den avsatte Kristian. Möjligen kan meddelandet om att den danske kungen

¹⁷ Handl. fr. rättegången med Olaus Petri etc., s. 78.

¹⁸ Gustaf I:s reg., 17 (1896), s. 66. — G. Carlsson, Stockholms blodbad, i: (Sv.) Hist. tidskr., 40 (1920), s. 125, n., anser att Olavus' skildring av blodbadet icke fullbordats förrän omkr. 1545, men att den säkerligen vilar på äldre anteckningar och förarbeten.

1546 slutgiltigt avstått från alla anspråk på rikena hos den svenske krönikören ha utlöst en känsla av befrielse och inspirerat honom till slutorden i verket, men texten 1512—20 liksom ingivelsen behöver därför inte ha tillkommit omedelbart efter Kristians avsågelse. Det viktiga är att det nya manuskriptet tillkommit medan Olavus Petri ännu levde. Därmed är icke sagt, att Olavus själv skrivit alla de nya partierna i den krönikegrupp där tillägget 1512—20 först förekommer, *redaktion III*.

Det är även i redaktion III man tidigast möter den omarbetade och förlängda skildringen av händelserna 1463—97. Den ursprungliga, korta lydelsen finns i redaktion I och II. Omarbetningen, som är nära tre gånger så lång som urtexten, finns i mer än 70 exemplar, varav $\frac{1}{7}$ tillhöra redaktion III och de övriga yngre redaktioner. En mängd tillägg ha gjorts och i många fall har en kortare mening ersatts med en längre. Flera uppgifter ha rättats, andra äro nya, vilket visar att författaren kommit över nytt källmaterial. Som exempel på korrigeringar må anföras: i den gamla texten uppges, att slaget mellan Kristian I och Kättil Karlsson i april 1464 ägde rum i Hälleskogen (Grfsw.: »Hellaskogh»; D 411: »Hellis skogh»), i omarbetningen talas om Haraker (D 23, D 409: »Håraker»). Samma ombyte av namn finns i Sturekrönikorna, där det i den äldsta står Hälleskog och i den yngsta Haraker.¹⁹ Författaren till den förlängda skildringen 1463—97 behöver inte ha rönt intryck av namnskiftet i Sturekrönikorna, men han synes inte heller ha tagit upp Haraker efter Stockholms stads skottebok, vars relativt utförliga notis om »strijden vppa Hæraker» innehåller uppgifter som inte finnas i den förlängda texten i Olavus' krönika.²⁰

Då det i den omarbetade texten inflickats en insinuant mening om att Sture-partiet spenderat en läst tyskt öl till valmännen i Arboga 1471, ett tvetydigt påstående som förargade Gustav Vasa i hög grad, inses genast hur angeläget det är att få veta om Olavus Petri själv författat allt nytt i denna redaktion. Tillägget 1512—20 är utan tvivel skrivet av Olavus Petri, men därav följer inte att han även själv omarbetat krönikan —1512 för den nya manuskript-

¹⁹ Svenska medeltidens rimkrönikor, utg. af G. E. Klemming, 3 (1867—68), v. 1045, 4443. — D 407 hd 2 har »Haråker» (Sgr. 205: 15 ff.).

²⁰ Stockholms stads skottebok 1460—1468 samt strödda räkenskaper från 1430-talet och från åren 1460—1473, utg. gen. J. A. Almquist (1926), s. 154—155.

upplagan, redaktion III. Vid en jämförelse mellan I—II och III slår det en, att vissa tillskott i III, främst hela partiet 1463—97, i ämnets behandling och språkets karaktär avvika från framställningen av tiden före unionen och av motsvarande delar i I—II.²¹

I de tre breven till prinsarna Erik och Johan och till ärkebiskop Laurentius i dec. 1554 skrev konung Gustav,²² att biskop Botvid i Strängnäs låtit hemligen utskriva Olavus' krönika, vilket var emot kungens vilja. Biskopen visste mycket väl, att kungen inte kunde godkänna krönikan förrän den blivit rättad. Krönikan innehöll nämligen oriktiga uppgifter om Sten Sture d. ä., Svante Nilsson Sture och Sten Sture d. y., men den talade litet eller intet om dem som förtjänat straff för sina gärningar, som man kunde se i gamla konung Kristians historia. I samma brev (23 dec.) påstås att kaplan Petrus Erici i Stockholm skickat biskop Botvid det exemplar efter vilket han låtit utskriva krönikan, att Petrus tagit i förvar Olavus' efterlämnade papper, och att han troligen hade reda på den historia som skrivits om kungens egen regering. I nästa brev till prinsarna (25 dec.) hänvisade kungen till föregående skrivelse och det han där berättat om hur en del av kyrkans män spridde Olavus' krönika. Då Olavus varit kansler hos biskop Mattias i Strängnäs, vore det sannolikt att han från arkivet där lånat rikets registratur och handlingar för arbetet på krönikan; möjligen funnos dessa nu hos Petrus Erici, hos biskop Botvid eller hos ärkebiskop Laurentius i Uppsala,

²¹ Enligt L. Stavenow, Olaus Petri såsom historieskrifvare, i: Göteborgs högskolas årsskr., 4:3 (1898), s. 211, framträder förf:s strävan efter objektivitet i framställningen »renast ... vid unionstidens behandling, som därför är det främsta partiet af krönikan, under det att den tidigare hälften genom de talrika moraliserande och undervisande reflexionerna ofta af en naiv och något kalkborgerlig art verkar mindre såsom en historisk skildring än som en lärobok i moral och politik». Se även s. 206 ff. *ibid.* Jfr Sjödin, 1921, s. 51. — Det är påfallande, att unionstidens framställning saknar ordspråk och sensmoraler, som förekomma ymnigt i det föregående; i många hskr. ser man i krönikans förra hälft anteckningar i marginalen: »Proverbium» eller »Vetus proverbium», ibland »Ordspråk». Förmodligen kan genom undersökningar lika dem J. Palmér, N. Lindqvist, K. G. Ljunggren o. a. utfört påvisas olikheter i språket i krönikans ursprungliga text och i det nyskrivna partiet 1463—97 i red. III. Givetvis vore även en stilistisk analys av det ursprungliga och det nytillkomna i krönikan värdefull; jfr N. Svanberg, Olavus Petri och den svenska krönikestilen, i: Skr. utg. av Samf. f. stulforskning, 1, Svensk stil (1935), s. 124 ff.

²² Script. rer. Svecic., 2:2, s. 152—156.

vilka framför andra stått i förbindelse med Olavus. I ett tillägg till brevet står, att Olavus tydligen hade ogillat kungens släkt eftersom han i krönikan kommit med fula beskyllningar mot Sturarna. Bland annat hade Olavus påstått, att Sten Sture d. ä. blivit vald till riksföreståndare därför att han skänkt allmogen på mötet en läst öl. Vidare hade Olavus tagit Erik Trolle i försvar. I brevet till Laurentius (24 dec.) drog kungen återigen fram historien om Sten Sture d. ä. och ölet och försvaret för Erik Trolle. Kungen hade tidigare befallt, att krönikan skulle korrigeras innan den släpptes ut, men han hade hört, att hans mandat föga aktades och att krönikan spreds mer och mer bland adeln och andra som hade något förstånd, och därför skulle den nu konfiskeras. Även här upprepas påståendet, att antingen ärkebiskopen eller Botvid eller Petrus Erici tagit i förvar rikets registratur och andra handlingar, som Olavus efterlämnat.

Av de tre breven framgår följande. Kungen är förargad över att krönikan sprids, emedan framställningen om det som hände under gamle kung Kristians (I:s) tid är vilseledande: dels beskylls Sture-partiet för utdelning av mutor (ölet 1471), dels förtiges hur illa somliga handlat; dessutom tar krönikan Erik Trolle i försvar. Vidare får man veta, att kungen misstänker Botvid, Laurentius och Petrus Erici för att ha närmare reda på krönikans tillkomst, och att Petrus Erici skickat ett exemplar av krönikan till Botvid, som denne låtit utskriva.

Det är mycket märkligt, att Gustav Vasa först så sent som 2 ³/₄ år efter Olavus' död (19 april 1552) funnit anledning slå ned på krönikans framställning av vissa händelser under 1400-talets senare hälft och 1512. I Örebro-protokollet finns intet om krönikans behandling av kungens släkt, om ölet 1471 eller om Erik Trolle. Att Trolle inte omnämndes 1539 är lätt förklarligt: krönikan slutade då med nyåret 1512, »Sommaren därefter ...», och den närmast följande texten, som talar om Erik Trolle, är yngre än Örebro-mötet. Om ölhistorien funnits i krönikan —1512, hade den säkerligen upptagits i Örebro-protokollet som en anklagelsepunkt likvärdig i brottslighet med ordleken om ladulås och ladubrott. Observera att meningen om ölet i Arboga 1471 är lika insinuant formulerad som skildringen av riksföreståndarvalet 1512: då bönderna hörde att rådet föreslagit Erik Trolle till riksföreståndare, svarade

några bönder, att de inte ville ha någon av Trolle-släkten, men, fortsätter krönikan, om de som svarade voro bönder eller några andra i bondekläder, kan man inte veta (Sgr. 270: 18 ff.).

Det anförda stämmer med vår iakttagelse att textpartiet 1463—97 och krönikefortsättningen 1512—20 infördes först i redaktion III. Då kungen i själva julhelgen 1554 skrev till prinsarna och ärkebiskopen, var han upprörd över något som nyss hänt: han hade fått tag i ett krönikeexemplar med textställen som han inte sett förut. Om ladubrott etc., som han påtalade i Örebro 1539, säger han nu inte ett ord. Genom sina kunskapare hade kungen fått ett exemplar av krönikan med de nya meningarna, och då han hörde att Petrus Erics skickat ett exemplar till biskop Botvid för utskrivning, utfärdade han omedelbart förhållningsföreskrifter till prinsarna och ärkebiskopen.

Att Olavus haft medhjälpare vid insamlingen av historiskt material — i synnerhet för redaktion III — är mer än antagligt, han kan omöjligt ensam ha hunnit med att plöja igenom arkivaliemassorna i Stockholm, Strängnäs och Uppsala. Säkerligen fanns det många beskäftiga, som berättade för kungen om Olavus Petrikretsens forskning. I kungens odaterade Gravamina — de ha tillkommit senare än de tre breven, 1555 enligt 1600-talsanteckningar — står också, att Olavus, Botvid och deras anhang uti samma krönikas skrivande handlat orättrådigt och som förrädare, vilket med tanke på vissa antydningar i breven får förstås så, att kungen misstänkte Botvid, Laurentius och Petrus Erics i första rummet för delaktighet i krönikans tillblivelse.

Den stora frågan är: ha medhjälparna även skrivit, författat vissa delar i III, inte endast samlat material? Olikheten i behandlingen av gammalt och nytt, mest påfallande i framställningen av 1400-talets senare hälft i I—II och i III, berättigar ett antagande, att någon annan än Olavus avfattat den nya texten 1463—97. Det allmänna intrycket av att en medhjälpare även uppträtt som författare i krönikan III får stöd i några detaljer i texten. Ett par skola anföras.

I skildringen av 1460-talets händelser förekommer på ett par ställen lokaliseringen »i Uppland», resp. »i Uppsala stift». Vid en genomgång av de viktigaste handskrifterna visade det sig, att även denna obetydlighet är signifikativ för olika redaktioner. Följande

uppställning klargör detta (citaten motsvara Sgr. 201: 7 ff. och 203: 6 ff.):

<p><i>a</i> = red. I och II (efter D 411):</p> <p>... och begynte bliffua eth stort buller ibland bönderne, och fatades fögho, at i <i>Wplandt</i> icke skedde vpreesningh emot konungen. Thå ærchebiscopen thet sogh, förlossade han bönderne vtaff then skatten, och gaff them ther sitt breff vpå at the skulle vara frii för sodana skat, och förkunnade thet openbarliga aff bursproket i Stocholm ...</p>	<p><i>b</i> = red. III (efter D 409):</p> <p>... och begynte bliffua itt stårt buller ibland bönderna, så att the [<i>i</i>] <i>Vpsala sticht</i> begynte göra vpresningh emot konungen, och försambladhe sigh bönderna ... (texten lika Sgr. 201:7—24) ...</p>	<p><i>c</i> = red. IV (efter E 5):</p> <p>... och begynte bliffua itt stoort buller ibland bönderna, så at the <i>i Vpsala stict</i> begynte göra vpreesning emoot konungen ... (lika <i>b</i>) ...</p>
---	---	---

... Thå nu ryctet kom vt i landet, at ærchebiscopen fongen var, församblade sigh en står hop med bönder och komå på Nörramalm, och förre æn noghor i stadhen ther aff visthe, fingo the Helge andz holman in ...

... Thå nw ryctit kâm wth i landet, att erchiebiscopen war grijpin, hwilkit och (vtan tuiffuil) wart medh föregiffuit, att han grijpin waar för then skuldh, att han wille förlossa bönderna aff then skatt såm them war på lagt. Så bleff strax vpreesningh i *Wpsala sticht* och en stoor hoop met bönder komo på Norramalm för Stocholm, och förre æn noghor i stadhen thet wiste, fingo the Helgeandz holman in ...

... Thå nu ryktet kom vth i landet, at erchebiscopen fången war, hwilkit ock (vthan twiffuel) wardt så föregiffuitt, at han war gripin för then skul, at han wille förlossa bönderne aff then skatt, som på budhin war, församblade sich en stoor hoop medh bönder och kommo på Nörra malm, och förre æn noghor i stadhen thär aff wiste fingo the Helga andz holman in ...

Som synes är »i *Wplandt*» i citatet *a* ersatt med »i *Vpsala sticht*» i citatet *b*, första stycket. I *b*, andra stycket är stiftsbestämningen insatt ehuru landskapsnamnet inte finns i *a* i motsvarande rader. I citatet *c* är första stycket lika parallellen i *b* och har således orden Uppsala stift, men i andra stycket är lokativen struken.

Text *a* finns i Grfsw., Sernsk. etc. av redaktion I samt i D 411, D 417, de danska översättningarna och andra av redaktion II. Text *a* återkommer även i Kristofer Anderssons krönika (cit. efter D 379).

... vnd wurd hieraus ein solch Geschrey vnd Rumor vnder dem gemeinem Mand, das zur Aufruhr *in gantz Vpland* nichts mangelte, sonder ein Anfenger, da der Ertzbischoff das sahe, erschrackh er sehr ...

Text *b* påträffas i D 23, D 409, N. 142 och A. M. 898 av redaktion III. Text *c* tillhör ett yngre manuskript, redaktion IV, som innesluter D 407 hand 2 (= Sahlgrens ed.), H 134, E 5 och många andra handskrifter. Lokativen Uppsala stift möter man alltså tidigast i redaktion III, just den som Gustav Vasa angrep i sina brev vid julen 1554 och som han påstod att biskop Botvid låtit utskriva.

I egenskap av biskop var Botvid Sunesson van att tala om stift och stiftsgränser, och det föll sig naturligare för honom att skriva Uppsala stift än Uppland. Givetvis gäller detta i ännu högre grad ärkebiskop Laurentius. Den lilla men talande ändringen av Uppland till Uppsala stift har utförts av endera av dem eller av Petrus Erici, känd som corrector typographiae.²³ Olavus själv brydde sig inte mycket om sådana detaljer, om man får döma av hans verksamhet som stadsskrivare.²⁴

I början av uppsatsen citeras krönikeslutet —1512 parallellt med motsvarande parti i krönikehandskrifterna —1520. Här ser man att orden »och blev begraven i Västerås domkyrka» senare tillagts de rader som omtala Svante Nilsson Stures död 1512. Uppllysningen om att domkyrkan blev herr Svantes sista vilorum har tillfogats samtidigt med införandet av partiet 1512—20, alltså i redaktion III. Det är i samma redaktion vi påträffa orden »Uppsala stift» för första gången. Sedd i det sammanhanget talar även lokalbestämningen »Västerås domkyrka» mest för en biskoplig korrektör.

Namnskiftet Hälleskog-Haraker i redaktion III påminner som

²³ Skrifter från reformationstiden, utg. af A. Andersson o. H. Schüek, 2 (1889), s. XIV. — Petrus (Peder) Erici, Stockholms stads kaplan, omtalas ännu 1554, 11 juni (som vittne); Stockholms stads tänkeböcker 1553—1567 (1939), s. 76. — Biskop Botvid dog 1562, ärkebiskop Laurentius dog 1573.

²⁴ I. Simonsson, Ett gammalt bårdskärarehus och dess märke, i: S:t Eriks årsbok 1915, s. 71: »mäster Olof, som icke hörde till de noggrannaste stadsskrivarna.»; Stockholms rådhus och råd, Festskr., 2 (1915—18), s. 290: »Som stadsskrifvare stod han icke öfver medelmåttan.»

ovan sagts om motsvarande ändring i Sturekrönikorna. I den yngsta Sturekrönikan står Haraker, och i samma redaktion av rimverket omtalas, att herr Svante valde sin lägerstad »ther som lå begraffwen myn käriste fadher», d. v. s. i Västerås domkyrka.²⁵ Denna rimkrönika, som kanske ligger till grund för de nämnda förändringarna i Olavus' krönika, meddelar dock intet om ett möte i Arboga 1471. Uppgiften härom har författaren av tillägget i redaktion III möjligen hämtat ur Stockholms stadsböcker. Som Clason påpekat finns i kämnärsräkenskaperna 1471 en kort men betydelsefull bokföringsnotis som omtalar, att borgmästarna Nils Persson och Klaus Wise det året reste till Arboga.²⁶ Att resan gällde det i Olavus' krönika omskrivna riksmötet den 1 maj torde vara säkert. Är krönikans uppgift om ölutskänkningen på mötet riktig?

För att få ett godtagbart svar på den frågan måste vi närmare granska uppgifterna om mötet. Av notisen i kämnärsräkenskaperna framgår, att utom de båda borgmästarna även andra, »etc.», reste till Arboga på huvudstadens bekostnad.²⁷ I Arboga stads tänkebok 1471 påträffa vi namnen på åtta från Stockholm utskickade: de två nämnda borgmästarna, rådmännen Hans Holmgersson (Holgersson), Nils Dobbin, Jakob van Hawen (Haghen) och Anders Jönsson samt borgarna Peder Olsson och Hans van Campen.²⁸ Enligt Stockholms kämnärsräkenskaper anskaffades för deras resa 4 tunnor skeppsöl, 4 tunnor tyskt öl, $\frac{1}{2}$ läst svenskt öl, 1 oxe, strömming och annat.²⁹ En del var naturligtvis avsett för resenärernas kosthåll på färden och under uppehållet i Arboga, men de stora kvantiteterna öl visa, att man ämnade uppträda representativt. Längre fram i samma räkenskaper får man ytterligare belägg härför. Under rubriken »Till Arboge resa» upptas $\frac{1}{2}$ läst öl, 4 tunnor Stralsunds-öl, 1 fjärding smör, $\frac{1}{2}$ tunna gäddor, saffran, peppar, kummin, bågare och ämbar samt 1 tunna öl till åkarna »for thet the gjorde torget reen».³⁰ Den sista notisen tyder på att det varit offentlig bespisning och utskänkning på torget i Arboga.

²⁵ Rimkrönikor, 3, v. 5786.

²⁶ S. Clason, Stockholms återfunna stadsböcker från medeltiden, i: (Sv.) Hist. tidskr., 23 (1903), s. 58.

²⁷ Stockholms stads skottebok etc., s. 447.

²⁸ Arboga stads tänkebok, utg. av E. Norén o. T. Wennström (1935 ff.), s. 348.

²⁹ Stockholms stads skottebok etc., s. 447.

³⁰ Stockholms stads skottebok etc., s. 450.

En annan fråga är, om bespisningen anordnades för att påverka valutgången. Man kan lika gärna antaga, att Stockholms borgmästare och råd beslutat fira avslutningen på den utdragna valproceduren. Härom står intet att läsa i räkenskaperna, och tänkeboken för tiden är försvunnen. Redaktion III:s bearbetare kan ha haft tillgång till både räkenskaper och tänkebok, men dessutom kan han ha hämtat sina kunskaper om mötet i Arboga ur andra källor. Hans påstående »Och ther wardt en lest tydskt ööl vplagdt för bönderna, Ther före gåffuo the [= bönderna] rösterna som han begäradhe ölet gaff» (Sgr. 239: 8—10) kan vara grundat på trovärdiga dokument men även på lösa rykten.³¹

För att ge en kraftigare relief åt redaktion III:s korta framställning av riksdagen i Arboga bör följande anföras, ehuru det i viss mån ligger på sidan om ämnet för min uppsats. Men det vore oriktigt gå förbi fakta, som kunna förklara och försvara krönikebearbetarens åtgärd att insätta den mot Sture-partiet riktade fula beskyllningen för utdelande av mutor.

Några uppgifter i Arboga stads tänkebok låta oss förstå, att det fanns opposition i staden mot Sturarna. Vid rättssammankomsten den 9 maj 1471 deltog utom de ovan nämnda representanterna för Stockholm riksföreståndaren Sten Sture, riksråden Åke Jönsson Svarte Skåning, Fader Ulfsson och Nils Fadersonn Sparre, Tord Filipsson Bonde och andra. På tilltal av Nils Sture dömde nu landets och huvudstadens högsta myndigheter en man vid namn Ravid Fasbjörnsson under svärdet, därför att han utspritt ett rykte, att Nils Sture givit en kvinna en läst malt för en ynnest. Saken hade varit före i rätten redan ett år tidigare, om inte längre tillbaka. Ravid, som var en bråkstake och sedan början av 1460-talet flera gånger årligen kallats inför rätten, svarade vid ett par tillfällen 1468, att han inte behövde inställa sig, han hade kungligt brev på att konungens nåd själv skulle sitta en rätt dem emellan. En gång

³¹ E. Lönnroth, Slaget på Brunkeberg och dess förhistoria, i: Scandia, 11 (1938), s. 200 ff., påpekar att framställningen om ölet visserligen är byggd på okänt material, men att Olavus Petri ofta utnyttjat nu förlorade dokument (s. 201, n. 1). — Här kan omnämnas en kuriös anteckning i marginen vid berättelsen om ölet i E 10 (omkr. 1560; marganteckn. med 1600-talshand): »Tack for godt øl, kære herre.» Händelsen kommenterades tydligen ute i bygderna ännu på 1600-talet.

hade Ravid utslungat en önskan, att alla herrar i Sverige vore i helvetet, och att man finge tillbaka tyska män, ty då komme lag och rätt i landet.³² Lika frispråkig var en dalkarl, som — det var medan Karl Knutsson levde — förklarade, att komme här en »rättaren konung» i Sverige, så skulle det gå dem som bodde i Arboga illa.³³ Av ett magistratsprotokoll några veckor efter riksdagsmötet 1471 framgår, att det mellan herr Stens tjänare och borgare i Arboga varit ett tumult med blånader och blodsutgjutelse. Vid rättegången försäkrade några åtalade, att de aldrig nämnt konung Kristians namn eller druckit hans skål eller förtalat herr Sten, och ett par bönder vittnade, att de inte hade sett någon borgare »löpa in i hovmannaskeppet».³⁴

Tydligt är, att Sture-partiet var illa tålt i Arboga. Under sådana förhållanden föddes och spredos givetvis rykten av alla slag och det är förklarligt, om även syftet med Stockholms-representanternas gästabud på torget vantolkades, trots att tillställningen måhända anordnades först efter det att bönderna avgett sina röster. Ur en på så sätt uppkommen traditionskrets har redaktion III:s författare troligen fått stoff till notisen om ölutskänkningen vid valet. Uppgiften i Stockholms stads förlorade tänkebok har sannolikt inte varit formulerad så, att den kunnat uppfattas som ett beslut om mutors utdelande. För övrigt har Olavus inte alls omtalat Arboga möte i redaktionerna I och II, vilket visar, att han inte observerat uppgifterna om detta i huvudstadens böcker. Har Olavus mot slutet av 1540-talet återigen studerat i Stockholms stads arkiv? Om så är, kan dock inte notisen i tänkeboken ensam ha fött tanken på att det förekommit mutor vid valet 1471.

Utom de nämnda stora tilläggen i redaktion III finnas några mindre tillsatser. Jag nämner endast ett fåtal: Sgr. 102: 6—9, som säger att konung Birger omöjligt kunde ha framgång, emedan han inte höll sina löften; Sgr. 178: 10—179: 1, som redogör för besluten på Kalmar möte 1438; Sgr. 181: 5—182: 11, konung Kristofers handfästning 1441; Sgr. 190: 3—14, angående överenskommelsen mellan Kristian I och Karl Knutsson om ett möte i Halmstad vid Valborgs-

³² Arboga stads tänkebok, s. 184, 206, 220, 225, 232 m. fl. samt särskilt s. 289, 291—292 och 330—331.

³³ Arboga stads tänkebok, s. 309.

³⁴ Arboga stads tänkebok, s. 350.

mässan 1450; Sgr. 202: 8—203: 5, om skälen till att ärkebiskop Jöns Bengtsson Oxenstierna fängslades och fördes till Köpenhamn 1463.

Några av tillsatserna äro helt nya, andra ersätta kortare framställningar. Om Kalmar möte 1438 står ursprungligen i D 407, skrivet av hand 1:

... och all slott skulle hallas honom til handa, doch skulle the wara vnder svenska (hender, mera wart icke i thz mötit beslutat, ther nogot gott aff komma kunde, och war) thå konung Eric seghlat i frå Danmark til Gotland ...

Det som här satts inom parentestecken³⁵ är i D 407 överstruket av hand 2, som skrivit den nya, av Sahlgren 178: 10—179: 1 återgivna texten på ett inklistrat blad. Angående förhandlingarna om ett möte i Halmstad 1450 finns likaså en av hand 1 skriven, kortare text i D 407. Den ursprungliga texten, som återfinnes i exemplar av redaktion I och II, och början av den nya, som tillkom i redaktion III, avtryckas här jämte motsvarande rader i Kristofer Anderssons krönika:

D 407 hand 1:	D 378, Kristofers krön.:	D 407 hand 2:
... och kom så til ypslagh at thet skulle stå i fridh emellen riken til nest kommande Walborga messo, thå skulle tolf aff huart riket komma til Halmstada och thå skulle dömas ther om huem Gotland skulle til höra, Och ther mz moste thå the swenske giffua sich ther aff landet vnd wurd zwischenn den Reichen Frieden gemacht, biss auf Phillippi Jacobi des nechstkommenden Jahrs, dann soltten zwelff auss jedern Reich zu Halmstadt kommen, vnd die Sach nach vorigenn Vertrag mit Recht entscheiden at thet skulle stå i fridh emellen <i>konung Karll och konung Christiern, till Mortens messo öffuer itt år, och ther för innan om Walborgha messon skulle tolf på konung Karls och tolf på konung Christierns wegna</i> komma til <i>samma</i> i Halmstadha, ...

Hand 2 har börjat med att ändra den av hand 1 skrivna texten men så korsat över alltsammans och tillagt en delvis omarbetad, delvis helt ny text på en inhäftad lapp (Sgr. 190: 3—14). Citatet ur Kristofers krönika visar en nära nog ordagrann överensstämmelse med urtexten, redaktion I.

³⁵ I D 407, hand 1 saknas »manna» framför »hender», men ordet finns i de ungefär samtida hskr. D 411 och D 417.

Det långa tillägget om ärkebiskop Jöns, »Som han gjorde så gick honom . . . aff ridderskapet fick stoor ouilia» (Sgr. 202: 8—203: 5) är nyskrivet för redaktion III, vilket inte märks i D 407, enär hand 1:s skrift upphör flera sidor före texten om 1463 års händelser.

Huvudhandskrifterna för redaktion III äro som vi funnit D 409 och D 23 (1551—52). De synas vara skrivna efter diktamen, stycken och meningar gå ofta i varandra utan avbrott medelst skiljetecken eller annan pausmarkering. Även om man inte kan påstå, att de båda handskrifternas skrivare samtidigt hört samma föreläsare, så är det inte för mycket att säga, att texten dikterats efter identiskt lika kopior av en originalförlaga, möjligen efter samma kopia eller original. Därpå tyda absoluta likheter i flera detaljer. Exempelvis sakna både D 409 och D 23 »i» framför »Vpsala sticht» i citatet ovan. Den överhoppade bokstaven finns i andra exemplar av redaktion III, så i N. 142, daterad 1557, och i A. M. 898, skriven 1561—62. De två sistnämnda handskrifterna följa noggrant samma redaktion som D 409 och D 23, dock uppge de att herr Svante dog 1513, ej 1512 som i D 409 och D 23.

Det finns ett stort antal tillägg till krönikans urmanuskript som vi ännu inte behandlat, emedan de inte tillhöra någon av de hittills genomgångna redaktionerna I, II eller III. Bland de återstående tilläggen märkas *företalssupplementet* samt den juridiskt, historiskt och filologiskt intressanta *hednalagen*; den är ett säkert signum på en från redaktionerna I—III klart avgränsad grupp, *redaktion IV*. I Sahlgrens utgåva av D 407 omfatta de av hand 2 i hand 1:s text (fram till 1457) gjorda tilläggen både de för III och IV nya suppleringsarna. Texten 1457—1520 i D 407 är ju helt igenom skriven av hand 2, och denna del av handskriften ger oss således ingen upplysning om vad som här eventuellt är tillägg av hand 2. Då det finns flera handskrifter av varje redaktion, är det dock inte svårt att exakt bestämma vad som tillkommit i redaktion IV. För att inte skymma huvudlinjerna i framställningen diskuteras här endast de viktigaste förändringarna.

E 5 är i en slinga i slutet av företalet daterad 1558; den är säkerligen skriven — eller åtminstone påbörjad — det året av den som fört pennan hela handskriften igenom. E 5 tillhör redaktion IV, har således *hednalagen* och andra nytillskott, även det för IV

författade tillägget till företalet, motsvarande Sgr. 15: 3—17: 5. E 5:s företal har dock ett från företalet i Sahlgrens upplaga något avvikande slut; det framgår av följande jämförelse, vari även medtags det för redaktion I—III utmärkande slutet på företalet:

Red. I—III
(efter Grfsw.):

E 5:

Red. IV
(efter D 407):

Then danszka cröne- Then danska cröne-
kan thalar om mongha kan talar om monga
swenzska konungar, som swenska konungar, som
waro crönekar jntith om woro crönekor jntit om
tala, Wordha her och tala, warda här och
nogra konunghar opräk- nogra konungar vprek-
nadhe, som haffua in- nade, som jntit haffua
the warith her i rijkith warit här i riket, som
som wij hörandhe war- wij hörande warde. Och
dha, Ok thetta alth som thetta alt som nu sagt
nw sacth är, må wara är, må wara för en liten
för en lithen jngånggh til jngong, til then cröne-
then cröneke som wij ke som wij nu aff gudz
nw åff gudz tillhyelpp, tilhielp begynna wilie.
begynna wilie,

Then danska cröne-
kan talar om monga
suenska konungar som
woro crönekor intet om
tala, warda här och
noghra konungar vpräk-
nadhe, som inthet haffua
warit här i riket, som
wij hörande warde,

(Slut på företalet i
red. I—III.)

*Och epter thz thenna
cröneka är scriffuin för
theres skul som enfal-
lige äro ...
... Så seer man, at Cain,
Pharao, Antiochus, Sar-
dhanapalus, Nero, och
andra sådana haffua mz
heluetit, itt ewigt ondt
rychte.*

1558

(Slut på företalet i
E 5.)

*Och effter thet then-
na crönika är scriffuin
för theris skuld som een-
faldighe äro ...*

*... Så seer man at Cain,
Pharao, Antiochus, Sar-
danapalus, Nero, och
andre sådana, haffua
medh heluetet eth ewigt
ont rychte, Och thetta
alt som nw sagt är, må
wara för en lijthen in-
gong til then cröneko
som wij nu aff gudzh
tilhielp begynna wilie.*

(Slut på företalet i
red. IV.)

Företalet i redaktion I—III slutar »Och detta allt ... begynna vilja». Tillägget i IV »Och efter det denna krönika ... ett ewigt ont rykte», som omfattar två trycksidor, Sgr. 15: 3—17: 5, är inskjutet före den anförda slutmeningen »Och detta allt ... begynna

vilja». I E 5 har det långa inskottet fått plats *efter* den ursprungliga slutmeningen. Därav kan man sluta till, dels att E 5 är avskrift av en förlaga ur en äldre redaktion, i vilken företalstillägget stått på ett senare bifogat blad, dels att E 5:s skrivare inte så noga gett akt på insigeringstecknets plats. I D 407 har hand 2 avlägsnat slutet på det av hand 1 skrivna företalet (fr. o. m. Sgr. 14: 18, »warder . . .») och skrivit en ny avslutning innehållande det långa supplementet »Och efter det denna krönika . . . ett evigt ont rykte».

Tillägget till företalet kan lätt tidfästas, det innehåller nämligen ett och annat som utgör direkt svar på Gustav Vasas brev den 24 dec. 1554 till Laurentius Petri. Kungen skrev, att Olavus' krönika för en falsk grund och mening om de herrar och furstar som regerat i Sverige, och att den beskyller Sten Sture för lättfärdiga ränker men berömmar förrådiska biskopar, danskar och andra rikets fiender; det finns ock mycket annat i krönikan som skulle kunna andragas, om man blott hade tid att läsa den ordentligt, fortsatte kungen i brevet; härav kan man förstå, att krönikan inte var skriven för att verka till förbättring och lärdom utan snarare i avsikt att uppvigla undersåtarna mot deras överhet.³⁶

På dessa anklagelser fick Gustav Vasa svar i företalstillägget: Om någon säger, vad är det för nytta med att man skriver på de dödas mull och omtalar deras fel, så svaras, att historier och krönikor skrivas icke för deras skull som framfarna äro utan för de efterkommandes (Sgr. 15: 32 ff.); den som vill ha en god krönika och ett gott rykte efter sin död, han göre det gott är (Sgr. 17: 1); den som läser krönikor av nyfikenhet eller som tidsfördriv, han kan lika gärna låta bli (Sgr. 15: 13 ff.); denna krönika är skriven för de enfaldigas skull för att de skola få någon rättelse, och därför har till skildringen av det som skett fogats lärdomar, som kunna vara till ledning för både hög och låg; vi kristna skola ge akt på det som berättas i såväl kristna som hedniska historier, och när man så läser dem, då har man nytta därav, och historien är i sitt rätta bruk (Sgr. 15: 7 ff., 28 ff.).

Handskriftsmaterialet visar, att Olavus Petri inte skrivit företalstillägget Sgr. 15: 3—17: 5. Utan tvivel har Olavus efterlämnat anteckningar som han gjort under arbetet på krönikan, och dessa

³⁶ Script. rer. Svecic., 2: 2, s. 155—156.

en kamp om / tñd som tñd iſſerhande fyſt / tñd
 gadde wimytz ſakene Det holdt tñd denz
 ſka Cronika june Det komigtz iſſodde tñd
 frindgodde / ſtälle gaffna giffindz ſadama
 lagt Binnu ſluttz fynd an nar gollus i ryſke
 land i tewſſnelafotogge ſakⁿ Det ſadga kampar
 tñd taw giffwa kampadt och ſaggt om tñerabⁿ
 vltz de mongtja gambli wyſoz ſabeler och
 frindz och eamtyr Dittadt Bredjan ſom tñz
 ſluttz iſſ och wartz i ſamma ſtaden optagtz
 i gen Det tñz ſammigtz jate frunde wltetjas
 mz ſkell och wettme / tñd ſkulle tñd ſom ſakⁿ
 guffe bilra jtt ſloddigandz jten mz tñd tñd
 frundz tñd tñz jden ſa attz tñd jate brundz
 ſlyt tñd guffe tñd vltz tñd frundz tñd tñz
 tñd tñd tñd ſluttz tñd till ſakene Det ſynus

Reproduktion efter Grfw. (jfr texten nedan, s. 52 ff.)

ha utnyttjats av biskop Botvid och ärkebiskop Laurentius, de två som man först tänker på som bearbetare och redaktörer av krönikeverket efter författarens bortgång. Men tillägget till företalet korresponderar så genomskinligt med Gustav Vasas brev, att man varken kan eller behöver hänvisa till Olavus' skriftliga kvarlåtenskap för att förklara hur det tillkommit.

En passus i tillägget synes vara svar på en anklagelsepunkt i rättegångsprotokollet 1539, vilket inte motsäger nyss anförda skäl för tilläggets datering till efter kungabreven i dec. 1554. I Örebroprotokollet beskyllas Laurentius Andreæ och Olavus Petri för att i sina predikningar ha talat om Herodes och Farao med den undermeningen, att konung Gustav skulle vara en slik blodstyran.³⁷ Kungen skulle väl ha kunnat lida att predikanterna valde sådana exempel på tyrannisk överhet som Farao, Saul, Joas, Antiokus, Herodes och andra, om de blott hade därmed velat lära menige

³⁷ Handl. fr. rättegången med Olaus Petri etc., s. 81.

man, att riket under Gustavs tid hade regerats bra och icke heroiskt eller pilatiskt. I företalstillägget står, att det i de bibliska historierna är skrivet om såväl det onda som det goda, om Abraham, Josua, David etc. lika väl som om Farao, Saul, Jerobeam, Herodes etc. (Sgr. 16: 12 ff.), och man ser att Kain, Farao, Antiokus, Sardanapalus, Nero och andra sådana hava med helvetet ett evigt ont rykte (Sgr. 17: 5—6), varmed det för redaktion IV skrivna tillägget slutar.

Det i visst avseende märkligaste tillägget i redaktion IV är *hednalagen* med kommentar. Den *saknas* i alla till redaktion I, II och III hörande handskrifter, alltså i omkring 50 % av det genomgångna materialet. Som jag inledningsvis påpekade har Lefflers uppsats 1879, i vilken han gjorde en filologisk rekonstruktion av *hednalagen*, fört mig på tanken att det måste finnas flera redaktioner av Olavus' krönika, och att en katalogisering av handskriftsexemplar med, resp. utan *lagen* skulle tydligt visa detta. Som vi sett innehålla de båda huvudgrupperna många andra märkliga olikheter. *Hednalagen* inkommer i krönikan som sagt först med redaktion IV. Det ursprungliga, orörda textpartiet i I—III citeras här efter Grfsw.:

Red. I—III (efter Grfsw.; jfr reproduktionen ovan, s. 51):

Men medh tijdhen war lagboken mer och mer förbäthradh *som her ephther förnymandes worder*, Och haffua wara förfäder i förtijdhen hafft mongha handha seth i theras rätthe gängher, Fförsth hadhe the thz sätt ath ther två hade ena sak sigh emellan och icke kwndhe mz skäll och withne wtspånas huylkin parten rätth eller orätth hadhe thå skulle the slå ther en kamp om, then som thå öffwerhande fyk, han hadhe wunnyth szakene, Och holler then danzska crönekan jne ath konungh Ffrodhe hin frijdgodhe, skwille haffua gyffuidh sådhana lagh, Samma sättthet seyäs än nw hollas i Rysseland i

Red. IV (efter D 407 = Sgr. 44: 20—46: 11):

Men med tijdhen wardt laghboken meer och meer forbedtrat, Och haffua woro förfädher i fortijdhen hafft monga handa sätt i theres rettgonger, Fförst hade ...

Lika.

seyes än nw hallas i Ryssaland i

twiffuelaktoghe saker, Och sådhane kampar ther två haffwa kampadt och slagtes om theras rāth, är mongha gamla wysor fabeler och frijdhe och ewintyr dictadt, Sedhan kom thz sātthet āff och warth i samma stadhen optaghet i gān, ath ther sannynghen jcke kwnde wt-lethas mz skell och wethne, thā skwlle then som saken gaffs bāra jtt glōdhandhe jārjn mz bara hāndher, ...

twiffuelachtiga saker,

Och effter thet hār warder nw talat om kamper, kan ey wara onyttigt, at man til vitnesbyrd och för selsynheet skull, setter her in then lagh som i kempande på then tijdh brukadhes, ord frå ordh, som i gamla lagböcker finnes, Giuer Y (mā-dher) oquepins ord manni, ... (Sgr. 44:33—46:2) ... Thenna laghen som aff hedendoomen är kommin, haffuer en tijdh lång wordet brukat sedhan christendoomen kom hijt i landet, Ty stāår hon och i the āldzsta laghböcker som finnas, Om sådana kamper, ther två haffua kempat och slaghes om theres rett, eller och öffuer öffuerdādugheet eller för mandoom skull, āro monga gamla wijors, ffabeler och frijdhe eller ewentyr dichtat, Sedhan kom thet settet aff, ... med bara hānder ...

Hednalagen med kommentar och inlednings- eller övergångsord »Och effter thet ...», i tryck omfattande Sgr. 44:29—46:5, är i D 407 skriven av hand 2 på ett senare inhäftat blad, på vilket hand 2 även skrivit »Then gamla laghen om kampningh». Inflyttnings-tecknet anger, att tillägget skall stå efter meningen som slutar »... i Ryssaland i twiffuelachtiga saker», och alltså före meningen »Om sådana kamper, ther två haffua kempat och slaghes ...». Insigneringen har således skurit sönder det ursprungliga sammanhanget, vilket framgår av ovanstående jämförelse mellan äldre och yngre texter.³⁸

³⁸ Ericus Olai, Script. rer. Svecic., 2:1, s. 27, omnämner tvekampslagen (utan beskrivning, men säkerligen avses den s. k. kung Frodes lag) och järnbörden i ett sammanhang; så gör även Olavus Petri i red. I—III. Enl. Ericus skulle den misstänkte fr. o. m. Popos tid följa dennes ex. (jfr Sgr. 41:30 ff.) och fria sig »non amplius duello, sed ferro candente». I den urspr. texten har Olavus talat om, att kung Frode utfärdat en lag om tvekamp för slitande av tvister, men »sedan kom det sättet av» och järnbörden infördes; se citatet ur Grfsw. ovan. — Kung Frodes lag föreskrev, att varje tvist skulle avgöras med svärdet (Saxos krönika, bok 5); en tvekamp tillgick så, att de båda stridande ställde sig mitt emot varandra i var sin på marken uppritad fyrkant med en aln långa sidor, och de kämpande fingo en krans av vidjor eller rep, som de

Enligt handskrifternas vittnesbörd har inte Olavus Petri själv infogat hednalagen i krönikans framställning om tvekamp. Visserligen kände Olavus till hednalagen som v. Friesen visat, men samma författare har också konstaterat, att Olavus' egenhändiga upptecknande av lagstadgandet — i Ängsö-handskriften av Upplandslagen — icke ensamt utgjort krönikehandskrifternas källa; det har även förelegat en äldre handskrift av hednalagen.³⁹ Lefflers antagande att hednalagens originalhandskrift tillhört samma codex som de i Norge funna fragmenten av äldre Västgöotalagen⁴⁰ har v. Friesen funnit vara i det närmaste riktigt: hednalagen representerar samma språk och skriftmiljö som fragmenten.⁴¹

En randanteckning i en krönikehandskrift i Köpenhamn synes utgöra den felande länken i Lefflers och v. Friesens bevis för att hednalagens språk talar för Västergötland. I *Th. 1314* är i marginalen vid hednalagen skrivet samtidigt med texten: »Then gamble Byrikö lagh om kamps rät». Den omsorgsfullt skrivna och väl bevarade handskriften är på sista sidan daterad: »Finitum 4 nouembris anno domini 1559». Samma anteckning men med något avvikande ortografi finns i *Eng. B III, 1: 2*, som säkerligen är ett verk av *Th. 1314:s* skrivare. Först och främst måste man räkna med möjligheten att hednalagen i 1559 års handskrift blivit kallad »Byrikö lagh» med tanke på Birka, som var så genomsyrat av hedendom,

skulle brottas om; satte någon av kämparna sin fot utanför den uppritade kretsen, skulle han betraktas som övervunnen (*Saxo*, bok 4, 5). Det är om dylika tvåmanstrider Olavus' framställning om »kampar» i red. I—III handlar. Den kung Frode tillskrivna kämpalagen är en lag om slitande av tvister i allm. Den s. k. hednalagen är en lag speciellt om ärekränkning; den stadgar att den okvädande och den kränkte skola mötas där tre vägar sammanträffa; uteblir den förre, då skall den senare tre gånger ropa niding och göra ett märke för honom i marken; komma båda till trevägsskålet, då skola de bruka vapen. Ang. hednalagen se: R. Pipping, *Strödda anteckningar till de fornsvenska lagarna*, i: *Acta acad. Aboensis, Humaniora*, 7: 2 (Åbo 1931), med litt.-fört.

³⁹ Upplandslagen efter Ängsöhandskriften, utg. af O. v. Friesen (1902), s. XVIII; O. v. Friesen, *Olavus Petris egenhändiga afskrift af den s. k. Hednalagen i Ängsöcodex af Upplandslagen*, i: *Samlaren*, 23 (1902), s. 109—112.

⁴⁰ Leffler, a. a., s. 139—140.

⁴¹ O. v. Friesen, *Vår älsta handskrift på fornsvenska* (Skr. utg. af K. human. vet.-samf. i Uppsala, 9: 3, 1904), s. 49. Ang. detta även: *Äldre Västgöotalagen*, utg. af B. Sjöros (Skr. utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finland, 144, Helsingfors 1919), s. 229 ff.; N. Beckman, *Äldre Västgöotalagen* (1924), s. 55.

att »folket wende sich åter til sinna affgudhar i gen» (Sgr. 33: 15). Men man påminner sig också, att den enda fullständigt bevarade uppteckningen av bjärkörätten finns i samma handskrift som den yngre bearbetningen av Västgötalagen.⁴² Har hednalagen avskrivits för krönikan efter en äldre codex med både Västgötalagen och bjärkörätten, har hednalagen ursprungligen stått i Västgötalagen som Leffler antagit, eller har den stått i bjärkörätten? Det kan tänkas, att hednalagen avskrivits efter lösa blad lika de fragment som man tillvaratagit i Norge, och att såväl blad som fragment ursprungligen tillhört en och samma codex, innehållande både Västgötalagen och bjärkörätten; på grund av handskriftens skick har avskrivaren fått den uppfattningen, att hednalagen hörde till den sistnämnda rätten.

Hednalagen benämnes på många sätt i handskrifterna: »De duello» (D 12), »Om kamp» (D 414), »Lagh som i kempande brukades» (D 416), »Laag widh kämpande» (D 418), »Loug som i Kamp brugtis» (A. M. 195), »Gamull swensko» (D 13). Rubriken över hednalagen i 1607 års upplaga av Upplandslagen, »Af thöm gamblu laghum sum i hedhnum tima brukadhus, vm kamp ok enwighe», och de citerade randanteckningarna i krönikehandskrifterna ge oss kanske en anvisning hur den nu defekta överskriften på Olavus Petris avskrift i Ängsö-codex skall utfyllas. Sannolikt står det »Lex . . . ex antiquissimis Suecorum legisterijs»;⁴³ lacunen ger rum åt »paganica» eller »paganorum» (förkortat).

Samtidigt med hednalagen infördes i krönikan IV åtskilligt nytt om Folkungaätten (Sgr. 50, 53, 58, 62, 63, 65). Först nu komma Folke Fijlbijter, Simon (Sune) Sik och Magnus Minnisköld med, vilket visar att bearbetaren av IV fått tag i släktregister, som han för övrigt även omtalar: »Och till en lijthen rettilse will man besee hans [=Sverkers] slechte register» (Sgr. 53: 7—8). Nu insattes likaså *lagstadgandet om jordägande och allsälå* (Sgr. 73: 14—27); som källor för detta stadgande — och för tvekampslagen — uppges gamla lagböcker. Leffler antyder möjligheten av att båda lagarna tillhört samma codex, vilket förefaller antagligt sedan vi funnit, att

⁴² Cod. B 58, Stockholms KB, fr. omkr. 1345; Westgöta-lagen, utg. af H. S. Collin o. C. J. Schlyter (Saml. af Sweriges gamla lagar, 1, 1827), s. XIX; E. Wessén, Birca och bjärkörätt, i: Namn o. bygd, 11 (1923), s. 136.

⁴³ v. Friesen, a. a., Samlaren 1902, s. 112.

båda uppdyka samtidigt, i samma redaktion.⁴⁴ Det ålderdomliga lagstadgandet om jordägande och allsåla skulle i så fall emanera från den äldsta Västgötalagen, den redaktion som vi känna direkt endast genom de ovannämnda fragmenten.

Sahlgren har redan påpekat, att *D 407* hand 2 skrivit ändringar och tillägg i texten, i margin eller på infästa lappar och blad.⁴⁵ Vid en närmare granskning av tilläggens utseende finner man följande. Hand 2 har skrivit företalstillägget och några andra längre till-satser samt partiet 1457—1520 på inhäftade hela blad och lägg av samma rätt kraftiga papperssort som hand 1 använt. Hednalagen med kommentar (Sgr. 44: 29—46: 5), lagen om jordägande (Sgr. 73: 14—27) och en del andra tillägg ur redaktion III och IV har hand 2 skrivit på en mycket tunn papperssort. På lika tunt papper men med annat fabriksmärke samt med svart bläck — förut har hand 2 använt ett brunaktigt bläck — har hand 2 skrivit en rubrik, »Enn vnderuisningh kortelighen vtsatt, för huad saker skull, konungh Christiern sagde sigh haffua rätt til at föra örlich och krijgh in på Swerige . . .», som Klemming medtagit i sin edition (s. 316). Med samma svarta bläck som i denna rubrik är »sanheetennes» ändrat till »saligheetennes» av hand 2. Härav vågar jag draga den slutsatsen, att »salig-» är en på ett sent stadium utförd interpolation; hand 2 har arbetat med *D 407*:s modernisering vid olika tillfällen. Lyckligtvis har den meningslösa förfalskningen av urtextens inledningsord inte betytt så mycket, endast ett 10-tal handskrifter har »salighetens» i stället för »sannhetens» eller »sanningens» kunskap. E 20, från 1600-talets mitt, har bastardbildningen »saningheetenes».

Bland det nya i redaktion IV finnas utom i företalssupplementet även i texten några hållpunkter för datering av tillsatserna. När Olavus Petri talar om staden Vineta på den pommerska kusten, hänvisar han till den vendiska krönikan. I redaktion IV har »Hemoldus i» inskjutits framför »then vendeska» (Sgr. 31: 7). Olavus Petri har dock säkerligen åsyftat Wandalia av Albert Krantz, som var tillgänglig i tryck sedan 1519. Löw och Nordman ha påpekat, att berättelsen om Vineta återgår på Krantz' framställning

⁴⁴ Leffler, a. a., s. 132—133.

⁴⁵ Sahlgrens ed., s. V.

och inte på Helmolds skildring av Jumneta i *Chronica Slavorum*.⁴⁶ Då Helmolds krönika trycktes första gången 1556, i augusti (Frankfurt), är det säkerligen denna händelse som aktualiserat Helmolds namn för korrektorn i redaktion IV. Tidigast i slutet på 1556 kan något exemplar av Helmolds bok ha hunnit till Sverige. Samtidigt med Helmolds namn tillsattes även meningen Sgr. 9: 14—17:

äro och somlighe som meena at the wandali som i förtijdhen mykit haffua bedrieffuit skola haffua warit annat folk än the wanner, som nw för handenne äro.

Vandaler-vender-problemet behandlas ofta i samtida geografisk och historisk litteratur. Men då åsikterna om de båda folkens och folknamnens inbördes förhållande växlade med författarna, förstår man att korrektorn — här lika med IV:s redaktör och bearbetare — ansåg det säkrast tillfoga den anförda meningen. Denna är en reservation till den föregående satsen, Sgr. 9: 12—14, vilken, som vi sett (punkt 1, s. 29 och 31 ovan), tillkommit i redaktion II:

eller och wendisk tungomål haffuer och warit på then tijdh tydzsk mål, och thet wenderne nw tala är slawisk tungomål, hwilkit intit olijkt är.

De för marginalanteckningen »Then gamble Byrikö lagh . . .» omnämnda *Th. 1314* och *Eng. B III, 1: 2* tillhöra en liten grupp krönikemanuskript, som jag hopfört under beteckningen *redaktion V*. Texten i V synes vara densamma som i IV. Det har varit omöjligt att kontrollera varje ord, men av stickprov framgår, att texterna överensstämmer i allt väsentligt. V innehåller således det förlängda företalet och hednalagen. Det nya består i att V försetts med ett stort antal nyskrivna rubriker — i marginalerna — i stället för de gamla kapitelöverskrifterna, och att krönikans ursprungliga dedikationsfras, som innehåller författarnamnet, uteslutits. I stället för den efter inledningsorden i senmedeltida diplom formulerade meningen »Alla dem som denna krönika läsande eller hörande varda, önskar jag Olavus Petri . . .» har satts en hälsning på latin: »Candido lectori salutem et fælicitatem æternam». I intet av de 6 exemplar som höra till gruppen finns författarens namn; krönikan framträder nu som ett anonymt verk.

⁴⁶ G. Löw, Sveriges forntid i svensk historieskrivning, 1 (1908), s. 47; V. A. Nordman, Die Wandalia des Albert Krantz (Annales acad. scient. Fennicæ, ser. B, 29: 3, Helsinki 1934), s. 275. — Jfr S. Schorckels förord till Chron. Slav. 1556.

Undersökningen har visat, att »En svensk krönika» sådan vi lärt känna den i tryck inte är ett enhetligt arbete av en författare. Redan Klemming talar om en äldre redaktion,⁴⁷ cod. Sernsk., och en yngre, cod. D 407, och Sahlgren har samma åsikt.⁴⁸ Sahlgren har dock i motsats till Klemming funnit anledning ställa sig tveksam till den gängse uppfattningen, att allt i D 407 kommer från Olavus Petri, han vill senare besvara frågan »om den yngre bearbetningen härstammar från Olavus eller icke».⁴⁹ Min framställning besvarar frågan nekande, Olavus kan inte göras ansvarig för alla ändringar och tillägg i D 407, som i sitt nuvarande skick tillhör redaktion IV. Jag går ännu längre och påstår, att vissa betydelsefulla ändringar i redaktion III, tillkommen under Olavus' sista levnadsår, inte äro utförda av författaren.

Hallmans uppgift att krönikan tillkom 1534 anses vara värdelös, enär den inte kunnat verifieras.⁵⁰ Emellertid står samma årtal på en krönikehandskrift, som åtminstone på 1860-talet fanns i dåvarande kejserliga biblioteket i Leningrad. Handskriften, som är från 1500-talets mitt, har följande (1700-tals-?) titel: »Mag. Olai Petri Phases, fordom kyrkjoherde wed Stockholms stads stora kyrckja, Svenska chrönica, sammanskrifwen åhr efter Christi börd 1534». Volymen jämte tre andra av samma slag tillföll kejserliga biblioteket efter ambassadören Johan Peter van Suchtelen, död 1836 i Stockholm. Tyvärr har jag inte lyckats få låna hit de fyra handskrifterna, som kanske äro viktiga dokument för diskussionen om krönikan.⁵¹ Formuleringen och ortografien i titeln på det äldsta

⁴⁷ Klemmings ed., s. 341.

⁴⁸ Sahlgrens ed., s. VII—VIII.

⁴⁹ Sahlgrens ed., s. VIII.

⁵⁰ J. G. Hallman Göstafsson, *The twenne bröder ... mest. Oluff Petri Phase ... mest. Lars Petri hin gamle ...* (1726), s. 67.

⁵¹ De 4 hskr. i Leningrad känner jag endast genom en odat. o. osigner. skriv. i Stockholms KB (vid katalogblad för D 407), som förmodl. är svar på en förfrågan av Klemming i samband med utg. av krönikan 1860. Skriv. lyder:

La Bibliothèque Impériale publique de St. Pétersbourg possède quatre exemplaires de la célèbre Chronique Suédoise d'Olaus Petri, provenant tous du fonds Suchtelen et tous les quatre très bien conservés.

Le plus ancien d'entre ces quatre exemplaires, (IV, F, N° 3), écrit, comme le prouvent les indices paléographiques, à la moitié du XVIeme siècle, donc contemporain à l'auteur, porte le titre suivant, datant d'ailleurs d'un siècle plus

exemplaret gör en betänksam, men det är möjligt att titelns innehåll återgår på äkta uppgifter eller är renoverat efter ett äldre titelblad. Påskriften med Phase och 1534 kan även härstamma från Hallman. Hans bok om Oluff Petri Phase och Lars Petri hin gamle utkom 1726, och man kan förmoda att den förledde mer än en ägare av Olavus' krönika att förbättra sitt exemplar med ett exakt årtal. Till Hallman och hans krets hör kanske även anteckningen i en annan krönikehandskrift i Suchtelens kvarlåtenskap: »Medh min egen hand skreffven och til tryckit förfärdigat. O. P. P. S.». I det citerade brevet står intet om denna antecknings ålder; det är tänkbart, att auktornotisen är yngre än handskriften, som uppges vara från 1500-talets slut—1600-talets början.

En krönikehandskrift i Paris gav mot slutet av 1700-talet en fransk forskare, von Keralio, ämne till en liten skrift, »Chronicon regum Sueciae scriptum ab Olao Petri, fratre Laurentii Trici(!),

tard: »Mag: Olai Petri Phases, fordom Kyrkjoherde wed Stockholms stads stora Kyrckja Swenska Chrönica, sammanskrifwen åhr efter Christi Börd 1534.» Ce manuscrit renferme 287 feuilles in fol., dont les dernières, à commencer depuis la 279ème, ont été copiées plus tard. Pour preuve que *ce n'est pas un autographe d'Olaus Petri*, nous pouvons alléguer: 1°, que le manuscrit est écrit de différentes mains, 2°, que ces différentes écritures ne correspondent pas avec le fac-simile envoyé de Stockholm, surtout pour les lettres d, h et s.

La seconde copie (IV, F, N° 1) contenant 147 feuilles in fol., accuse elle-même la date de son exécution. Sur la première feuille il y a la note: »Inceptus est hic liber anno 1576 20 Martii», et sur la dernière: »Hoc opus absolutum anno 1580, 28 Januarii.» La Chronique est suivie de »Ett kortt extrachtt eller Memorial wthoff ... her Göstoffs Sueriges, Göthis och Wendis etc: Konungs ... Regementz achter och handlinger iffrå Anno 1517 och till Anno 60», sur 9 feuilles. Le recto de la dernière porte l'inscription suivante: »Transcriptum anno 82 (h. e. 1582), die 13 Septembris.»

Le troisième exemplaire (IV, F, N° 4) est un in fol. de 147 feuilles, copié vers 1600. La Chronique est précédée de 3 feuilles, contenant les jours de naissance et de mort d'un certain Harald, probablement propriétaire autrefois de ce manuscrit. Ces notes commencent à l'année 1603 et vont jusqu'à 1638.

Le quatrième et dernier exemplaire enfin (IV, F, N° 2), de la fin du XVIème ou du commencement du XVIIème siècle, de 415 P.P. in fol., avait été préparé pour l'impression, comme on le voit par la note suivante au bas de la dernière page: »Medh min egen Hand skreffven och til tryckit förfärdigat. O.P.P.S.» Les P.P. 417—500, écrites de la même main, renferment quelques notices historiques et des copies de différents actes d'État, comme p. ex. du traité conclu le 18 Mai 1595 entre le Roi de Suède Sigismond et le Czar Féodor Iwanowitz.

primi post reformationem archiepiscopi, qui vixit circa annum 1520», utgiven i tysk översättning.⁵² Handskriften är, enligt Keralio, skriven på 1600-talet. Då den behandlar händelserna även under Kristian II och innehåller hednalagen, måste den tillhöra någon av redaktionerna IV eller V. Vi kunna knappast vänta oss några bidrag i Paris-exemplaret till krönikans genesis, men naturligtvis bör det kontrolleras.

J. H. Schröders utgåva i *Scriptores* är mycket bristfällig⁵³ och ger ingen ledning vid ett försök att rekonstruera krönikans historia; Leffler har redogjort för Schrödes utgivningsmetod.⁵⁴ Reuterdahl, som stöder sig på editionen i *Scriptores*, antar att även om krönikan påbörjats 1534, så har den troligen inte blivit färdig förrän senare, eftersom Gustav Vasa 1541 påskyndade arbetet.⁵⁵ Klemming ger sig inte in på frågan om tidpunkten för krönikans tillkomst, han säger endast, att den s. k. huvudcodex, D 407, är »fullkomligt samtidig med författaren» och att cod. Sernsk. liksom huvudcodex är skriven på 1540- eller 50-talet.⁵⁶ Svedelius går ut ifrån, att krönikan låg färdigskriven 1539,⁵⁷ medan H. Wieselgren uppger, att den författats på 1540-talet,⁵⁸ och Stavenow, att den skrivits antagligen under slutet av 1530-talet och i början av 1540-talet. »Krönikan själf antyder intet afbrott i författandet», tillägger Stavenow.⁵⁹ H. Schüeck anser, att

⁵² *Chronicon regum Sueciae etc.*, Nach einer schwedischen Handschrift herausgegeben von Herrn von Keralio. Aus dem Französischen übersetzt (Hildburghausen 1793). 48 s. Sidrubriker: Auszüge aus den Handschriften der königlichen Bibliothek zu Paris. — Utgivaren, Louis Felix Guinement de Keralio, fransk militär och publicist, korresponderade med C. Chr. Gjörwell. Han hörde till en krets forskare, som lärt sig svenska språket. Om Keralio: Carl Chr. Gjörwells brev till Fredrik Sparre 1768—1795, utg. av Samf. f. utg. av hskr. rör. Skandin.:s hist., gen. A. Munthe (*Hist. handl.*, 32: 1, 1938); se reg. där.

⁵³ *Script. rer. Svecic.*, 1: 2 (1818), s. 216—348.

⁵⁴ Leffler, a. a., s. 104.

⁵⁵ H. Reuterdahl, Öfversigt af den behandling, som det hedniska Sveriges historia erhållit före medlet af 17:de århundradet, i: *Vitt.-akad.:s handl.*, 15 (1839), s. 212, n.

⁵⁶ Klemmings ed., i *Erinran* och s. 338.

⁵⁷ W. E. Svedelius, *Minne af Olaus Petri*, Smärre skrifter, 2 (1877), s. 164.

⁵⁸ H. Wieselgren, *Krönikorna om Gustaf Vasa*, i: (*Sv.*) *Hist. tidskr.*, 10 (1890), s. 41.

⁵⁹ Stavenow, a. a., s. 195.

Olavus börjat sina historiska studier medan han ännu var kvar som kansler hos biskop Mattias i Strängnäs, och att krönikan var avslutad och färdig 1539.⁶⁰

Först med Sahlgrens inledning till 1917 års edition och Sjäöjins uppsats 1921 kom forskningen rörande Olavus' historieskrivning i ett nytt skede. Sahlgren gjorde några för dateringen av *D 407* mycket värdefulla iakttagelser, dels att hand 2 sannolikt varit verksam 1553, dels att hednalagen och en del andra i *D 407* inskjutna partier saknas i *D 23* och *D 409*. Den av hand 1 i *D 407* skrivna satsen »ther nw är swartmunka closter» (i Stockholm) har av hand 2 ändrats till »ther swartmunka closter stodh» (Sgr. 69: 17), men som Sahlgren anmärker, den ursprungliga formuleringen utgör intet kriterium på att hand 1 skrivit före 1547, då klostret revs.⁶¹ Det finns nämligen flera handskrifter från 1500-talets andra hälft och senare, som ha kvar »ther nw är ...». Jag har inte kunnat belägga ändringen tidigare än 1558, i *E 5*, alltså i redaktion IV. Slutsatsen att hand 2-partiet skrivits före 1558 bör på de av Sahlgren anförda grunderna⁶² ruckas hitåt något, ungefär ett år. De av hand 2 gjorda anteckningarna om kejsar Karl V och konung Filip tyda för visso på att de inskrivits efter det att Filip blivit konung i Spanien i januari 1556. Däremot ge inte noteringarna stöd åt Sahlgrens antagande, att de tillkommit före 1558, eftersom de inte omtala kejsar Karls död det året. Kejsaren dog den 21 sept. 1558, och det kan ha dröjt veckor, ja månader innan den nyheten nådde prästen eller yrkesskrivaren som kompletterade *D 407* efter en förlaga, som han i all hemlighet lånat av ärkebiskop Laurentius, biskop Botvid eller dem närstående vänner.

Lika litet som man på grund av de nämnda anteckningarna kan påstå, att hand 2-partiet skrivits *före* 1558, kan man med stöd

⁶⁰ H. Schüek, *Olavus Petri*, 3:e uppl. (1911), s. 20. — Enl. G. Carlsson, En historisk uppsats av *Olavus Petri* från 1530-talets början, i: (Sv.) *Hist. tidskr.*, 45 (1925), s. 58, har *Olavus* först efter sin avgång från ämbetet som Gustav Vasas kansler (i maj 1533) börjat planera sin krönika; att krönikans utarbetande påbörjats först efter kanslerstiden, har redan förut ganska allmänt antagits, tillägger förf. (a. a., s. 58, n. 2).

⁶¹ Sahlgrens ed., s. V—VI. — I Grfw. (och i några yngre hskr.) saknas Sgr. 69: 17—20, »ther swartmunka ... södhra ström»; beror det på förbiseende av någon förlageskrivare, eller har texten *urspr.* inte alls talat om klostret?

⁶² Sahlgrens ed., s. VI.

av den notis om Karl Knutssons död som Sahlgren funnit på pergamentomslaget till D 407 fastställa, att hand 2 skrivit sitt parti 1553, då notisen om kung Karl tillkommit.⁶³ Hand 2-skrivaren har utan tvivel haft D 407 framför sig 1553, men det är inte säkert att han redan börjat eller ens samma år började kompletteringen av handskriften, som han kan ha ägt något år innan han fick reda på att det fanns en förbättrad upplaga av krönikan. Man kan endast säga, att hand 2 arbetat med D 407:s modernisering under 1550-talet, ty, som Sahlgren påpekat, omkring 1560 synes handskriften ha övergått i annans ägo (det framgår av de i slutet av volymen införda journalnotiserna).

Sahlgrens slutresultat är, att krönikan (ej D 407) påbörjats på 1530-talet och avslutats under 1540-talet, möjligen 1549.⁶⁴ Sistnämnda årtal har Sahlgren fått från en i början av 1600-talet utförd handskrift, *Eng. B III, 1: 7*, där MDXLIX är tillagt efter inledningsfrasen. Beträffande denna handskrift är dock att märka, att den från och med Olof Skötkonung följer Laurentius Petris krönika. Endast början, Sgr. 1: 1—39: 18, är efter Olavus' arbete, närmare bestämt efter redaktion II, vilket framgår av att codex har kort företal (med »sanhetenes» kunskap), saknar Sgr. 4: 11—12, 9: 14—17, 10: 12—15 etc., saknar rubriker av ovan angiven typ men har Sgr. 9: 12—14. Liknande kombinationer av brödernas krönikor finnas i flera handskrifter, som redan omtalats. Förmodligen återgå de på ett kompromissförslag eller -utkast av Laurentius Petri; detta kan ha åsatts samma årtal som Laurentius' slutgiltiga krönikeverk, 1559. Av misstag eller avsiktligt har dateringen ändrats av någon skrivare till 1549 — sannolikt med tanke på att Olavus dog 1552 —, som i alla händelser är falskt och oanvändbart.

Sjödin beaktar i sin undersökning Olavus' politiska ställning, hans förbindelser med samtiden och krönikans återverkningar i den närmast följande historiska litteraturen. Han har gått igenom ett flertal handskrifter och gjort värdefulla påpekanden, men han har ej kommit ur den klemmingska föreställningen, att det finns endast två versioner. Hans studie utgår från, »att hela krönikan, sådan den föreligger i huvudcodex, är Olaus Petri verk».⁶⁵ 1539 var

⁶³ Sahlgrens ed., s. V.

⁶⁴ Sahlgrens ed., s. VIII—IX.

⁶⁵ Sjödin, a. a., s. 49. — Sjödin har i en annan upps. gjort en felaktig sam-

krönikan färdig endast fram till unionens upprättande genom Margareta, och först 1543 hade Olavus hunnit till 1512.⁶⁶ I den yngre versionen »har tydligen skildringen av händelserna efter 1512 ehuru tidigare färdig ej utskrivits före 1540-talets sista år»; andra nyskrivna partier i huvudcodex' text torde vara yngre, i varje fall av Olavus; omarbetningen av epoken 1463—97 kan ha tillkommit före de smärre förbättringarna av texten.⁶⁷ Vidare anser Sjödin, att handskrifterna D 23 och D 409 inte representera ett mellanstadium i krönikans utveckling, och han polemiserar⁶⁸ — oberättigt! — mot Sahlgren som påvisat, att de båda daterade handskrifterna sakna ett och annat, som finns i den s. k. huvudcodex. Ovan har jag konstaterat, att D 23 och D 409 just representera ett mellanstadium, redaktion III.

Sjödin framhåller, att vissa frågor inte kunna besvaras utan noggranna handskriftsundersökningar. Han har i sina slutsatser och dateringar delvis vilseletts av Göran Gyltas krönika, D 21, som han i likhet med tidigare beskrivare av handskriften antagit vara en direkt efter Olavus' krönika gjord bearbetning.⁶⁹ Det förhåller sig dock inte så; Gyltas arbete bygger på en av Kristofer Andersson skriven framställning, vilken i sin tur vilar på Olavus' krönika i det skick den förelåg 1539.⁷⁰ Även några av de uppgifter Sjödin meddelar om Olavus Petris förhållande till Sebastian Münster och Georg Norman äro oriktiga, men det har sannolikt inte varit möjligt att genomskåda sammanhanget förrän de tre Münster-breven i riksarkivet i Stockholm blivit kända.⁷¹

manställning, som bör rättas; i upps. En originalhandskrift av Reimer Kock, (Sv.) Hist. tidskr., 56 (1936), s. 279, uppges att Bonnus' lybska krönika »gick av trycket år 1539», och att det kanske var »ej blott en händelse, att Olaus Petri samma år var sysselsatt med utarbetandet av sin svenska krönikas första del, ty Bonnus saknade ej förbindelser med Sverige». Visserligen är förordet i Bonnus' lilla arbete daterat 1539, mars, men boken trycktes först 1543, aug. (Basel), vilket Sjödin inte observerat. Enl. den citerade upps. synes förf. anse, att reformationens historieuppfattning förmedlats till Olavus Petri via Bonnus; den anförda sammanställningen ger intet stöd härför.

⁶⁶ Sjödin, a. a., s. 57—58.

⁶⁷ Sjödin, a. a., s. 65.

⁶⁸ Sjödin, a. a., s. 59.

⁶⁹ Sjödin, a. a., s. 53.

⁷⁰ Lundmark, a. a., Nord. tidskr. f. bok- o. bibl:väsen 1938, s. 145 ff., 154.

⁷¹ Lundmark, Sebastian Münsters kosmografi och Norden. Obeaktade brev

Sammanfattning.

Av min undersökning av handskrifterna — »det svårarbetade handskriftsmaterialet», som Sjödin träffande karakteriserat beståndet — framgår, att huvuddata i krönikans utvecklingshistoria kunna fixeras. Efter sällning av de tabellförda detaljerna återstod fem grupper typiska kännetecken, utmärkande för lika många redaktioner. Deras relativa kronologi gav sig själv, en nära nog absolut tidsföljd kan utläsas i det ovan anförda och i följande sammanställning; se även grupperingen av genomgångna handskrifter i slutet av uppsatsen.

Om Leningrad-handskriftens och Hallmans »1534» är riktigt och avser året då Olavus började med krönikans nedskrivande, eller om ett ursprungligt MDXXXIX lästs som MDXXXIV på grund av otydlig skrift, det veta vi inte. Det första säkra årtalet tills vidare i krönikans historiografi är 1539, då *redaktion I* framlades i Örebro. Den slutade 1512, »Sommaren därefter ...». Analysen ovan av anklagelsepunkterna i protokollet 1539, förekomsten av det stora antalet handskrifter som sluta 1512 samt Kristofer Anderssons »Kurtze Chronica ... biss aufs Jar MDXII» och Göran Gyltas bearbetning av denna äro i tillämpliga delar oemotsägliga bevis för, dels att krönikan ursprungligen slutat 1512, dels att den förelåg i det skicket 1539. Till bevisen höra även de i flera handskrifter uppmärksammade tydliga skarvarna i texten vid 1512. Något äldre stadium i krönikans historia har inte kunnat urskiljas, men väl kan man se, att författaren arbetat på urmanuskriptet under en följd av år och ibland stuckit in i annaliststil avfattade notiser i redan färdiga partier.

Ännu 1546 kopierades i ett extrakt, D 25, vissa för *redaktion I* typiska kännetecken; då kopieringen utfördes i Strängnäs, där man så väl hade reda på Olavus Petris arbete, synes man ha skäl antaga att *redaktion II* ännu ej lämnat författarens pulpet. Å andra sidan kan en förkortad folkupplaga av krönikan ha utarbetats några år tidigare och fortfarande ha mångfaldigats i Strängnäs, trots att *redaktion II* utsläppts. Det är möjligt att *II* är en följd av kungens

från Münster till Georg Norman och Christen Morsing, i: *Lychnos* 1939, s. 96—99 (den latinska brevtexen).

befallning om krönikans korrigerings, men då vi inte känna datum för påbudet, komma vi på den vägen inte längre. En anledning för Olavus att bättra på historieverket var, som i det föregående antytts, hans önskan att få det tryckt, vilket endast kunde ske med kungens tillåtelse. Ett par händelser skola relateras, som var för sig kunna ha påverkat tillkomsten av redaktion II. Den ena är Olavus' utnämning till kyrkoherde vid Storkyrkan i Stockholm, en i och för sig förnämlig syssla, med vilken följde skyldigheten att göra slottsfolket den tjänst det i andliga saker behövde.⁷² Som kyrkoherre och slottsprekikant hade Olavus ofta tillfälle att sammanträffa med kungen de tider denne vistades i Stockholm, och då har säkerligen krönikeskrivningen någon gång kommit på tal. Den andra händelsen, som kan ha påskyndat en retuscherings, var kungens kanslers, Georg Normans, förhandlingar med Sebastian Münster i Basel, som då höll på med sitt stora kosmografiska bokverk. Georg Norman hade på höstsidan 1542 besökt Münster och överenskommit med honom, att verket skulle dedicerats till Gustav Vasa. Samtidigt lämnade han pengar till kosmografen, »welcher der Kunig: Mt: eine newe Cronika zu schreibt», och lovade skicka uppgifter om Sveriges land och historia. Münster fick dock inte något material, trots att han påminde Norman flera gånger. Förmodligen var det svårt få tag i någon som kunde sammanställa de begärda uppgifterna. Olavus fanns ju, men sannolikt ville inte Norman anlita denne, och hans namn förekommer inte heller i Münster-Normans delvis bevarade korrespondens. Först i ett (försvunnet) brev från Gustav Vasa 1546 till Münster har Olavus Petri efter allt att döma omnämnts i samband med en försäkran om att en Sverige-beskrivning skulle sändas.⁷³ Münster hade meddelat, att han framför allt annat behövde regentlängder och underrättelser

⁷² I Slottsark., Stockholm, Slottsräk. 1544, verif., finns samtida avskr. av ett kvitto på 2 oxar, som »Jagh Olaus Petri kyrkioprest i Stocholm» mottagit »epter som plegsedhen är, att then som kyrkioherre är, och slottz folkid giora skall then tienist som thz i andelige saker behöffuer ...» Olavus blev kyrkoherde i Storkyrkan 1543, 7 april.

⁷³ Lundmark, a. a., *Lychnos* 1939, s. 90. Olavus Petri omnämnes icke i någon av de tyska uppl. av Münsters kosmografi 1544, 1545, 1546, 1548, 1550 (alla liksom de följ. 22 uppl. på tyska dedicerade till Gustav Vasa); först i en latinsk ed. av kosmografien 1550 (dedic. till kejsar Karl V) omtalas »Olaus Holmensis concinator».

om märkligare händelser i rikets historia. Kungen kan knappast ha tänkt på någon annan än Olavus, då han lovade skicka det material som Münster begärt genom Norman. Om nu som här antagits Olavus fått kungens befallning att utarbета en framställning för Münsters räkning, så har det blivit en anledning för honom att se över krönikan, såframt han inte redan korrigerat den. Det är för närvarande det mesta som kan sägas om tiden för redaktion II:s tillkomst.

1551—52 blev *redaktion III* färdig; i det utökade partiet 1463—97 har ölutskänkningen i Arboga 1471 inarbetats; partiet 1512—20 tillades krönikan först nu, men det kan ha skrivits tidigare. Gustav Vasa hade den 3 febr. 1545 påmint om historierna angående Kristian, möjligen med tanke på Münster, som behövde material till Sveriges historia för nya upplagor av kosmografien. Ännu i början på 1550 saknade Münster de utlovade uppgifterna, vilket kan visa, att Olavus ännu i slutet på 40-talet inte levererat berättelsen om händelserna under tyrannens tid. Även om Olavus författat texten 1512—20 före 1550, har han inte lika tidigt lämnat fram sitt opus till konung Gustav. Först efter författarens död fick kungen se redaktion III, och då dikterade han de hätska breven 1554.

Ärkebiskop Laurentius, biskop Botvid och kaplanen Petrus Erics ha insamlat källmaterial åt Olavus, brevavskrifter, excerpter. Då Olavus möjligen av hälsoskäl⁷⁴ nödgats avstå från fullbordandet av III, är det helt naturligt, att en av de tre prästmännen övertagit ansvaret för slutredigeringen; detta är ett antagande, grundat på det ofrånkomliga faktum, att en ny stil, ett nytt historiskt betraktelsesätt, en ny urvalsprincip beträffande detaljer och exempel på didaktiska tillämpningar karakterisera bl. a. partiet 1463—97. Här ha nya uppgifter och synpunkter invänts, arkivfynden ha pressats till det yttersta, i några fall tendentiöst, t. ex. Arboga-ölet och de falska bönderna (Sgr. 270: 22 ff.). Från Stockholms stads arkiv⁷⁵ har man fått material till en utförligare skildring av Gödeka Vargs öde (Sgr. 236: 9 ff.) än den som finns i redaktionerna I—II. Uppsala

⁷⁴ Man vet litet om Olavus' privatliv i allm., om hans hälsa och arbetsförmåga de sista levnadsåren intet alls. Han omtalas i Gustaf I:s reg. sista gången 1549, 12 mars och i Stockholms stads tänkeböcker inte senare än 1550, 22 sept. (som vittne vid arvsuppgörelse).

⁷⁵ Stockholms stads skottebok etc., s. 432.

domkapitel citeras i III (Sgr. 204: 6, 212: 26, 218: 26) men ej på motsvarande ställen i I—II. Vidare framlyser i III en tydlig motvilja mot unionen (Sgr. 178: 33, 237: 15—16), som rimmar dåligt med Olavus' tidigare visade vänliga bedömning av danskarnas gärningar. Jämför även den nya texten om Kalmar möte 1438 i III (Sgr. 178: 10—179: 1) med den ursprungliga korta notisen om mötet i I—II (s. 47 ovan). Som vi sett läste danskarna gärna Olavus' krönika i översättning (av II). Huitfeldt (som tydligen använde III) följer Olavus, »fast Ord fra Ord, vdi de Suenske Sager».⁷⁶

Naturligtvis kan Olavus ha förändrat sin språkstil och korrigerat sin inställning till det historiska förloppet med anledning av Gustav Vasas anmärkningar 1539 i Örebro och förmodligen även senare vid sammanträffanden i fredligare former. Men skälen för ett antagande, att inte Olavus själv fört pennan i III, äro så starka, att man åtminstone hypotetiskt måste räkna med en annan person som författare till partiet 1463—97.

Om Petrus Erici vet man, att han vid sidan om sitt uppdrag som korrektör översatte en postilla (av Simon Musæus), och att han sannolikt utgav Olavus Petris predikan mot eder. Veterligen sysslade han inte med historiska studier, varför det saknas skäl att tänka sig honom som historisk skriftställare. Laurentius Petri och Botvid Sunesson återigen hade både teoretiska och praktiska förutsättningar att kunna bistå Olavus med revidering och komplettering av krönikan. Båda biskoparna hade tillgång till innehållsrika arkiv, som de kunde utnyttja utan att direkt stå under kunglig kontroll. Den förstnämnde har dock säkerligen inte medverkat som författare i denna manuskriptupplaga, ej ens som redaktör.

Det finns tecken som tyda på, att ärkebiskop Laurentius inte själv arbetat på redaktion III. Kvar står då Botvid. Strängnäs-biskoparna hade under medeltidens senare del varit ett slags rikskanslerer och riksarkivarier och haft hand om åtminstone en del av rikets gamla handlingar. Åtskilligt därav synes ha funnits kvar på Botvids tid och använts för krönikan (enl. de k. br. 1554). Men mycket i det omarbetade partiet om den äldre Sturetiden talar för redaktörens kontakt med ärkestiftets arkiv, som vi sett; var Strängnäs-biskopen redaktör för III, så har han förmodligen genom

⁷⁶ H. Fr. Rördam, *Historieskriveren Arild Hvitfeldt* (Khvn 1896), s. 319.

Laurentius' förmedling fått primärmaterial från Uppsala. Av Botvids hand finns en liten uppsats om varför kyrkorna äro byggda i österväster,⁷⁷ som ger ett om ock ringa stöd åt Hallmans karakteristik av Botvid, att han var en snäll antikvarius och historikus.⁷⁸ Dokumentariskt mera pålitligt är Gustav Vasas påstående i det första decemberbrevet 1554, att Botvid låtit utskriva krönikan; det kan betyda mer än bara kopiering.

Det är således möjligt, att biskop Botvid Sunesson skrivit tilläggen i partiet 1463—97. Även med tanke på de nyss anförda olikheterna mellan gammal och ny stil etc. i den ursprungliga och i den moderniserade krönikan måste man medge, att det inte finns något väsentligt i innehållet, som kan sägas vara oförenligt med Olavus' uppfattning om historiens medel och mål, inte ens beskyllningen för mutor vid valet 1471 eller den förändrade uppfattningen om unionen. I författarens obestriddigt egna redaktioner I och II finns den tidstypiska men därför inte mindre smaklösa utläggningen av symboliken i drottning Margaretas stads- och myntvapen för Örebro (Sgr. 141: 8 ff.). Sagesmannen till denna historiet var naturligtvis den äventyrlige myntmästaren Anders Hansson, som i rättegångsprotokollet 1539 blivit ihågkommen med allt annat än vackra vitsord.⁷⁹ I förbigående sagt har Anders Hansson lämnat många andra numismatiska bidrag till krönikans urmanuskript, vilket på sitt sätt visar, att Olavus arbetade på detta under 1530-talets förra hälft, före myntmästarens våldsamma bortgång 1536.

Redaktion IV fanns färdig 1558, det framgår av årtalet i E 5. Under den vid jultiden 1554 igångsatta razzian efter Olavus' krönika, påbjuden i kungens brev till ärkebiskopen, torde myndigheterna ha lyckats konfiskera de exemplar av III som funnos hos biskop Botvid, Petrus Erics och deras anhängare. Om ärkebiskopen ägt någon avskrift av III, har han förmodligen lojalt lämnat ut den. Konfiskeringen förklarar varför det finns så relativt få exemplar av redaktion III med den av Gustav Vasa särskilt uppmärksammade meningen om ölet. Beslagtagandet eggade Laurentius att rädda broderns verk från total förintelse; för övrigt innehöll kungens

⁷⁷ K. A. Hagström, Strengnäs stifts herdaminne, 1 (1897), s. 53, efter avskr. fr. 1700-ts börj. i Stockholms RA, Skokl. Misc., t. 8, f. 279—280.

⁷⁸ Hallman, a. a., s. 70.

⁷⁹ Handl. från rättegången med Olaus Petri etc., s. 70.

brev 1554 en uppmaning till ärkebiskopen att omarbete krönikan: »Varföre vilje vi eder än nu härmed allvarligen have förmanet, att I vele beflite eder, thet förskrivne krönike, evar hon finnes kan, ändeligen måtte avkomme och ingelunde mere brukes, till thess hon kan blive på ett bättre skick korrigeret . . .».⁸⁰ Om Laurentius började revidera krönikan omedelbart efter kungens skrivelse, eller om han väntade därmed något år är okänt. Sannolikt arbetade han vid flera tillfällen på manuskriptet till IV, han hade mycket annat att sköta.

Helmolds krönika trycktes först i augusti 1556; denna bok gav Laurentius anledning att tillfoga meningen om vandaler och vender (Sgr. 9: 14—17) och Helmolds namn (Sgr. 31:7). Laurentius skrev tillägget till företalet, ändrade upplysningen att Sveriges konungar för tre hundra år sedan brukade kalla sig »allenast» Sveriges och »icke» Göta konungar — detta hade Olavus som så mycket annat fått från Ericus Olai⁸¹ — till »allrarest» och »sällan» (Sgr. 13: 24—25), satte in hednalagen med kommentar, stadgandet om jordägande och allsälå m. m. De flesta av ärkebiskopens korrigeringar och suppleringar återfinnas i krönikans förra hälft; hit hör ock de vredesfyllda ord som lagts i Engelbrekts mun i talet till biskoparna i Vadstena: rikets tyranner »hava gjort landet fullt med utlänningar och förtryckt de svenska» (Sgr. 153: 3—4), i varje fall har jag inte träffat på meningen i någon tidigare redaktion.

Ängsö-codex av Upplandslagen, vari Olavus Petri på ett tomt blad inskrivit hednalagen jämte en kort kommentar, har bevisligen tillhört Laurentius, som under sin ärkebiskopstid i Uppsala kan ha förvärvat volymen från domkapitlets samlingar.⁸² Ehuru Olavus kände till hednalagen, har han inte själv fört in den i krönikan, det gjorde Laurentius efter broderns död. Då v. Friesen visat, att inte uppteckningen i Ängsö-codex ensamt legat till grund för hednalagstexten i krönikan, har således Laurentius haft tillgång även till annan källa, möjligen en handskrift med Västgötalagen och — eventuellt — bjärkörtätten, som i det föregående ponerats.

Laurentius uppmärksammade inte, att stipulationerna i den

⁸⁰ Citer. efter: Brev av Gustav Vasa. Ett urval av N. Edén (1917), s. 107.

⁸¹ Script. rer. Svecic., 2: 1, s. 45: »... Reges hujus regni non Gothorum, sed Sueciæ debeant nominari».

⁸² Upplandslagen efter Ängsöhandskriften, s. XIX.

danska krönikans lag om kampar och i hednalagen voro helt olika. Följande citat ur hans egen krönika visar, att han inte haft klart för sig, att stadgandena avsågo olika rättsfall och föreskrevo olika förfaranden:

... Ty så hölt man före på then tiden, at hoo som hälst icke ville ståå sinom vedersakare een sådan tillbudin kamp, then samme skulle räknas för allaredho öfvervunnen. Och hafver medh thet kämpandet fordomdags varit så allmänt, at man ock thet i rättegånger tillåtit och brukat hafver, så at ther någon sak var bister, eller ther parterne elliest icke kunde gifva sigh tillfrids, måste the tå slå een kamp therom. Then parten, som tå blef then andre öfvermechtigh, han behölt ock rätten; hvilken lagh vidh macht hålles i Rysselandh ännu i dagh.

Här har Laurentius⁸³ utan vidare kopplat ihop hednalagens första moment, att den som uteblev från tvekampen skulle anses ha erkänt sig skyldig, med den danska lagens tydliga bestämmelse, att de tvistande skulle avgöra sin sak med svärdet. Det styrker min förmodan, att det är ärkebiskopen som placerat hednalagen i Olavus' krönika som apposition till Frodes lag. Med stöd av Olavus' korta kommentar i Ängsö-codex skrev Laurentius en utförligare, som jämte hednalagen insattes i redaktion IV.

Den nya redaktionen bygger på ett exemplar av redaktion II, det framgår av att Olavus' egna rättelser i I beaktats. Att III:s text före 1463 inte använts, det visar några detaljer, bl. a. följande: III uppger (t. ex. D 23, D 409, N. 142), att Vilhelm av Sabina kom till Sverige 1250 (skall vara: 1247—48) och att ärkebiskop Olof Basatömer dog 1238 (skall vara: 1234). I redaktion IV och i Laurentius' egen krönika stå årtalen 1240 (Sgr. 63: 20) och 1234 (Sgr. 64: 6), d. v. s. desamma som i II. Detta talar även för, att Laurentius inte deltagit i redigeringen av III. Det omarbetade partiet 1463—97 har han visserligen fått från III och lagt till sitt manuskript för IV, men det motsäger inte det anförda.

Vi ha sett hur den s. k. huvudhandskriften, *D 407*, blivit till: hand 1 skrev krönikan fram till 1512 enligt redaktion II, hand 2 avlägsnade slutet och skrev fr. o. m. 1457 till in på 1520 efter ett exemplar med redaktion IV, som ju innehåller även III; hand 1 torde ha arbetat under 1540-talets senare hälft, hand 2 mot slutet

⁸³ Script. rer. Svecic., 2: 2, s. 15.

av 1550-talet. Den andra lika omtalade krönikehandskriften, *Sernsk.*, har vuxit enligt följande schema: hand 1 har under 1540-talets senare hälft, alltså ungefär samtidigt med hand 1 i D 407 men med annan ortografi, skrivit fram till 1512 enligt redaktion I; hand 2 har i början på 1550-talet skrivit in partiet 1512—20 med ett från III något avvikande slut; hand 3, som möjligen redan 1552 gjort anteckningar i handskriften, har senare under 50-talet, infört tillägg efter IV i hand 1:s text före 1463; denna komplettering har enligt Sjödin utförts efter 1558, vilket även på andra grunder än de av honom anförda synes troligt.⁸⁴ Hand 3 upphör som sagt med kompletteringen då han kommer fram till 1463; detta beror enligt Klemming på att avskrivaren vid åsynen av de stora tilläggen i texten 1463—97 sannolikt misströstat om möjligheten att införa dem alla och därför alldeles utelämnat dem.⁸⁵ Förklaringen är inte tillfredsställande; förmodligen har det gått så till att hand 3 följde ett exemplar av redaktion III, vari tillägg ur IV funnos införda i marginalerna och på lösa lappar; det var således lätt att se det nya, och detta överflyttade hand 3 till *Sernsk.* Men i förlagens parti 1463—97, som enligt mitt antagande tillhörde III, fanns inga tillägg, och därför märkte han inte, att texten i denna del av förlagan var längre än texten i *Sernsk.* Om skrivaren 3 funnit tilläggen för många och långa för kopiering, hade han säkerligen gjort en anteckning om förhållandet. Så gjorde han angående hednalagen, som inte fick plats i marginalen; där antecknade han i stället: »her skall tilsetias först» och ritade ett insigeringstecken. Anteckningen tyder på att hand 3 gjort i ordning *Sernsk.* för kopiering.

Kompletteringen och omarbetningen av krönikan har utförts i etapper, på skilda håll, av flera medarbetare, det framgår av undersökningen. Det är därför ingen orimlighet att antaga, att ärkebiskop Laurentius använde redaktion II som underlag och arbetsexemplar, då han under 1550-talets senare hälft satte sig att fullständiga broderns verk dels efter dennes efterlämnade anteckningar, dels efter biskop Botvids, Petrus Ericis och egna fynd. Det omarbetade partiet 1463—97 och det nya 1512—20 fick han från

⁸⁴ Sjödin, a. a., s. 54: »B-partierna (= hand 2) ... i allt väsentligt synas vara nedskrivna under tiden 1558—1560.»

⁸⁵ Klemmings ed., s. 341.

Botvid eller Erics. Resultatet av Laurentius' arbete blev redaktion IV, den kröniketext som publicerats ett par gånger i tryck efter D 407.

Redaktion V ter sig som ett anonymt verk sedan de av Olavus skrivna hälsningsorden till läsaren borttagits och ersatts med »Candido lectori salutem et fælicitatem æternam». Den latinska frasen är dock en signatur, som skvallrar om vem som satt dit den: Laurentius Petri. Enligt dåtida bruk inledde denne åtminstone tre av sina skrifter med korta latinska meningar, som äro snarlika frasen i redaktion V: »... Æternam in Domino salutem» (1564); »... Æternam in Dno nostro Iesu Christo, salutem» (1566); »... Æternam in Domino nostro Iesu Christo salutem» (1573). Laurentius har börjat hälsningen i de tre skrifterna med sitt namn, men möjligen ansåg han det inte lämpligt sätta broderns namn i dennes krönika efter de förändringar den genomgått sedan författaren hade dött. Denna redaktion färdigställde han senast 1559 — årtalet finns i Th. 1314 —, samma år som han avslutade sitt eget arbete om Sveriges historia fram till Kristian II:s avresa 1520.⁸⁶

Snart gjordes nya tillägg i Olavus' krönika, bl. a. citerades biskop Ardan-Jordanes (E 9, E 15, Eng. B III, 1: 4 o. a.). Som övergång från det ursprungliga korta företalet, d. v. s. företalet utan det av Laurentius skrivna supplementet, till själva kröniketexten med alla senare tillägg (IV) insattes några rader ur Prosaiska krönikan, »En annan dyr vis mästare som hette Ardan biskop ...», vilka berätta om hur den första Götalands-kungen grundade sitt välde i Skåne och på de danska öarna.⁸⁷ Det fanns fortfarande många som studerade de gamla svenska och danska krönikorna; under läsningen gjorde de anteckningar i Olavus Petris svenska krönika.

I det ena brevet till prinsarna i dec. 1554 skrev Gustav Vasa, att en del av prästerna spridde Olavus' krönika bland menige man och adeln. Genom att förteckna ägarenamnen i de äldsta hand-

⁸⁶ Det finns ett stort antal (flera 10-tal) hskr. till Laurentius' krönikeverk i olika samlingar, även ex. som äro äldre än de som legat till grund för utgåvan i *Script. rer. Svecic.*, 2: 2. Stockholms RA äger en tidig hskr. (1560—70-t.), som kommit från Reval 1906, och Göteborgs stadsbibl. ett ex. dat. Örebro 1564.

⁸⁷ Småstycken på forn svenska, samlade af G. E. Klemming (1868—1881), s. 221: 13—20.

skrifterna som bevara dylika skulle man måhända få material nog till en kartläggning av krönikans spridningsområde, vilket i sin tur skulle ge oss en uppfattning om den antigustavianska oppositionens utbredning. En undersökning av handskriftsbanden, i några fall medeltida pergamentblad, kunde kanske underlätta uppdragandet av huvudorterna för produktionen av krönikeavskrifter; det är inte alltid som en språklig analys är avgörande för en Ortsbestämning. Strängnäs var centrum, därefter kom möjligen Stockholm, kanske Uppsala, så det mera avses Åbo. Det är ovisst om de danska översättningarna tillkommo i det egentliga Danmark eller i Skåne. Bland handskrifterna till »En svensk krönika» finnas några som härstamma från en dansk-skånsk skrivarskola, som på 1570—80-talen utförde flera prydligt dekorerade kopior av skrifter med antikvariskt-historiskt innehåll rörande Danmark-Gotland.

Genomgångna handskrifter.

Givetvis bör Olavus Petris historieverk bli känt i ursprungligt skick, sådant det för första gången framlades inför offentligheten — på domarbordet i Örebro — för 400 år sedan. Det var även min avsikt att ge ut redaktion I med anmärkningar samtidigt som föreliggande undersökning trycktes. Tidsförhållandena ha dock lagt hinder i vägen, men jag vill tro, att dessa snart skola undanröjas.

Mycket nytt material har kommit i dagen, bl. a. domarregler och om runskrift i äldre avfattningar. Möjligen publiceras en del separat, eljest kunde det vara lämpligt att taga med alltsammans i den nya krönikeeditionen.

Av utrymmesskäl är förteckningen över genomgångna handskrifter mycket summarisk. Några avskriftsband innehålla mer än en redaktion och omtalas då flera gånger. I många handskrifter har partiet 1512—20 avskrivits efter en annan och yngre redaktion än det föregående, men avskrivaren har underlåtit att samtidigt komplettera den redan inskrivna texten —1512 med senare tillsetser; då här således bevarats en äldre redaktion av texten —1512, har handskriften i förteckningen placerats enligt detta äldsta parti; parentetiskt har då anmärkts »—1520», utom i de fall då 1512—20 är inskrivet så sent, att det saknar intresse. Finns

hednalagen, har handskriften förts till IV, även om texten i övrigt inte innehåller alla senare tillägg, t. ex. företalssupplementet, som ibland saknas i hithörande exemplar. »A» anger att handskriften har »sannhetens», »B» = »sanningens», »C» = »salighetens»; saknas dylik bokstav, är handskriften defekt på den punkten. Möjligen är »sanningens» äldre än »sannhetens»; yngst är »salighetens», som inskrevs i krönikans hälsningsord efter Olavus' bortgång. Betydelsen av signa framgår av förteckningen över anlitade samlingar.

Redaktion I (—1512).

1540-talet: *Grfsw.* (A); *Sernsk. hd 1* (B); *D 25* (utdrag; dat. 1546).

1500-talets senare hälft: *H 136* (—1520; A); *E 8 hd 1* (—1497; B; defekt); *Hc 4 hd 1* (—1434; B); *D 417* (utdrag); *Skara fol. hd 1* (B); *D 434* (—1519; förkort.; dat. 1573); *E 37* (—1520; förkort., defekt); *E 133* (utdrag); *E 126 h* (utdrag); *Skokl. 137* (utdrag); *M 3* (utdrag).

1600-talet: *Gbg H 31* (—1520; B; dat. 1602).

Redaktion II (—1512; meningen om ladulås har mildrats).

1540-talet: *D 17* (A; defekt); *D 407 hd 1* (A).

Omkr. 1550 och 1550-talet: *D 411* (A; 1512—20 senare av samma hd); *E 17* (—1520; A); *D 417 hd 1* (1512—20 senare av samma hd?).

1500-talets senare hälft: *Rål. 112* (—1520); *Skokl. 137* (—1520; A; defekt); *Eng. B III, 1: 5* (—1520; A); *N. 141* (—1520; A; dat. 1576); *Hc 3* (—1520); *D 437* (—1520; förkort.); *Skokl. 184* (—1520; defekt); *A. M. 196*, fol. (A; da. övers.; före 1577); *Gl k. S. 1180*, fol. (A; da.); *De la G. VII a 18* (A; da.); *A. M. 198*, fol. (A; da.; dat. 1587); *K 29* (fragment; da.; 1580-t.); *D 14* (A; da.; dat. 1591); *Th. 1313*, fol. (A; da.); *Gl k. S. 1175*, fol. (A; da.).

1600-talet: *M 3* (—1520); *W. 251* (—1280; A); *Ledreb. 83*, fol. (—1510; da.); *De la G VII a 19* (—1520; A); *E 146* (A; fragm.).

Redaktion III (1512—20 har tillkommit; 1463—97 omarbetat).

1550-talet: *D 409* (A; dat. 1551—52); *D 23* (dat. 1551—); *Sernsk. hd 2* (1550-ts början; hd 2 införde endast 1512—20); *N. 142* (A; dat. 1557); *E 6 hd 1* (omkr. 1558).

1500-talets senare hälft: *A. M. 898*, 4:o (A; dat. 1561—62); *D 407 a*; *A. M. 197*, fol. (B); *E 19* (före 1598); *D 422* (A); *Eng. B III*, 1: 1 (B).

Redaktion IV (—1520; företalssupplementet och hednalagen).

1550-talet: *E 5* (A; dat. 1558); *D 407 hd 2* (C; 1550-ts slut); *Sernsk. hd 3* (omkr. 1558—60); *E 9* (B; kort företal; omkr. 1560); *E 10* (omkr. 1560).

1500-talets senare hälft: *E 15* (B; kort företal); *D 410* (C; kort företal); *H 134* (C); *E 7* (C); *E 29* (A); *D 13* (B); *E 6 hd 2* (A); *Skokl. 37* (—1309; B; kort företal); *N. 147* (—1515; defekt); *D 12* (A; kort företal); *H 138* (dat. 1575)⁸⁸; *D 414* (B; kort företal; dat. 1578); *E 11* (B); *W. 250* (C + B); *D 419* (C; dat. 1580); *E 30* (A; dat. 1583); *D 416* (B; dat. 1586); *D 418* (B; kort företal; dat. 1588—89); *D 425* (B; 2 händer, 1580-t.—1600-ts börj.); *D 420* (B; 1589?); *LUB u. s.* (B; 1463—97 = red. I)⁸⁹; *E 18* (defekt; dat. 1594); *D 421* (A; dat. 1595); *D 423* (A; före 1598); *D 427* (B; ej hednal.); *D 430* (A); *E 32* (—1512; C); *E 12* (A); *H 139* (defekt).

1600-talet: *Eng. B III*, 1: 6 (A; dat. 1600); *E 21* (B; ej hednal.); *D 424* (B ändr. t. C; företalssuppl. på ett senare insatt blad); *D 426* (defekt); *D 428* (C); *N. 143* (A); *D 429* (A; kort företal); *H 137* (B); *Skara 4:o* (B); *H 135*; *N. 144* (C; defekt; dat. 1607); *E 22* (B; dat. 1608); *E 23* (B; dat. 1613); *D 435* (B; dat. 1613—14); *A. M. 195*, fol. (B; da.; dat. 1619); *N. 140* (1625?); *E 24* (dat. 1627); *N. 145* (B; ej hednal.); *E 13* (B); *E 20* (»saningheetenes»); *Eng. B III*, 1: 4 (B; kort företal); *E 28* (A; dat. 1676).

Redaktion V (—1520; »Candido lectori ...»).

1500-talets senare hälft: *Th. 1314*, fol. (dat. 1559); *Eng. B III*, 1: 2 (omkr. 1559); *D 415* (dat. 1578); *E 16* (före 1591); *Eng. B III*, 1: 3 (1589?); *Gbg H 30*.

⁸⁸ H 138, gammalt sign. XL, var enl. Linköpings biblioteks handlingar, 1 (1793), s. 44, signerad: »1575. Mauritz Jörensso». Anteckningen, som troligen fanns på gammalt omslag, har försvunnit vid volymens bindning på 1800-t.

⁸⁹ Första textsidan i LUB u. s. är reprod. i: Handskrift-prof 1500—1800 (1905).

Olavus' + Laurentius' krönika.

1500-talets senare hälft: *Skokl. 93* (C; 1463—97 = red. I; 1512—20 enl. Laur.); *Skokl. 133* (kort företal)⁹⁰; *D 404*; *Gl k. S. 1176*, fol. (A); *E 14* (B; kort företal); *E 48* (dat. 1596).

1600-talet: *Eng. B III, 1: 7* (A; kort företal; »1549»); *N. 146* (B; kort företal); *N. 148* (B; kort företal).

Samlingar.

Göteborg, Stadsbibl.: *GbgH*-serien.

Linköping, Stifts- och landsbibl.: *H*-serien.

Lund, Universitetsbibl.: *Hc*-serien; 1 vol. *utan sign.*; *De la G*(ardiska saml.).

Skara, Stiftsbibl.: 1 vol. fol., 1 vol. 4:o.

Stockholm, Kungl. bibl.: *D*-serien, *K*-serien; *Eng*(eströmska saml.), *Rål*(ambiska saml.). — Riksarkivet: *Skokl*(ostersaml., fol.).

Uppsala, Universitetsbibl.: *E*-serien, *M*-serien; *N*(ordinska saml.); *W*(estinska saml.).

Västerås, Läroverksbibl.: cod. *Sernsk*(öldianus).

Greifswald, Universitäts-Bibliothek: *Grfsw.* = Ms 1076, 2:o; Ms 1077, 2:o.

Köpenhamn, Kgl. Bibliotek: *Gl k. S*(aml.); *Th*(ottske Saml.); *Ledreb*(orgske Saml.). — Universitetsbibliotek: *A*(rna-) *M*(agnæanska Saml.).

⁹⁰ Skokl. 133 (eller lika hskr.) har varit förlaga för *Skokl. 86*, 1700-ts början; i denna är inlagt ett brev från prosten Ol. Joh. Broman, dat. Hudiksvall d. 20 mars 1730, till landshöv. C. G. Bielke i Gävle, vari Broman meddelar, att han kontrollerat volymens text efter sitt ex. av krönikan. Han har inlagt lösa lappar och blad med tillägg, som han menar att skrivarna av vårdslöshet uteslutit. »En hoper moralia gick iag med flit förbi; ty thet är nogsamnt bekant, at the hafwa warit största orsaken thertil at thenna boken intet komit at tryckas.» Broman hade själv förberett en utgåva av Olavus Petris krönika, *E 36* (1702).

ÄNDRINGARNA I ALMQVISTS »DET GÅR AN»

AV

KARL GUSTAV LJUNGGREN

Studiet av de ändringar och omarbetningar, som man mycket ofta finner även i stora författares arbeten, har länge tilldragit sig uppmärksamhet från den litterära stilforskningens sida, och man har allt mer fått klart för sig, att många lärdomar står att vinna på denna väg. Av vad slag dessa lärdomar blir beror givetvis på ändringarnas beskaffenhet. Det kan vara fråga om tillägg, strykningar eller omarbetningar, som mer eller mindre förändrar den idéhistoriska bakgrunden, som avslöjar en ändring i författarens sätt att se på sitt ämne. Sakliga ändringar kan ha företagits av olika skäl. Men de flesta ändringarna är i regel stilistiska. Då stilistiken är ett ytterst vittfamnande begrepp, följer härav, att de stilistiska ändringarna i sin tur kan vara av mycket skiftande slag. En mycket betydande del faller inom den mera litterära stilistiken; hit hör alla de fall, som återspeglar författarens strävan att finna den form, som bäst svarar mot hans avsikter och som enligt hans mening är den ur estetisk synpunkt bästa. Selma Lagerlöf har i En saga om en saga värtaligt skildrat de svårigheter hon hade att brottas med, innan hon fann den slutgiltiga formen för Gösta Berlings saga, och hennes nära vän Valborg Olander har (i Svenska studier tillägnade Gustaf Cederschiöld) låtit oss få en mycket lärrik blick in i hennes verkstad vid den tid, då Körkarlen utformades. Åtskilliga exempel från från Heidenstams Valfart och vandringsår har Nils Svanberg dragit fram (i Nysvenska studier 10), och för att nämna ytterligare ett svenskt exempel på detta slags stilforskning, så har N. Nihlén i en liten uppsats (i Svensk stil. Studier tillägnade Bengt Hesselman) redogjort för en del stilistiska ändringar i C. J. L. Almqvists Amorrina, vilka medfört vissa förändringar i styckets tonart.

Men stilistiska ändringar i skönlitterära verk behöver inte bero på uteslutande estetiska och litterära synpunkter. Mången gång är de uttryck för författarens syn på språkvårds- och språkriktighetsfrågor och som sådana av betydelse vid mera allmänna språkstudier, som icke huvudsakligen syftar att vara hjälpmedel vid litteratur-

forskningen. Viktor Rydbergs ändringar under språkrensningstiden var väl ingalunda fria från estetiska bevekelsegrunder, men den viktigaste drivfjädern var moralisk, önskan att återgiva modersmålet dess nordiska kynne, att lära svenskarna att tala och skriva riktig svenska. Heidenstams ändringar visar, som Nils Svanberg framhållit, att icke heller han var likgiltig för begreppet »riktig svenska», även om Nils Linders med oblidkelig stränghet förda pekpinne i de flesta fallen lyckligtvis icke medförde någon åtgärd.

I Almqvists *Det går an* finner man visserligen både sakliga och estetiskt-stilistiska ändringar men också en mycket lång rad i och för sig ganska obetydliga ändringar, som tillsammans äro lämnade åtskilliga upplysningar om vad som för hundra år sedan gällde som bättre eller sämre ledig prosastil.

Det går an utkom i slutet av 1839. Liksom i fråga om den samma år utgivna *Amorina*, var det först andra upplagan, som kom under allmänhetens ögon; båda verken hade upplevt en makulerad första upplaga. I fallet *Det går an* låg denna första upplaga icke mer än ett år tillbaka i tiden. Den gånge förklaringen till denna dyrbara åtgärd är den, att Almqvist av hänsyn till sin karriär — närmast till utsikterna att bli professor i Lund — på vänners inrådan i sista ögonblicket avstått från att kasta ut sin brandfackla. Motgångarna i befordringsärendet skall så ha kommit honom att slå bort alla hänsyn och sända ut både *Amorina* och *Det går an*. Denna förklaring förefaller på det hela taget mycket rimlig, men som jag här skall visa, finns det också en hel del, som tyder på att skolmannen och språkvårdaren Almqvist vid närmare eftertanke icke varit helt nöjd med språkbehandlingen i första upplagan.

Karl Warburg förklarar (i *Ord och bild* 1908, s. 12), att 1839 års tryck i det närmaste överensstämmer med 1838 års text. Från litteraturhistorisk synpunkt kan ett sådant omdöme kanske vara försvarligt, ty i fråga om innehållet föreligger ingen väsentlig ändring, och de mera påfallande omarbetningarna är mycket få. Men anlägger man språkliga synpunkter, kan man icke instämma i Warburgs uppfattning; därtill är avvikelserna i det nya trycket allt för många och allt för följdriktiga. I C. J. L. Almqvists samlade skrifter (utgivna under redaktion av Fredrik Böök), där *Det går an* avtryckts i band 16 efter imperialoktavupplagan av Törnrosens bok (1850), antecknas icke mindre än c. 600 ändringar i förhållande till de två

tidigare upplagorna, och de ojämförligt flesta av dessa har gjorts 1839. Med ledning av detta material skall jag här behandla de viktigaste grupperna och försöka göra klart vilka slutsatser de tillåter.

Som nyss nämnts är de mera omfattande ändringarna helt få. Mest ögonfallande är den som möter i själva början:

1838

Thorsdags morgonen den 19 juli strömmade mycket folk öfver Riddarholmsplanen i Stockholm, och gjorde sig icke en gång besvär att åse och beklaga den stolta kyrkan till venster, som, olycklig men ännu herrlig, ej längesedan genom åskeld förlorat sitt skyhöga torn. Folket skyndade öfver Riddarholmsbacken ned till Mälarstranden.

1839

En skön thorsdagsmorgon i juli månad strömmade mycket folk förbi Riddarholmskyrkan i Stockholm, och skyndade utför backen emellan Kammarrätten och Statskontoret, för att i rättan tid hinna ned till Mälarstranden, der ångbåtarne lågo.

1839 års avfattning är kortare, klarare och betydligt livligare. Den är rakt på sak, och man kan våga antaga, att Almqvist vid närmare eftertanke har funnit, att det syntaktiskt tillkrånglade omnämmandet av Riddarholmskyrkans eldhärjade torn på ett mindre lyckat sätt leder bort uppmärksamheten från huvudsaken, ångfartyget Yngve Freys avgång. Den slutgiltiga avfattningen innebär för författaren till »Dialog om sättet att sluta stycken» ett avgjort framsteg i fråga om sättet att börja stycken.

Emellertid ger den äldre avfattningen anledning till vissa reflexioner angående tiden för Det går an's tillkomst. Johan Mortensen har framhållit (Från Aftonbladet till Röda rummet, s. 121), att vi är sällsynt illa underrättade om tidsföljden i Almqvists skrifter, eftersom Almqvist ofta i årtal låg på sina verk och sedan gav ut dem i godtycklig ordning. Bland exemplen nämnes Det går an, och Mortensen håller det icke för otroligt, att denna novell skrivits »åtminstone» ett par år innan den trycktes för första gången. För denna uppfattning skulle kunna tala, att Riddarholmskyrkans torn nämnes såsom nyligen härjat av elden. Det var den 28 juli 1835, som blixten

slog ned i tornet och vållade en långvarig eldsvåda. Detta datum är sålunda terminus post quem, men visar för övrigt icke mer än att Almqvist, när han satte pennan till papperet, tänkte sig, att handlingen tilldrog sig sommaren 1835. Jämför att noten i slutet av kap. 1 meddelar, att »händelsen tilldragit sig för några år tillbaka» (3. uppl.: »för flera år tillbaka»).

Fredrik Böök (Den romantiska tidsåldern, s. 321) talar om Det går an som »utgiven 1839, men författad något tidigare», medan Algot Werin i sin mycket givande monografi över realisten och liberalen Almqvist s. 5 talar om »den 1838 skrivna och följande år utgivna novellen Det går an»; någon närmare motivering för denna datering har jag icke funnit hos Werin. Att den emellertid är riktig tycks framgå av vissa sakliga förhållanden. Upplagan 1838 (nedan kallad 1.) nämner torsdagen den 19 juli som den dag, då novellens handling började utspelas, och 1838 inföll den 19 juli på en torsdag. Det förefaller föga troligt, att realisten Almqvist med det oerhört starkt utvecklade sinnet för autentiska smådetaljer skulle ha satt ihop ett datum, låt vara ett betydelselöst sådant, på fri hand.

Efter att ha konstaterat, att datum sålunda pekar på 1838, väntar man sig nästan att finna, att den välkända ångaren Yngve Frey, som kan räknas som en av huvudpersonerna i novellens förra del (jfr Bööks påpekande i Stockholms Dagblad ²/₃ 1919 av den symboliska innebörden i Almqvists vid första påseendet lätt förnumstiga uttalanden om ångbåtarnas förträfflighet i slutet av kap. 3) också avgått denna julimorgon till Strängnäs och Arboga. Så har emellertid icke varit fallet. Granskar man sjöfartsannonserna i Aftonbladet 1835—1838, finner man i nummer efter nummer under seglingssåsongen, att den ångare, som trafikerade denna linje, hette Gustaf Wasa. Yngve Freys turer annonseras så gott som ständigt såsom gällande Strängnäs och Västerås. Nu ligger väl ytterst, som Werin påpekar s. 265, till grund för miljöskildringen i förra delen av Det går an minnen från en resa till Strängnäs, som Almqvist företog 1822, sannolikt just med Yngve Frey. Men man finner också vid närmare granskning en enda avvikelse i fråga om Yngve Freys rut åren 1835—1838. Måndagen den 25 juni 1838 annonseras i Aftonbladet: »Ångfartyget Yngve Frey afgår nästk. Söndag den 1 juli kl. 6 på morgonen till Strengnäs och Arboga och åter till Strengnäs och Stockholm Tisdagen den 3 juli vid samma tid. — Biljetter för passa-

gerare säljas uti Warodells Tapet magasin i Bergstrahlska huset. Restauration finnes». Annonsen återfinnes i de närmast följande fem numren. Varför Yngve Frey gjorde denna extratur förklaras vid en blick i 1838 års almanack — den 3 juli var det marknad i Arboga. När Albert och Sara på kvällen äntligen kommit fram till gästgivaregården i Arboga, har också värden huset fullt av folk »ty marknaden i — hmhm — har gjort ett fasligt sammanlopp» (s. 75).

Såvitt jag kan se, föreligger här ganska starka indicier för att det är den sålunda annonserade turen, som kommit att leva i vår klassiska litteratur. Kopplar man samman annonsen, det i fråga om Yngve Frey felaktiga datum (den 19 juli) i 1. och antydning i Det går an om marknaden i Arboga, kan man våga antagandet, att Almqvist börjat skriva just den 19 juli och då helt impulsivt låtit händelsen börja samma dag, vidare att han, utom hågkomsterna från 1822, hade i minnet den sex dagar å rad införda annonsen om Yngve Freys färd till Arboga (och marknaden) och därför valde denna ångbåt till scen, fastän den annars icke trafikerade Arbogalinjen.

Efter denna utveckling, vilken huvudsakligen syntes mig vara av ett visst metodiskt intresse för Almqvistforskningen,¹ fortsätter jag med ändringarna.

En ändring, som i likhet med den nu nämnda i början av kap. 1. medför ett kortare, mera koncentrerat och i detta sammanhang litterärt sett värdefullare uttryck, föreligger s. 47²:

1838	1839
(Uttrycket i Saras ansikte) liknade det slaget, hvarom man med en glad mine brukar yttra sig: Åh, ja det går an! Det är så der la la — men det går an.	... liknade ... yttra sig: Åh! det går an!

1838 års prat har med andra ord förenklats till 1839 års slagord. Tydligen har Almqvist, när han reviderade första upplagan, funnit

¹ En saklig anspelning, som icke säger något om tidpunkten för Det går an's tillblivelse, är Saras yttrande s. 42 om en »assessor», som lär hålla på att måla fönstren i ett av koren i Uppsala domkyrka. Härmed kan icke avses någon annan än ritmästaren professor J. G. Way, som 1831—1841 utförde glasmålningarna i det gustavianska koret.

² Sidhänvisningarna avse 1839 års upplaga (nedan kallad 2.).

det lämpligt att redan här renodla den korta fras, som han satt som titel — och därmed som motto — på novellen.

Intressanta är ändringarna av vissa taluppgifter: s. 34: »Hon kallade sin nya bekante Du i hvar *åttonde* ord» (1.: *fjerde*); s. 43: (Min far) »är död för *sex* år sedan» (1.: *tio*); ib.: (Sara) »Och jag, som tog dig för en person om sina *nitton* år allenast» (1.: *tjugu*). I det första fallet ser det ut, som om Almqvist funnit den äldsta uppgiften alltför överdriven, medan det i de två senare fallen verkar, som om han velat undvika jämna, runda tal; *sex* och *nitton* förefaller mera exakta än *tio* och *tjugu*.

Den enda mera omfattande gruppen av psykologiskt betonade ändringar utgöres av fall, i vilka förf. velat mildra ett i något avseende alltför kraftigt eller oförblommerat uttryck.

Så har Alberts kraftuttryck ofta dämpats och hyfsats, t. ex. s. 39, »Så för *millioner hundra sjutton granater!*» (1.: *millioner hundra djeflar och sjutton*); s. 48: *Nenej du* (1.: *Nej fan*); s. 67: »stopp machin, för sju tunnor *tusan!*» (1.: *dj—r*); s. 76: »ta mig *sju tusan*» (1.: *fan*); s. 165: »himmel och *fasa?*» (1.: *helfvete*). Är det manne rektorn och verbi divini minister, som här kommit till tals? Det finns dock åtskilliga fall, i vilka Alberts svordomar lämnats oförändrade.

Alldeles påtagligt är också, hurusom Almqvist velat mildra de uttalanden han i 1. gjort om den på sin tid riksbekante storgodsägaren pastor J. E. Hörstadius, »all världens präst» kallad (se C. F. Lindahl, Svenska millionärer, del 2): s. 70 f.: »det är då en *ekonom* (1.: *narr*) till karl, den Hörstadius! Så pinar han sin arma kropp med att på bondkärra åka och *flacka* (1.: *flaxa*) allt sitt lif mellan sina arrendegårdar . . . Och när han skraltar så der omkring, är han dock så *tvär* (1.: *snål*) emot sin egen lekamen, att han endast njuter vatten». Tämmligen meningslös förefaller däremot retuscheringen s. 26 av namnet på den i slutet av kap. 1 i en lätt löjlig dager framställde kyrkoherden i Ulricehamn och Timmele: »herr kyrkoherden *Su — —*» (1.: *Sund —*) — namnet på dåvarande pastor loci, G. A. Sundborg, blev icke för den skull svårare att utläsa för den invigde.

Ibland kommer det mildrade uttrycket direkt eller indirekt bilden av Sara till godo, t. ex. s. 34: »Sara Videbeck tog . . glaset, klingade med sin värd, nickade fryntligt och sade: *Tack!*» (1.: *Skål!*); s. 23: (Sara stod) »*fingrande* de gentila halsduksspetsarne» (1.: *tummande*); s. 56: (Albert:) »Din mor lär hafva varit litet otålig i äkten-

skapet? . . (Sara:) »Fy — fy — herre! . . Tjugu gånger *sparkad häst* (1.: *sparkat sto*), som tjuguförsta gången sparkar igen, är icke *otålig*» (1.: *otåligt*). Något mildrat är också Saras yttrande s. 135 om äkten-skap som »onda och *okloka* (1.: *dumma*) företag».

Sådana psykologiskt betingade ändringar är för övrigt tämligen sällsynta. Att *Albert* i Saras mun utbyttis mot *Albe* s. 40, 45 beror givetvis på att Almqvist funnit, att han redan s. 37 låtit Sara, när hon erfarit sergeantens namn, använda smeknamnet. Intressantare är, att Sara s. 112 talar om blommor i sina *luffer* (1.: *fönster*). Bytet kan visserligen förklaras av den här längre fram omtalade strävan efter omväxling, ty fönster har nämnts strax förut, men resultatet har blivit ett nytt litet drag till de många andra, med vilka det »gesäll-aktiga» i den yrkeskunniga glasmästaredotterns karaktär tecknas. Jfr Saras sätt s. 50 att angiva måtten på Lidköpings stora festsal: »8 fönsterluffer i längden, om jag mins; 24 rutor i hvar luft.» Lyckat är också utbytet s. 76 av *gästgifveri* mot *hôtel* — det gäller för Albert att söka smickra sig till rum av Arbogagästgivaren. Vidare må här också nämnas Saras syn på källarmästaren i Lidköping (s. 50):

1838

Men jag gillar ändå icke källar-rörelsen; vore folk folk, så fick han flytta ur Lidköping snart nog och draga dädan.

1839

Men . . . källarrörelsen; vore folk folk, så fick sådant folk snart flytta ur Lidköping och draga dädan.

Så angelägen som Almqvist annars visar sig vara att om möjligt undvika upprepning av samma ord (se nedan), måste denna ändring i motsatt riktning ha ett bestämt syfte; det innebär icke något försök att vitsa, om man säger, att ändringen ytterligare framhäver det på många sätt antydda folkliga inslaget i Saras språk. Jfr härvidlag också avlägsnandet av *till exempel* i följande yttrande av Sara s. 145: »ett sänqliiggande, sjukt fruntimmer, *med lungsot eller så* (1.: *till exempel med lungsot*), vidare *selsevatten* och *spa* s. 45 (1.: *selzer-vatten* och *spa*) — det är nog icke för djärvt att antaga, att Almqvist här tänker sig, att Sara associerar *spa* (mineralvatten) och *spad*. En avgjord förbättring ur olika synpunkter innebär också Alberts ord till Sara s. 110: »hvad ditt *hurtiga* sätt att tala anbelangar, och ditt myckna *undervisande*» (1.: . . *bastanta* . . *docerande*).

Högst belysande för en sida av författarens karaktär är de sakliga ändringarna; de visa bl. a. hans från många skrifter kända, rentav småaktiga strävan att vid skildringarna av svensk miljö lämna så autentiska detaljuppgifter som möjligt (jfr t. ex. Werin a. a. s. 307). Särskilt framträdande är de topografiska ändringarna. Så yttrar Sara t. ex. i 1. och 2. s. 49 på tal om resvägen: »Och så Wretstorp, det är säkert. Derpå Hofva, och så äro vi hemma». Almqvist har emellertid märkt, att han glömt en gästgivaregård, och i 3. läser man: » . . Derpå Bodarne och Hofva» osv. Men den samvetsgranna eftertanken leder stundom också till strykningar. Så uppgives s. 147 f., att vägen över Kinnekulle går genom »norra delen af Österplana, så Medelplana och Källby» — i 1. var Västerplana också medtaget i uppräknningen. S. 66 läses, att »man var nu kommen in på Galten, den yttersta Mälarfjärden emot Arboga till», medan 1. har »Galten och Suggan, de bägge yttersta Mälarfjärdarne»; tydligen menade författaren med rätta, att båten icke samtidigt kunde vara både på Galten och på Suggan. I kap. 3 talar Sara i 1. på ett ställe om, att i Lidköping finns det en rik källarmästare »vid torget», i 2. återfinnes s. 49 källarmästaren och hans hotell »på gatan ett stycke till venster från torget». Jfr också s. 154: »källaren bortom torget» (1.: »källaren vid torget»), s. 155: »kör rakt fram öfver det till mynningen af gatan längst bort åt venster. Den gatan går åt en annan tull, hvarifrån vägen löper till Göteborg. När du nu kommer på den gatan, blott till nästa tvärgränd ifrån torget, så ligger källaren der i hörnet» (1.: »kör . . venster. Der i hörnet ligger källaren») och s. 161: »Albert hade nått sin bestämmelse i gathörnet» (1.: torghörnet). Omfattande ändringar i den topografiska skildringen har också gjorts i fråga om Strängnäs i kap. 2. Det är emellertid icke alltid, som Almqvist lyckats att hålla tungan rätt i mun. S. 29 säger Sara: »Lidköping är ändå vackrare» (än Strängnäs); 1. tillfogar:» — kom — låt oss gå hitåt; se det der huset i gränden med hvita luckorna!», vilken passus strukits i 2. med den påföljd, att ett kvarstående yttrande s. 30: »De hade, till följd af hennes utrop om det lilla huset med hvita luckorna, stannat» kommit att sakna det nödvändiga stödet i det föregående.

Bland övriga sakliga ändringar kan nämnas, att s. 14 »salong och akterdäck» motsvaras i 1. av »salong, akterdäck och skans», s. 22 aktern ersatt 1:s skansen, s. 68 ångbåtsaktern ersatt 1:s ångbåtskansen och att s. 69 »helt nära» i 1. lyder »helt nära vid skansen».

S. 27 betalar Albert »det reqvirerade» (1.: vinet) — han hade rekvrerat både vin och porter — och s. 101 göres en reflexion angående »tjenare i staden» (3.: i städer), medan 1. har det på grund av sin dubbla betydelse olämpliga »stadstjenare». S. 102 är husen i Fellingsbro »rödbruna» (1.: gula), och s. 118 har »björk- och hasselgrenarne» (i parken kring Marieholm) ersatt 1:s »asp- och almgrenarne».

Ibland finner man en önskan att utmärka det ökade avståndet i tiden. I noten s. 27 antydes »att händelsen tilldragit sig för några år (feltryck: är) tillbaka» — 3. har »för flera år tillbaka». S. 73 lägger ångbåten till »såsom öfligt var» nedanför Lundborgs gård i Arboga (1.: som öfligt är).

Ett annat exempel på denna långt drivna samvetsgrannhet erbjuder s. 18: »matsalongen . . det är den, dit fördäckspassagerare, åtminstone de af tillräckligt mod och hurtigt utseende, få intränga vid matstunderna». 1. har »dit *äfven* fördäckspassagerare» osv. Almqvist har funnit det olämpligt eller överflödigt att — låt vara endast indirekt — påstå, att även passagerarna i de högre klasserna få tränga in i salongen.

Det utan jämförelse största antalet ändringar är emellertid av annat slag. Det finns knappt en sida i boken, på vilken icke en eller ett par små ändringar gjorts. Hur obetydliga de än är, tagna var för sig, visa de betraktade som helhet åtskilligt av stilistiskt intresse. Jag skall här först i korthet betrakta materialet efter ordklasserna.

Substantiv. Maskulina *an*-stammar ändas i regel på *-e*, men *omtanke* s. 15 och *grädde* s. 31 motsvaras i 1. av *omtanka* och *grädda*. Påfallande är då, att s. 32 *spadan* fått ersätta 1:s *spaden*.

Bestämda slutartikeln har ändrats i en del fall, t. ex. s. 16 *fruarne*, s. 53 *socknarne*, s. 95 *gatstenarne* (1.: *-na*), s. 18 *matstunderna*, s. 90 *städerna* (1.: *-ne*). Bakom ligger tydligen den av Almqvist varmt omhuldade omväxlingsprincipen; i Svensk språklära¹ lämnar han s. 2 den regeln, att man i fråga om den plurala slutartikeln bör rätta sig efter välljudet och ej låta flera ord med samma ändelsevokal följa på varandra. Man bör icke gärna skriva: »de bundo händerne på vännerna och togo sakerne från bröderne» utan »de bundo händerna på vännerna och togo sakerna från bröderne». Jfr för övrigt E.

¹ Citeras efter 3. upplagan (1839).

Tegnér i Ur språkens värld 2: 114 f., N. Linder i Forhandl. paa det andet nord. filologmøde i Kristiania s. 202 ff.

Slutartikeln har avlägsnats i »ligger under *skrå*» 53 (1.: *skrået*), »denna *gång*» 68 (1.: *gången*) och »jungfrun .. frågade hvad herrskapet befallde till *afton?*» 125 (1.: *aftonen*).

I 1. och 2. talas om »den slags inspektionsresa» 46 (3.: *det*); jfr »*någondera* slaget» 36 (3.: *någotdera*). Almqvist har tydligen fått upp ögonen för det vårdslösa i den tidigare formuleringen och ändrat i överensstämmelse med samma regel, som t. ex. Wellander, Riktig svenska s. 771, ger på denna punkt, »i vårdat skriftspråk heter det *ett slags rock, det slags styrelse*» osv. Typen *den slags* förklaras av Wellander som beroende på anslutning till huvudordets genus; man kan emellertid också förmoda, att kontamination med det synonyma *en sorts* spelat någon roll. Ytterligare ett exempel på ändring av genus i Det går an är »den herrliga Kinnekulle» 113 (1.: *det*).

En gång har en dialektal form ersatt en riksspråksform i Saras mun: *läreter* 53 (1.: *lärfter*), men oftare finner man, att dialektala eller talspråksbetonade former fått vika för skriftspråksformer. Så nämner Sara s. 57 *Bibelen* — 1. hade här *Bibbelen* plus en not: »Ur-säkta, att jag uttryckte detta ord så som det uttalas af hvarje vestgöte, hvilken ej fått dess mera bildning». Exempel på avlägsnande av talspråksformer erbjuder *Södermanlands-nejderna* 27 (1.: *Sörmlands-*), *herregård* 53 (1.: *herr-*), *morgnar* 54 (1, 2.: *mornar*; jfr Sw. språkl. s. 7, där det i en not förklaras, att *morgnar* »har numera blifvit afnött till *mornar*»), *ångesten* 55 (1.: *ångsten*), *fradga* 55 (1.: *fragga*), *grefve Hermanssons* 99 (1.: *gref*). Alla dessa former förekommer i samtal, de flesta i yttranden av Sara.

Adjektiv. I den svaga singularbøjningen använder Almqvist icke gärna ändelsen *-e*, fastän han i språkläran förklarar den vara »egentligare»; *den snälle gossen* låter för hans öron »såsom en provincialism, eller såsom en utländnings bemödande att tala vårt språk mer korrekt, än lefvande rätt» (Sw. språkl. s. 32 f.). I den starka pluralbøjningen upprätthåller han däremot i viss utsträckning skillnaden mellan *-e* och *-a*, t. ex. *flere gånger* 61, *farliga punkter, dolda skär* 59. I följande fall har ändringar gjorts i 2.: »barnen .. äro ur stånd att hjälpa sig *sjelfve*» 14 (1.: *-a*); (Albert och Sara) »stodo .. alldeles *ensamme* der i fören» 72 (1.: *-samna*, 3.: *-samme*); »det torde finnas *flere*» (punkter) 112 (1.: *-a*) — »i *flera* år 53 (1.: *-e*); »*flera* rum» 75

(1.: -e); »i flera grupper» 120 (1.: -e); de *flesta* resande» 153 (1.: -e); »jemte *andra* bekanta» 157 (1.: -e), »menniskor . . hvilka, sällan vane att gå i svart, nu syntes dåligt *utstyrda* i . . lånade . . kläder 159 (1.: -e). Någon fast regel tycks icke ligga bakom dessa ändringar, även om man kanske spårar behovet av omväxling; *sjelfve* 14 åtföljes av ett ord på *a*, i vilket fall Svensk språklära utg. av Sv. Akademien (1836) rekommenderar -e. Uteslutet är väl icke, att ett och annat fall kan vara tryckfel.

Strävan efter en korrektare form ligger, liksom i fråga om det nyss anförda *ensamme* i stället för *ensanne* till grund för ändringen »en utmärkt och *enskild* omvårdnad» 153 (1.: *enskilt*).

Mera ersätter fyra gånger det kortare *mer*, t. ex. »Bästa Sara, litet *mera* hallon» 35. I Sw. språkl. upptages s. 37 endast *mera* som komparativform till *mycket*.

Räkneordet *tjugufem* 84 (1.: *tjugo*-) bör sammanhållas med att Almqvist i Sw. språkl. s. 39 endast anför typen *tjugu*, *tjuguet* (jämt »icke språkrätt» *tjuje*). Svenska Akademiens språklära s. 121 har *tjugu*, *tjugo*, *tjuje* men endast *tjuguet*, *tjujeett*.

Pronomen. På flera ställen har *den* ersatts av personligt pronomen i 2. S. 23 omtalas en *cigarrstump* med *han*, s. 52 *kitt* (best. *kitten*) med *honom*, s. 54 *vägen* med *honom*, s. 63 *kappsäcken* med *honom*, s. 121 *människan* med *hon*, i vilka fall 1. hade *den*.; jfr att i Arbetets ära (1839; Saml. skr. s. 3) omtalas *människan* med *den*, vilket i andra trycket (1849) ändrats till *hon*. I det sistnämnda fallet innebär ändringen ingenting uppseendeväckande från nutida synpunkt. De övriga ändringarna är mera påfallande och får hållas samman med att Almqvist redan i 1. mycket ofta använder *han* eller *honom* i stället för *den*, t. ex.: »Jag hoppas en gädda har redan slukat *honom*» (dvs. ringen) 22; »hon ryckte sin guldring af fingret och kastade *honom* långt bort i Lidaån» 56 (men s. 21 användes *den* om *ringen* två gånger); »Vips kom en fot . . och trampade ut *honom* (dvs. *cigarrstumpen*), så att *han* slocknade tvert» 23. Esaias Tegnér har i sin glänsande undersökning Om genus i svenskan (Ur språkens värld s. 154) påpekat, att om en eller annan 1800-talsförfattare i stället för *den* använder grammatiskt *han* eller *hon*, utan att s. k. poetiskt genus föreligger, så har man att häri se inflytanden från någon genusbevarande munart. Då nu sådant bruk av *han* är utmärkande för språket i Stockholm, även hos »ståndspersoner», (a. a.

s. 133 ff.), är det ytterst sannolikt, att sådana fall av *han* och *honom* hos Almqvist skall inordnas i detta sammanhang.

En ännu i dag aktuell språkriktighetsfråga avspeglas i »så kunde väl den tysta frågan förlåtas en man, som *honom*» 46 (1.: som *han*). Bruket vacklar ju här, och från vår synpunkt sett är ändringen icke nödvändig. Jfr J. E. Hylén i *Språk och stil* 18: 122 ff. och E. Welander, *Riktig svenska* s. 362.

I fråga om reflexivt eller icke-reflexivt pronomen har Almqvist vidtagit vissa ändringar i överensstämmelse med nusvenskans fordringar:» (Människor) som nu, likt Troglodyter, uppkräpo ur *sin* undre verld, salongen» 58 (1.: *deras*); ».. att sergeanten och Sara afbrötos i *sitt* samtal rörande ..» 59 (1.: *deras*); »menniskor, som deraf hafva en liten skärf för *sin* bergning» 130 (1.: *deras*); »gästgifvarens .. förtrolighet .. påminde honom tydligt om *hans* egenskap af underofficer» 94 (1.: *sin*). Enligt C. A. Ljunggren, *Om bruket af sig och sin i svenskan* s. 25 f. använde man i den förstnämnda typen under senare delen av 1700-talet i vissa kretsar (»den förnäma världen») i stor utsträckning *deras* i stället för *sin*, medan författarna under förra delen av 1800-talet på det hela taget regelbundet har *sin*. Almqvist har tydligen känt en viss osäkerhet på denna punkt men vid närmare eftertanke liksom vi och de flesta av hans samtida funnit *sin* riktigare. Till yttermera visso har han i *Sw. språkl.* s. 153 ff. ägnat frågan en jämförelsevis vidlyftig utredning under framhållande av att »emot dessa regler fela nybegynnare ej sällan».

I fråga om demonstrativa pronomen märkes: (Sara:) »Ty jag har tänkt på *detta* — under dessa dagar —» 130 (.: *det här*). Eftersom samtalet är mycket allvarligt, har Almqvist väl funnit *det här* för alldagligt eller vårdslöst; i ett annat, vardagligare sammanhang (ringköpet i kap. 1) har Saras ännu mera talspråksfärgade *denna härne* 20 fått stå kvar.

Verb. Först och främst lägger man märke till att kortare verbformer, som förekommer här och var i 1., även när det icke är fråga om att återgiva samtal, ersättes av längre, t. ex.: »Han tyckte sig *blifva* varse, att ..» 87 (1.: *bli*) — liknande ytterligare fyra gånger (132, 140 (2 ggr), 145); »Åh jo, jag menar, så framt en aktar sig för att *hafva* en plågåre, som ..» 55 (1.: *ha*) — liknande ytterligare tre gånger (107, 110, 132); »innan de andra passagerarne *taga* bort kar-

larne för oss» 72 (1.: *ta*); »så fick jag hålla till godo och *taga* emot» 91 (1.: *ta*); »Ty i Skara *finnes* ingen människa, som kan handtera glas» 42 (1.: *finns*) — liknande ytterligare två gånger (60, 122); »det *tyckes*, som Gud och människor älska dem» 122 (1.: *tycks*). Samma strävan att undvika en talspråksform möter i »Man måste .. söka hvad som verkligan tjenar, och *ej bygga på* det odugliga» 136 (1.: *låta bli*).

Ett flertal andra ändringar visar samma strävan efter korrekta former. S. 23 har *förtjänade* ersatt *förtjänte*, s. 88 har *bands* satts i stället för *bants*; »*förlidne* söndagsnatt» 157, 158 motsvaras i 1. av *förledne*. Från nusvenskans synpunkt onödiga ändringar är *påminte* 61 (1.: *påminde*), »jag är icke *skapt* att skållas» 162 (1.: *skapad*), och framför allt: »Grundligt tänkt, eller icke, *fästade* sig likväl sergeanten vid detta lilla uppträde» 17 (1.: *fäste*), likn. 124; SAOB betecknar *fästade* såsom numera endast förekommande i vardagligt språk. Obs. också, »här *har* kommit mycket resande» 75 (1.: *är*); »*Få* nu se: första hållet .. är ju till Fellingsbro» 48 (1.: =, 3.: *Får*). Ett rent språkfel har rättats i: »en liten bod — med handel, som qvinfolk får sköta, och som icke ännu blifvit *lagd* under skrå» 52 (1.: *lagt*). Belysande för författarens ställning till kongruensregeln vid kollektiva substantiv är: »Ordentligt folk, som *reser* anständigt och *betalar*, frågar man aldrig efter pass ... jag hoppas herrskapet skall bli *nöjdt* med hästarna» 93 (1.: .. *resa* .. *betala* .. *nöjda*).

Av prepositioner, adverb och konjunktioner använde Almqvist i 1. stor utsträckning kortare, talspråksmässiga former. I 2. har han — även vid återgivande av talspråk — mycket konsekvent ersatt dessa med längre och stelare skriftspråksformer. Dessa ändringar är så talrika, att de tillsammans utgör ett av de mest påfallande dragen i hans översyn av Det går an och lämnar den tydligaste fingervisningen om de principer, som ligger till grund för de flesta ändringarna. Ex.: *Emellan*, *emot*, *ifrån* införes sammanlagt 22 gånger i stället för *mellan*, *mot*, *från*, t. ex. s. 41, 83, 88. I Sw. språkl. s. 100 uppräknas bland prepositionerna såväl de längre som de kortare formerna, utan att någondera typen särskilt anbefalles. *Huru* ersätter 15 gånger *hur*, t. ex. »Men om hon lägger sig att dö, *huru* går det då med din verkstad?» 50 (I Colombine anträffas *hur* ett par gånger jämte *huru*), liksom *hvarföre* 22, *utanföre* 86, *derföre* 153

träder i stället för former på *-för*; jfr också »tagit sig *före*» 87 (1.: *för*).

Ännu är normalformen redan i 1., men i talspråkspartier förekom här och var *än*. I 2. har den längre formen satts in även här, t. ex.: »Jag skall ned till Vadsbo härad . . och sedan kanske *ännu* längre in i Vestergötland» 47 (1.: *än*); »*Ännu* i dag ligger min mor till sängs» 56 (1.: *Än*); »Vi hafva icke *ännu* helsat på hvarann» 89 (1.: *än*) osv.

En annan form, som också konsekvent avlägsnas, är *ner*, vilken användes ibland i 1. jämte *ned* och stundom *neder*: »Han gick *ned* i matsalongen» 23 (1.: *ner*); »Var så god och sitt *ned*» 167 (1.: *ner*) osv. Jfr Sw. språkl. s. 103.

Icke är den ojämförligt vanligaste negationen, men ibland finner man också *ej*, särskilt när Almqvist velat undvika att låta två *icke* följa alltför nära på varandra, t. ex. »Jag vet *icke* hvar den osanningen är kommen ifrån, om *ej* från Upsala» 42. Ingendera formen är ju talspråklig, men man spårar i 2. en ganska tydlig tendens att annars undvika *ej*, t. ex.: »jag sitter i min bod från tio om förmiddagen till fem på qvällen, längre är *icke* värdt» 53 (1.: *ej*); »Nej, det behöfs *icke*» 93 (1.: *ej*).

I Sw. språklära heter det s. 100, att adverb kan bildas av nästan varje adjektiv »genom att taga det i Neutrum . . eller tillägga *ligen*». Vid adjektiv på *-lig* undviker Almqvist tydligen adverbformen *-ligt*; den är mycket sällsynt i jämförelse med *-ligen*, och i Det går an har *oändligen* satts i stället för *oändligt* s. 50, 118, 157 och *hiskeligen* i stället för *hiskligt* s. 54.

Andra belysande exempel från adverbena är: »Icke *desto mindre*» 28 (1.: *dessmindre*); *med detsamma* 31 (1.: *medsamma*); »Är det valnöt, *tro*, eller ek?» 32 f. (3.: *måtro*); »Dalkullorna, längst *framme* vid förstäfven» 38 (1.: *fram*); »*redan* innan man hunnit in i staden» 117 (1.: *ren*; men s. 25 har *ren* fått stå kvar vid återgivande av livligt talspråk: »Der sitter ju smör *ren* på utsidan?»); »Icke — och *alldeles icke* i afton» 125 (1.: *alls*); »Men, Sara, säg — du kan *ej någonsin* bli ful 140 (1.: *nånsin*; annars har *nånsin* fått stå kvar vid återgivande av talspråk s. 44: »Men såg jag *nånsin* vid Lunds brunn några underofficerare, så . . » och s. 48; att *bli* fått stå kvar här, torde bero på att *blifva ful* förekommer två rader tidigare).

Konjunktionsformerna *som* och *liksom* användes icke sällan i 1. De har emellertid mycket konsekvent utrensats i 2.; *som* har 10

gånger ersatts av *såsom*, *liksom* 15 gånger av *likasom*. Ex.: »Flickan såg på honom med — *såsom* han tyckte — ganska vackra ögon» 21 (1.: *som*); »Albert stod och såg på solen, *såsom* sagdt är» 66 (1.: *som*); »och *likasom* denna berättelse förut anmärkt, huruledes . . » 62 (1.: *liksom*); »Efter en stund sade Albert mildt, men underligt, *likasom* om han uppvaknade ur någonting» 105 (1.: *liksom*).

I högst enstaka fall har 2. ersatt en längre form i 1. med en kortare. Kravet på omväxling visar sig i: »Jag vet icke hvar den osanningen är kommen ifrån, om ej *från* Upsala» 42 (1.: *ifrån*). Påfallande och stridande mot Almqvists huvudprincip vid ändringarna är supinum *nämt* 133 (3. =; 1.: *nämnt*).

I fråga om syntaxen är att märka, att i ungefär 15 fall har ordföljden ändrats. I vissa fall har satsen härigenom blivit i något avseende smidigare: »Men hvad gjorde *då* du vid Lunds brunn, Sara?» 44 (1.: =; 3.: *du då*); »Åh *då!*» ropade hon och *sprang ånyo sin väg* till den andra delen af fördäcket» 66 (1.: *sprang sin väg ånyo*); »utan att veta om *han icke* ändå skulle återkomma» 82 (1.: *icke han*); »sådana . . äro icke att kalla prof, *helst som de oftast* föra till helvetet» 135 (1.: *helst de som oftast*); »Kunde du *då icke hafva väntat litet* med det» 162 (1.: *litet hafva väntat*). I somliga fall förefaller oss den ena eller den andra ordföljden kunna komma på ett ut, men i andra åter har en mera talspråklig vändning fått vika för en mera skriftspråklig, t. ex. »Med en supig och svår man, *såsom min mor* stackare, *då . .*» 52 (1.: *mor min*); »*Om dessa små rum var det ganska säkert hon drömde* den natten i Arboga» 168 (1.: »*och dessa små rum var det ganska säkert hon drömde om* den natten i Arboga»).

Smärre tillägg och smärre strykningar, omfattande enstaka ord, framför allt pronomen, adverb, prepositioner och konjunktioner, är icke sällsynta. I regel har syftet med dessa små filningar efter allt att döma varit att i största allmänhet göra språket ledigare, t. ex. »*Detta tyckte sergeanten icke så* alldeles illa om» 25 (*så* tillagt i 2.); »*Ijuf är tacksamheten då, och att stå i evig skuld till någon är ljuft då*» 91 (1.: =; 3.: *det är ljuft då*); »*Och kanske, afbröt hon med en egen, ganska fin accent*» 115 (1.: *egen och ganska fin*); »*nog borde väl sergeanten haft* sinne att se och glädjas åt så mycket» 166 (1.: *hafva haft*). I fråga om tilläggen spårar man dock ofta författarens strävan efter att uttrycka sig mera strikt grammatikaliskt och skrift-

språkmässigt. Ibland har sålunda i 2. infinitivmärket tillfogats: »min cigarr förtjenade väl icke *att* röras af jungfruns fot» 23; »Men af vördnad . . höll han sig tillbaka och försökte *att* inkomma i hennes egna tankegångar» 107. Ganska vanligt är det, att en satsinledande partikel, t. ex. *att*, *som*, *så* tillägges i 2., t. ex.: »då han förmodade, *att* hon skulle sätta den på fingret» 21; »men sedan försinkas, bortsinkas, borttages mycken tid med komningen i land, så att det är alltid godt — vill icke min baron det? — vi skicka en stafett, som beställer, och *som* tar upp alla rummen?» 69; »det var den sista klädebonad, *som* den sköna kastat af sig» 71; »det nöje, *som* hon af de små njutit på kyrkogården» 125; »det der mellantinget, *som* han så mycket grubblat öfver» 165; »Ja, om du vill byta om på hufvudet, *så* skall jag genast stanna» 97; »om jag efter några år lagt ihop en summa, *så* köper jag mig en liten egen gård i Timmelhed» 111.

Strykningarna av småord förklaras ofta av att samma ord förekommer i omedelbar närhet, t. ex. »Men det gläder mig, ännu hafva socknarne ej kommit så långt, *att* de hålla egen glasmästare» 99 (1.: » . . det gläder mig, *att* ännu . . »); »Jag skulle nog vara så klok att finna det sjelf, *och* gå afsides» 132 (1.: »*Och* jag skulle . . »); »då en god och sann ande speglar sig rent *i* ögon och alla lineamenters uttryck» 140 (1.: » . . och *i* alla lineamenters . . »).

Det återstår slutligen en stor grupp fall, i vilka ett enstaka ord utbytt mot ett annat. Det stora flertalet, ungefär 50, av dessa ändringar, beror på den redan ett par gånger berörda strävan hos Almqvist att undvika upprepning av samma ord. Vid genomgången av Det går an 1839 har han tydligen noggrant rättat sig efter den skolregel, som han sannolikt själv många gånger inpräntat i Nya elementarskolans nybörjare i uppsatsskrivning, att man bör ängsligt undvika att upprepa ett ord, förrän man kommit på betryggande avstånd. Mången gång förefaller oss ändringarna vara onödiga eller snarast innebära någon liten försämring, men det finns naturligtvis också många fall, där man kanske kan anteckna någon liten förbättring. Några ex.: »De åtföljdes af fruar och *barn*, icke just *af allra yngsta slaget*, men . . » 14 (1.: »icke just *små barn*»); »Om ibland salongspassagerarne befunnits någon *mansperson* af yngre och ogift slag, så hade en sådan förmodligen haft tid att tycka synd om *det stackars fruntimret* på fördäcket» 15 (1.: *den stackars personen*);

»domkyrkans .. kulle, i hvars grannskap biskopshuset och några till antyda en högre värld» 30 (1.: *ett par hus* till); »Se nu, då är det så, att man speglar sig i sjelfva spegeln» 33 (1.: »Se då så är det så, att ..»); »utan fara kommo de in öfver landgången och befunno sig ånyo i ångbåtens värld. Man gick ifrån land, hjulen började hvälfva sig omkring» 37 (1.: »Man kom ifrån land»); ».. så att äfven en stackars däckmänniska kan få sig en kopp. Sara passade på och bekom verkligen en» 61 (1.: *fick sig*); »jag vill ej gå från stället. Djefvulen, hon hörde mig icke! hur skall detta aflöpa?» 64 (1.: »hur skall det här gå»); »att en människa skall kunna få en rättighet, hvarigenom hon sättes i ställning att in i döden förgöra en annan» 121 (1.: att *kunna* in i döden förgöra en annan»); jfr också, »Går allt detta an, Albert? — Han sade ändå intet. Men i hela uttrycket af hans ansigte låg detta svar: Det går an.» 168 (1.: »Går det an, Albert?»).

Men det finns också ändringar i ordvalet, vilka icke har föranletts av behovet av omväxling. Vissa av dessa har berörts ovan s. 84 ff.

Vad substantiven beträffar, kan nämnas, att Almqvist ibland låtit *slag* ersätta *sort*: »hvad slags papper man vill» 33 (1.: *sorts*), »någondera *slaget*» 36 (1.: *sorten*; 3.: »någotdera *slaget*»). Överhuvud har han en utpräglad förkärlek för ordet *slag*; han använder ofta uttryck som: »barn, icke just af allra yngsta *slaget*» 14 (1.: *små barn*); »någon mansperson af yngre och *ogift slag*» 15 osv.

Andra sådana ändringar är *handel* 53 (1.: *rörelse*), *Arbogameniskor* 73 (1.: *-boer*), *uppsyn* 77 (1.: *mine*), *ande* 140 (1.: *själ*).

Adjektiv har utbytt t. ex. i »Den *hederlige* kaptenen» 69 (1.: *manhaftige*); (kørsvennen blev) »snart alldeles *redig* 102 (3.: *ypperlig*); »Gubben talade .. ett dofgroft och *muttrande* språk till sina hästar» 103 (1.: *muntrande*).

I ett femtontal fall har ett verb utbytt mot ett annat av annan orsak än önskan att åstadkomma omväxling, t. ex., »Intet att tacka för, *svarade* han» 36 (1.: *menade*); »han .. *mätte* hafva varit en särdeles vän af den luft, som blåste vid förstäfven» 62 (1.: =; 3.: *måste*); »Må gjordt! *sade* den sömniga basen» 69 (1.: *svarade*); »Icke derpå grubblade jag, *svarade* han» 90 (1.: *sade*); »Att du kan bli ond .. det har jag sett, och det må gerna *vara*» 109 (1.: *ske*); »trakten, der kyrkan *står*» 119 (1.: *ligger*).

I fråga om adverbena märkes här, att *ganska* träder i stället för

rätt, vilket kanske tyder på att det känts som mera vårdat. Ex.: »den här grädden var ju *ganska* god» 35 (1.: *rätt*); »Ty en kan lefva mycket nätt och ändå må *ganska* väl» 54 (1.: *rätt*). Observera också, att *väl* avlägsnats i följande fall: »hon tyckte *förmodligen* det var ledsamt att . . . » 104 (1.: *väl*); »men han hade *väl* i faggorna att tala» 104 (3.: *dock*).

Almqvist har själv utvecklat sin syn på »språkets utförande i olika stilar», bl. a. i tionde kapitlet av *Swensk språklära*.¹ Han framhåller bl. a., att »ett sätt att uttrycka sig, passande för ämnet, kan vara olik t alla andra sätt, tillhörande andra framställningar, men ändock likt sig sjelf. Det har då en *jemn stil*. Skulle likväl ämnet vara af en skiftande natur, så vore en *jemn stil* ej det passande uttrycket. Stilen kan, för att vara riktig, ej undgå att följa ämnet: bryta sig som det — stiga, sänka sig; gå rakt fram till målet, eller först böja sig åt sidorna. Det är då en *ojemn stil*; — men icke *ojemn* af oförmåga, utan af den rena fordran att vara en sann målning af sin sak» (A:s kursiveringar). Ingen kan med rätta påstå, att Almqvist icke härvidlag försökt att leva som han lärde. Men han har också framhållit, att ojämnheten icke får sträcka sig hur långt som helst. Upplysande är hans yttrande i en not i *språkläran* s. 169: »Det kan i någon skrif-art höra till en persons eller ett ämnes teckning, att stilen framstår på ett sätt, som *till utseendet* förekommer oegentligt, löst, eller nästan slurfvigt, bondskt. När så är, hör det till saken; och är *då*, minst af allt, ett slurf hos författaren, hvilken här tvertom måste ega den högsta förmåga af varsamhet, om han skall göra saken rätt. — Vid alla andra fall är den sturska vårdslöshet, hvarmed språket stundom behandlas, d. v. s. misshandlas, *ganska oangenäm*». Det är sålunda tydligen helt i sin ordning, att Sara i *Det går an* talar om *läreter*, *majorare*, *selsevatten* osv., liksom att allmogefigurer på åtskilliga håll i Almqvists skrifter i större eller mindre utsträckning rör sig med ord och uttryck ur folkmålen. Det mest renodlade exemplet finner man ju i Skällnora kvarn, men där anser också författaren en liten ursäkt eller förklaring erforderlig: »liksom du äfven skall förlåta mig, att jag i flere fall, med öfvergifvande af den brukliga rättstafningen, måste taga min tillflykt till att blott och bart

¹ Jfr A. Werin, C. J. L. Almqvist s. 248 f., H. Petri-Liljekrantz, Carl Jonas Love Almqvists pedagogiska verksamhet s. 104 ff.

skrifva orden såsom de läto, för att kunna gifva dig något begrepp om hennes dialekt» (Törnr. bok (1838) 11: 10).

Men hur bör man förhålla sig, när det icke är fråga om att återgiva eller antyda någon viss dialekt? Den saken har Almqvist kommit in på, när han i trettonde kapitlet av språkläran behandlar de svenska landskapsmålen. Man måste akta sig för att av nit för »riksidiomet», som bara finns i böcker o. d. men icke i någon förnuftig människas mun, utdöma folkmålen, »som aldrig upphöra att vara det sanna underlaget och den enda lefvande grunden för riksspråket, föryngrande det genom tiderna, riktande och uppfriskande det». Man får icke glömma, att det som i våra dagar erkännes såsom riktigt svenska, tidigare varit »folkspråk» eller, som man föraktfullt säger, »pigspråk». »Men, för att icke sätta sig i rak strid mot sunnda vettet, nödgas man då medgifva, att *samma rätt* eger också vårt närvarande folkspråk — provinsspråken — att *föryngra* riks-, bok- och skrifspråket: kämpa vi deremot, så begå vi endast en ohistoriskhet . . . om vi öfvergå på det lefvandes sida, så kunna vi, emedan vi sjelfve i egenskap af talande och skrivande ingå såsom faktorer och funger i vår tids språkutveckling, bidra till dess större växt, genom konst hjälpa naturen och förhindra småfel (i stort felar folkspråket aldrig)». Som ett exempel anför Almqvist, att det enligt hans övertygelse inom kort, kanske inom blott femtio år, skall bli »rättmätig rikssvenska» att skriva *vi skall, de skall* osv.

Med anledning av dessa kraftiga uttalanden kunde man vänta, att Almqvists skriftspråk skulle förete åtskilligt fler moderna drag än vad som i verkligheten är fallet. Att han icke i sitt eget språk vågar använda singular verbform efter pluralt subjekt är icke så märkvärdigt, men mera påfallande är det, att han icke brukar singularis ens vid återgivande av det livligaste talspråk. Icke en gång hos personer, som tänkas tala dialekt, finner man i regel singularis. Brita i Skällnora kvarn utgör här liksom i fråga om många andra vardagliga språkdrag ett undantag: »indigo, di *kallar*» 65; »Di *ä* qvare på Skällnora tills di *får* malas» 107, men icke ens hon är konsekvent: »Ja det *må* de göra, de *äro* goda nog åt hvarann, och om di *åt* opp hvarann, så skulle jag skratta» 65. Det finns ju många andra drag från såväl bildat som dialektalt färgat talspråk, som man med ännu större rätt kunde vänta att finna hos Almqvist.

Det är på denna punkt, som den första, makulerade upplagan av

Det går an och dess avvikelser i förhållande till de följande upplagorna har sitt givna intresse. Det är för mig tydligt, att det stora flertalet av de talrika småändringar, som skett framför allt 1839, mera dikterats av nitälskan för en vårdad språkform än av direkt estetiskt-stilistiska synpunkter. En och annan gång är det ett klart språkfel som ändras, men mycket ofta har ändringarna drabbat former och uttryck, på vilka man icke kan anmärka något annat än att de är talspråkliga. *Herrgård* t. ex. ändras, som vi sett, till *herregård*, *mornar* till *morgnar*, *gref* Hermanssons till *grefve* H:s (Colombine, scen II, har *gref Fredrik*). Kortare verbformer som *bli*, *ha*, *ta*, *finns*, *tycks* ersättes omsorgsfullt av *blifva*, *hafva*, *taga*, *finnes*, *tyckes*, och de i 1838 års upplaga helt vanliga kortare formerna på åtskilliga prepositioner, adverb och konjunktioner blir också grundligt utrensade; *från*, *hur*, *som* får t. ex. vika för *ifrån*, *huru*, *såsom*. Med *från* vår synpunkt nästan småaktig iver har författaren gjort en mängd ändringar för att undvika en mången gång föga eller icke alls störande upprepnung.

Man kan nu antaga, att Almqvist, när han 1838 skrev *Det går an*, i viss utsträckning tillämpade de synpunkter han i sin språklära framfört beträffande det folkliga talspråket och följaktligen på en hel del håll använde ordformer och uttryck, som man vid denna tid annars icke brukade få se i vårdat skriftspråk. 1838 års upplaga makuleras emellertid, men redan nästa år kommer novellen ut i en ny upplaga, som i stort sett är oförändrad i sak men som företer en mångfald små formella ändringar. Det antages allmänt, att orsaken till första upplagans oblidade öde var att Almqvist icke ville förstöra sina utsikter att få professuren i Lund. På en punkt förefaller emellertid denna annars så tilltalande förklaring icke utan vidare vara tillräcklig. Man kan fråga sig, huruvida Almqvist, när *Det går an* makulerades, ämnade begrava boken på obestämd framtid eller för alltid eller huruvida han bara ämnade ligga på den, tills beforderingsärendet blivit avgjort. Det är ju omöjligt att lämna något bestämt svar, men har Almqvist bara velat avvakta utgången av lundaärendet, blir makuleringen svårförklarlig, ty han kan icke gärna ha svävat i ovisshet om att detta ärende snart skulle avgöras. Å andra sidan förefaller det icke särskilt sannolikt, att han verkligen velat begrava *Det går an*. När *Amorina* en gång makulerades, var nog situationen i viktiga avseenden en annan. Det förefaller mig, som

om de många av språkriktighetsskäl förestavade ändringarna i andra upplagan av *Det går an* här skulle ha något att förtälja. Almqvist har, tänker jag mig, vid närmare eftertanke funnit, att språkformen i den efter allt att döma hastigt utarbetade novellen (som enligt vad jag tidigare anfört torde ha påbörjats i juli 1838) icke var tillfredsställande. Visserligen hade han teoretiskt sett inga betänkligheter mot att skriva *ha, hur, liksom, nånsin* osv., men det var å andra sidan säkert, att sådant vid denna tid på många håll skulle göra intryck av »slurv», helst om de vardagliga formerna icke var konsekvent genomförda. Just vid den ifrågavarande tidpunkten bör det ha varit särskilt angeläget för honom att icke skriva »slurvigt». De många rent språkliga bockarna i hans specimensskrifter på främmande språk låg honom i fatet i Lund, och själv passade han under beföringsstriden på att i en recension anmärka mot en av sina medsökande, att denne icke nöjaktigt behärskade sitt modersmål (jfr Werin, a. a. s. 17 ff.). Första upplagan av *Det går an* hade oavsett innehållet kunnat uppfattas som ett föga meriterande stilprov av en elementarlärare i modersmålet och sökande till en professur i lingvistik. Även om sådana synpunkter icke ensamma varit avgörande vid makuleringen, talar den långa raden av rent formella ändringar jämte frånvaron av viktigare ändringar av annat slag i andra upplagan starkt för att de spelat en roll därvidlag.

Fastän *Det går an* i det skick, i vilket den gått till eftervärlden, ganska grundligt nagelfarits av kriorättaren Almqvist och därigenom mist mycket, som för nutida läsare skulle ha avsevärt ökat dess stilistiska friskhet, har berättelsen förvärvat välförtjänt ryktbarhet för sin lediga stil, som gör, att den ännu i dag är fullt njutbar, och vilken först överträffades av Strindberg. Det ligger mycken sanning i Werins yttrande (s. 288), att Almqvists rykte, »som i livstiden fick en knäck genom *Det går an*, lever nu till icke ringa del just tack vare denna novell». Hade första upplagan nått offentligheten, skulle »Sveriges modernaste författare» med ännu större skäl kunnat nämnas så.

STUDIER I STOCKHOLMS GRÅBRÖDRAKLOSTERS
DIARIUM

AV

JERKER ROSÉN

Den viktigaste handskrift, som till våra dagar bevarats från Stockholms franciskankloster, är som bekant ett kalendariefragment, vilket förvaras i Kungl. Biblioteket under signum A 21. Det har tryckts av Fant i första delen av *Scriptores rerum Suecicarum*.¹ Kalendariefragmentet innehåller en mångfald anteckningar av skiftande slag, men det har sin största betydelse genom de många historiska notiserna. I litteraturen har det i allmänhet gått under beteckningen gråbrödraklostrets diarium eller kalendarium.

Beträffande de vanliga typerna av medeltida berättande källor, annaler och krönikor, är det historikerns självklara plikt att försöka bestämma avfattningstiden. En källa av gråbrödradiariets karaktär rymmer ett liknande problem. Men medan man i fråga om annaler och krönikor kan tala om en bestämd tidpunkt, då författandet ägt rum, rör det sig beträffande ett kalendarium om ett författande, som kan spänna över sekler. Den uppgift, man måste ställa för sig, är alltså att utreda kalendariets historia. Denna uppgift är i föreliggande fall av så mycket större betydelse som knappast någon forskare, som mera ingående sysslar med den senare medeltidens svenska historia, torde undgå att i något sammanhang taga ställning till diariets notiser. Dessas värde måste dock i stor utsträckning vara beroende av sättet, på vilket de tillkommit. Men denna fråga har så vitt bekant aldrig diskuterats. Genomgående har man utgått ifrån, att vi i diariet ha att göra med en gråbrödraklostrets officiella minnesbok, i vilken klostrets skrivare tid efter annan infört minnesvärda händelser under de årets olika dagar, då de inträffat. Iakttagelsen att dagsangivelserna understundom äro osäkra har icke ändrat denna uppfattning.

¹ S.R.S. I: 1, s. 67—82. Till utgivaren av Sveriges medeltidsdiplom, Förste Arkivarien Ernst Nygren, står förf. i tacksamhetsskuld för hans generösa erbjudande att ställa en så gott som fullständig fotostatkopiering av handskr. till förfogande, när tidsläget omöjliggjorde en fortsatt granskning av originalet.

Varje kloster måste med nödvändighet ha vissa anteckningar tillgängliga. Det måste finnas kalendarier, som vägledde vid gudstjänsens utövande. Man måste också ha förteckning på brödernas och klostrets gynnares dödsdagar, då själamässa skulle läsas för dem. Så uppstodo nekrologierna, där med ett kalendarium som grundstomme de avlidnas namn infördes under det datum, då de avlidit. Till dessa dödsnotiser fogades sedan även andra för klostret, staden eller landet viktiga uppgifter.² Vårt diarium är ursprungligen en källa av denna beskaffenhet.

Grundstommen utgöres av ett kalendarium. Vid uppläggnigen har en sida anslagits åt tvenne dagar.³ Av kalendariet saknas numera bladen 18—25 mars, 9—12 juli, 29 juli—1 aug. samt 6 aug.—31 dec. Vi ha alltså i behåll icke fullt 7 av årets 12 månader. Att kalendariet tillkommit i och varit avsett för ett franciskankloster betygas tillräckligt därav, att den helige Francisci död den 5 maj och den helige Antonii död den 13 juni uppförts som stora festdagar.⁴ Dess nationella svenska ursprung tar sig uttryck i firandet av Erik den heliges fest den 18 maj.

Redan Fant har observerat, att diariet upplagts på det sättet, att ett lägg om 8 blad, en »quaternus», anslagits åt varje månad. Detta framgår därav, att varje lägg överst på första sidan med stor textning har »KL» åtföljt av respektive månads namn.⁵ Men eftersom 2 dagar fingo rum på en sida, kunde varje lägg rymma 32 dagar. Man skulle därför väntat, att 1 eller $\frac{1}{2}$ sida lämnats blank i slutet på varje lägg och att det efterföljande lägget i överensstämmelse med den ursprungliga planen börjat med den 1. I stället ha emellertid skrivarna infört så många dagar, som fingo rum, i varje lägg. På det sättet fick den 1 februari plats på nedre hälften av första läggets sista sida. Andra lägget börjar i realiteten med den 2 i stället för för med den 1 februari och rymmer icke endast den 2—28 februari utan även den 1—5 mars. Tredje lägget, som trots den kvarstående kal.-rubriken börjar med den 6 mars, går fram t. o. m. den 6 april,

² Jfr Lauritz Weibull, *Necrologium Lundense*, Lund 1923, s. XLIX f.

³ Om handskr. se utom Fants inledning i S.R.S. även Collijn, *Franciskanernas bibliotek på Gråmunkeholmen i Stockholm*, NTBB 1917, s. 129.

⁴ Jfr Grotefend, *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, II: 2, Hannover 1892, s. 37 ff.

⁵ Fant i inledningen i S.R.S. I: 1, s. 67.

och fjärde lägget omfattar den 7 april—8 maj. Under de första 4 månaderna ha alltså, genom att principen om en quaternus för varje månad frångåtts, 4 sidor sparats.

Om emellertid nu olika skrivare arbetade med var sina lägg och var sina månader,⁶ måste de veta med vilken dag, de skulle börja, innan de togo itu med en ny månad, ett problem, som icke hade uppstått, om kalendariet utarbetats i följd från den 1 januari till den 31 december. En sådan beräkning har också i viss mån ägt rum. Under januari—april liksom under juni—augusti har ingen annan onöjaktighet uppstått än de kvarstående kal.-rubrikerna på fel ställen. När januari-skrivaren börjat att sätta ett »Non» på första sidans övre hälft, har han förmodligen räknat med, att den 1 januari skulle placeras i decemberlägget. Han har emellertid sedan infört den 1 januari, varvid »Non» kommit att kvarstå. På samma sätt synes skrivaren av majlägget ha räknat med att börja med den 2 maj. Här har emellertid samarbetet eller beräkningarna slagit fel. I aprillägget har fått rum och införts även den 1—8 maj. Skrivaren av majlägget har icke desto mindre börjat med den 2 maj, varför den 2—8 maj dubbleras i kalendariet.⁷ En följd härav synes delvis vara, att »dies Philippi et Jacobi» införts under den 29 april i stället för under den 1 maj. Det torde förhålla sig så, att den skrivare, som infört festdagen i kalendariet, råkat räkna en sida för långt bakåt från slutet av aprillägget.

Kalendariet är ovanligt stort upplagt.⁸ Då en halv foliosida anslogs åt en dag, är det tydligt, att det från början varit ämnat att fylla en betydande plats såsom gråbrödraklostrets minnesbok. Man måste emellertid då fråga sig, varför icke felaktigheterna beträffande maj, placeringen av Philippi och Jacobi fest och kalenderubrikerna rättats. Svaret torde vara, att kalendariet kasserats för sin tilltänkta uppgift på ett ganska tidigt stadium. Det förhåller sig nämligen icke endast så, att felen icke rättats. Kalendariet har aldrig

⁶ Det är i vissa fall icke förenat med någon svårighet att av pikturen utläsa, att så varit förhållandet.

⁷ Detta förhållande anmärkes icke i S.R.S., där notiserna på de tvenne skilda ställena i handskriften sammanslås.

⁸ Jfr t. ex. omfattningen av det av Collijn, a. a., NTBB 1929, s. 1 ff., utgivna johannitnevrologiet eller av de tyska nekrologierna, Monumenta Germaniae Historica, Necrologia Germaniae I—V, Berolini 1888—1913.

gjorts helt färdigt. När man frångick principen om en quaternus för varje månad, följde som nämnts härmed, att kalenderna fingo nya platser i närmast föregående lägg. I vissa fall har här datum enkelt insatts på samma sätt som beträffande andra data. Men understundom har tomrum lämnats för datumangivelsen, för att denna på övligt sätt skulle göras omsorgsfullare och mera framträdande än övriga datumrubriker. Detta har emellertid aldrig skett, utan tomrummen kvarstå. Gyllentalen utsätts t. o. m. den 17 mars, varefter de helt upphöra. Slutligen ha icke alla festdagarna införts, icke ens alla de förnämsta. Inalles finnas i det bevarade fragmentet endast 17.

Redan diariets yttre ram företer sålunda anmärkningsvärda brister. Det förefaller knappast troligt, att stockholmsgråbrödernas officiella minnesbok någon längre tid skulle ha förblivit i detta skick utan att felaktigheterna rättats till. Man har redan av det anförda starka skäl att förmoda, att den aldrig kommit att fylla sin tilltänkta uppgift. Men avgörande för uppfattningen blir härvidlag det sätt, på vilket anteckningarna efter uppläggningsen kommit till. Den äldsta handen (a), som varit verksam i diariet, har skrivit följande notiser:

¹/₁: Obiit domina Cristina vxor domini Ragwaldi Raeph.

²/₁: Obitus fratris Borcardi leuis layci anno domini MCCCXXXV.

²¹/₁: Obitus fratris Siggonis sacerdotis.

Obiit frater Jacobus Godhe anno domini MCCCLXXIX.

¹⁴/₂: Obitus domini Beronis dicti Nefh.

¹⁶/₂: Obiit frater Laurentius sacerdos dictus Tota.

¹⁷/₂: Obiit Margareta mater fratris Wernerer.

¹⁹/₂: Obiit frater Gerardus scriptor.

²¹/₂: Obiit frater Johannes dictus Paschadach nouicius.

²²/₂: Obitus fratris Laurencii sacerdotis.

²⁷/₂: Anno domini MCCCIX frater Heynricus nouus sacerdos in Domino requieuit.

¹/₃: Obiit frater Johannes quondam minister Dacie.⁹

⁹ Tvivel kan råda om, huruvida denna notis och den närmast följande äro införda av a-handen. De äro nämligen i motsats till de övriga textade på samma sätt som festdagarna. En jämförelse har dock övertygat mig om att det även

³/₃: Obiit venerabilis pater dominus Fwlcō archiepiscopus vpsalensis.

Obiit dominus Rangwaldus Refh.

⁹/₃: Obiit dominus Thorirus Bonde.

¹⁴/₃: Obiit frater Petrus Thorsargh gardianus.

²⁰/₃: Obitus fratris Lalonis sacerdotis, qui legendas domus scripsit.

³⁰/₃: Obitus fratris Byrgeri sacerdotis.

Om man granskar dessa notiser, så är det ett par omständigheter, som man genast lägger märke till. För det första kan konstateras, att handen a uteslutande infört dödsnotiser. Kodexen har uppenbarligen i första hand varit ämnad som nekrologium. Vidare erbjuda notiserna vissa möjligheter att datera den äldsta handens verksamhet och därmed diariets uppläggning. Dödsåren 1309, 1335 och 1379 äro direkt angivna. Ragnvald Raeph, vars egen och hustrus dödsdagar registrerats, omnämnes i Alsnöstadgan 1279.¹⁰ Bero Neffh uppträder i urkunderna under tiden 1276—96,¹¹ Thorirus Bonde förekommer i ett brev, som dateras 1282—86.¹² Ärkebiskop Folke avled den 3 mars 1276,¹³ provincialministern Johannes 1299.¹⁴ Slutligen är gråbrodern Johannes Paschadag möjligen identisk med den visbyborgare, som omnämnes i urkunderna 1316—22.¹⁵ Den sista årsangivelse, som förekommer, är således 1379, och handen a bör ha varit verksam någon gång vid denna tid¹⁶.

här är a-handen, som varit verksam. Så torde däremot icke vara fallet beträffande tvenne rent historiska notiser: ¹³/₅: »Anno Domini MCCCXXX dominica ante ascensionem Domini combusta est domus stocholmensis vna cum ciuitate», ²¹/₇: »Anno Domini MCCCXXXVI dominus rex Magnus miles factus est ac eadem die coronatus est». Sistnämnda notis användes av Fant som stöd vid dateringen (jfr nedan, not 16).

¹⁰ D.S. 799.

¹¹ Westman, Svenska rådets historia, Ups. 1904, s. 117.

¹² D.S. 889. Jfr G. Carlsson, Art. Bonde i SBL 5, s. 308.

¹³ S.R.S. III: 2, s. 99.

¹⁴ Lindbaek, De danske Franciskanerklostre, Kbhvn 1914, s. 261 f.

¹⁵ D.S. 2047, 2162, 2362. Lindbaek, a. a., s. 40 (jfr Collijn, a. a., NTBB 1917, s. 106), antar, att Johannes Paschadag är identisk med en Jens Paaske, gardian i Roskilde och Köpenhamn. Det förefaller emellertid otroligt, att en gammal gardian vid sin död skulle benämnats »novis».

¹⁶ Den gängse åsikten torde vara, att diariet tillkommit omkr. år 1335. Fant (S.R.S. I: 1, s. 67) daterade diariet till denna tidpunkt på grund av den ovan anförda årsangivelsen under ²/₁ och på grund av notisen under ²¹/₇. Han följes av

De införda dödsnotiserna omspanna hela tiden från klostrets grundläggning till och med år 1379. De äro tydligtvis direkt överflyttade från ett äldre nekrologium i samband med uppläggningsen av det nya. Koncentreringen av notiserna till 1200-talets tvence sista årtionden och 1300-talets tvence första torde visa, att klostret redan vid denna tid haft ett nekrologium.¹⁷ Däremot förmärkas inga mera framträdande spår av en verksamhet i detta avseende under 1300-talets lopp.

En anmärkningsvärd omständighet är emellertid, att de av handen a införda dödsnotiserna upphöra med mars månads utgång. De förekomma icke under de återstående bevarade månaderna april—augusti. De dödsnotiser, som här finnas, äro — vi återkomma snart härtill — införda av betydligt yngre händer. Man torde i detta förhållande ha ett starkt bevis för riktigheten av det ovan framställda förmodandet, att kalendariet aldrig tagits i anspråk för det ändamål, för vilket det avsetts. Felaktigheterna i uppläggningsen ha aldrig rättats till, festdagarna ha icke alla utsatts, tomrum gapar alltjämt, där den utsirade kalendetextningen skulle haft sin plats, gyllentalen upphöra före den 26 mars, överflyttningen av dödsnotiser från ett äldre nekrologium har endast verkställts för tiden till mars månads utgång.

Man kan således utgå ifrån, att gråbrödradiarier, redan innan uppläggningsen varit fullt klar, ratats såsom klostrets officiella, stort tilltagna nekrologium. Men det kom icke därigenom att förlora sin

Collijn, a. a., NTBB 1917, s. 129. Bortsett från omständigheten, att det är problematiskt, huruvida verkligen a-handen infört sistnämnda notis (jfr ovan, s. 106 not 9), är det anförda ju på intet sätt bevis för dateringen omkr. 1335. Det råder däremot intet tvivel om, att a-handen infört 1379 års notis. Lönnroth, Sverige och Kalmarunionen, Gtb. 1934, s. 372, anser, att diariet nedskrivits i sin »ursprungliga gestalt» år 1490. Han kommer till detta häpnadsväckande resultat på ett mycket enkelt sätt: »Datum och skrivarens namn återfinnas i handsk. A 21, fol 1, K.B.» Skrivaren är den bekante gardianen Kanutus Johannis, som företagit en del »stilövningar på första foliet». »Stilövningarna» utgöras i själva verket av en av Collijn, a. a., NTBB 1917, s. 114 f., analyserad och delvis återgiven hyllningsdikt till ärkebiskop Jakob Ulfsson. Den av Lönnroth åberopade dateringen gäller denna dikt.

¹⁷ Givetvis förefinnes möjligheten att gravinskrifter i enstaka fall kunde vara källor för nekrologienotiserna. De bevarade inskrifterna från Riddarholmskyrkan ge emellertid härvid ingen ledning. Se S. Gardell, Gravmonument från Sveriges medeltid I, Gtb. 1937.

betydelse varken för samtid eller eftervärld. Tvärtom har det sitt stora intresse att följa dess fortsatta öden. En första, ganska klart avgränsad period bildar då tidsavsnittet 1380—1448. Vid analyseringen av detta avsnitt i diariets historia måste emellertid ett särskilt problem tagas med i räkningen: Förhållandet mellan diariet och de s. k. annotationerna 845—1448.¹⁸

Eftersom dessa annotationer i stor utsträckning överensstämmer med gråbrödradiariets notiser, drog Annerstedt den ganska naturliga slutsatsen, att annotationerna utgöra excerpter ur diariet.¹⁹ Åsikten har endast blivit motsagd av E. Lönnroth,²⁰ som antager en gemensam annalistisk källa för annotationerna, de i samma kodex som dessa ingående annales holmienses,²¹ diariet och Rasmus Ludvigssons historiska anteckningar.²² Det ligger utanför denna uppsats' ram att diskutera hypotesen i sin helhet. Något som emellertid är ägnat att förvåna i hög grad är att icke enbart den fullkomliga olikheten i karaktären mellan annotationerna och annales holmienses avskräckt Lönnroth från att söka sammanföra dessa båda källor till gemensamt ursprung. Av större betydelse för oss är däremot att få utrönt relationen mellan diariets anteckningar och annotationerna.

Av annotationernas 70 notiser återfinnes hälften i gråbrödradiariet med så gott som fullständig verbal överensstämmelse. Det nära litterära sambandet är självklart och behöver icke diskuteras. Ha annotationerna plockat fram sina notiser ur diariet eller ha vi att räkna med en gemensam annalistisk källa? Trots en viss strävan från excerptistens sida att ta bort upplysningar, som endast kunde intressera gråbrödraklostrets folk,²³ kvarstår diariekaraktären i annotationernas notiser mycket tydligt.

En annalistisk förlaga till annotationerna skulle aldrig gett upp-

¹⁸ E 146, UUB, s. 339—351, delvis tryckta i S.R.S. III: 1, s. 22—25.

¹⁹ S.R.S. III: 1, s. 21, jfr s. 79 f.

²⁰ Lönnroth, a. a., s. 369 ff.

²¹ S.R.S. III: 1, s. 26—29.

²² S.R.S. III: 1, s. 80—85.

²³ Såsom exempel kan anföras notisen om Nicholaus Tydiskes död, där tillägget »et hic in conuentu tumulatus» borttagits. Detsamma gäller notisen om Krister Nilssons död, där begravningen i klostret etc. utelämnats. Vid återgivandet av notisen om eldsvådan i klostret ²²/₆ 1438, »scilicet ipso die dedicacionis ecclesie nostre», utelämnas det sista uttrycket.

hov till den hopplösa omkastning av årtal, som utmärka de senare. De bära tydligt vittne om, huru skrivaren försökt göra en annal av notiser, som i förlagan icke varit annalistiskt ordnade.²⁴ Att Erik den heliges död upptogs i en svensk annal, är naturligt. Men i samband härmed anföres dödsåren för Norges helgonkung Olav och Englands nationalhelgon Tomas av Canterbury. Dessa ha sin givna plats i ett kalendarium vid festdagarna. De upptagas dessutom i annotationerna i den ordning, vari festdagarna komma under året, dock utan att dessa angivas.²⁵ Man måste även fråga sig, huru den annal varit beskaffad, som under år 31 meddelat, att Kristus började predika »kal. maj», en upplysning, som har sin naturliga plats i ett kalendarium under den 1 maj. Lika underligt vore, om samma 1400-talsannal noterat närkeslagmannen Leonard Ödessons hustrus dödsdag den 28 oktober 1305 eller den i andra källor okände Nils Tydiskes dödsår 1300. I varje fall motsäges ett dylikt antagande av allt vad vi veta om våra medeltidsannaler. Vi ha här att göra med typiska dödsnotiser för de i klostret begravna lekmännen, sådana som förekomma i det bevarade diariet. Slutligen äro de gemensamma notiserna i diariet införda av flera olika händer. Om därför diariet och annotationerna hade en gemensam annalistisk förlaga, förutsätter detta, att den ene skrivaren efter den andre kommit på samma tanke att komplettera diariet med denna annalistiska källa.

Allt talar således för, att annotationerna utgöra excerpter ur gråbrödradiariet. Men de förra ha även haft andra källor. I trenne fall beröra annotationerna och diariet samma bekanta händelser utan överensstämmelse varken verbalt eller i urvalet av fakta. Det gäller Magnus Erikssons tillfångatagande 1365, Albrechts tillfångatagande 1389 och Eriks av Pommern val 1396. I fråga om dessa notiser stå annotationerna nära den grupp av det yngre skiktets anna-

²⁴ En ordningsföljd sådan som 1208, 1171, 1160, 1167, 1248, 1250, 1251, som 1286, 1280, 1256, 1281 eller som 1430, 1416, 1396, 1432, 1406 o. s. v. torde vara tillräckligt exempel härpå.

²⁵ Olavs festdag ²⁹/₇, Tomas av Canterbury ²⁹/₁₂, Erik den heliges ¹⁸/₅. Man torde här t. o. m. kunna följa excerpteringsarbetets gång. När excerptisten nått till sistnämnda sida i diariet, har han i följd med Erik den heliges dödsdag funnit notisen om Karl Sverkerssons död, och denna har därför följt med i sammanhanget. Även på andra ställen kan man iakttaga, huru notiser, som stå att finna på samma uppslag i diariet, kommit i följd i annotationerna.

ler, som representeras av annalen 266—1430 och *chronologia anonymi*, medan endast föga överensstämmelse kan konstateras med diariet och gråbrödraannalerna.²⁶ Slutsatsen ligger nära till hands. Annotationerna ha haft tillgång till en annalkälla, vars ursprung icke är att söka i minoritklostret.

En rad notiser, som icke ha någon motsvarighet i diariets bevarade del, peka å andra sidan på östgötskt ursprung och Vadstena kloster. Birgittas död och kanonisation kunde visserligen noteras i vilket svenskt annalverk som helst. Detsamma gäller möjligen Ulf Gudmarssons död — i annotationerna under det felaktiga året 1343. Men notiserna om linköpingsbiskopen Nicolaus Hermannis död 1391, Vadstens brand 1388 samt Kalmar brand den 1 augusti 1408²⁷ peka onekligen på en östgötakälla snarare än på gråbrödradiariet. De återfinnas delvis i vadstenadiariet.²⁸ Men även om sålunda annotationerna innehålla material, samlat från annat håll, och annotationerna även i de gemensamma notiserna någon gång röja kunskaper om för diariet obekanta detaljer,²⁹ ha dock säkerligen de

²⁶ I fråga om Magnus Erikssons tillfångatagande veta annotationerna till skillnad från diariet och gråbrödraannalerna platsen för slaget, Östensbro. Även vid Albrechts nederlag 1389 veta de nämnda annalerna och annotationerna platsen för slaget i motsats till vad som är fallet med diariet och gråbrödraannalerna. Här överensstämmer också i övrigt annotationernas notis närmre med annalen 266—1430 och *chron. an.*, vilkas notiser i sin tur ytterst torde gå tillbaka till den utförliga berättelse om slaget, som även lämnat spår i visbykrönikan och *annales scanici* (se I. Andersson, *Källstudier till Sveriges historia 1230—1436*, Lund 1928, s. 200 f.). Vid Eriks av Pommern val framhäves i *chron. an.* och annotationerna hans ålder. Att annotationerna uppges 9 år mot *chron. an.*s 14 kan bero på felskrivning. Skildringen av kröningen, som saknas i diariet och endast kortfattat omnämnes i gråbrödraannalerna, överensstämmer nära i annotationerna och de nämnda annalerna (jfr dock följande not).

²⁷ Härmed kan möjligen sammanställas, att annotationerna i fråga om 1937 års kröningsmöte ha en från övriga berättande källor, *chronologia anonymi* och vadstenadiariet (*S.R.S. I: 1*, s. 59, 110) avvikande framställning. Medan dessa källor meddela, att Erik av Pommern kröntes av ärkebiskoparna i Lund och Uppsala och övriga biskopar endast omnämnas såsom »presentes», uppges annotationerna, att de bägge ärkebiskoparna jämte »episcopus skarensis» förrättade kröningen. Prof. Carlsson har för mig framhållit möjligheten av att skarabiskopen fungerat såsom norsk representant, eftersom ingen biskop från norska fastlandet var tillstädes.

²⁸ *S.R.S. I: 1*, s. 104, 102 f., 125.

²⁹ Se anm. vid de gemensamma notiserna nedan.

flesta notiser, som nu icke ha motsvarighet i gråbrödradiet, ingått i dettas förlorade del.

Annotationernas karaktär av excerpter ur diariet ger först och främst ett stöd vid undersökningen av det kronologiska förhållandet mellan det sistnämndas notiser. Men förhållandet gör det också i viss mån möjligt att bedöma innehållet i diariets numera förlorade partier. Följande notiser i diariet återfinnas med oväsentliga avvikelser³⁰ i annotationerna:

¹/₁: Anno Domini MCCC nonagesimo fuit annus iubileus ... currebat.

²/₁: Anno Domini MCC septuagesimo fundata est domus fratrum minorum Stockholmis.

⁵/₁: Anno Domini millesimo CCCCXLVII in vigilia Epyphanie obiit ... dominus Cristoferus rex ...

⁶/₁: Epiphania. Anno Domini MCDXXX obiit ... domina Philippa regina ...

¹⁰/₂: MCDXXXII obiit ... Johannes Haquini ... archiepiscopus Vpsalensis et ... Olaus Laurencii electus est et in die sancti Erici regis consecratus.

¹⁵/₂: MCVIII conuersum est regnum Swecie per sanctum Sigfridum episcopum.³¹

¹⁸/₂: MCCXLVIII Byrgerus Jaerl factus est dux Swecie³² et obiit dominus Vlpho dux et dominus Holmgerus fuit decollatus.

MCCL obiit dominus Ericus rex sueuorum in die purificationis et eodem anno Barnabe apostoli regina intrauit monasterium Gudhem. Electus fuit Waldemarus rex filius Byrgeri ducis. Et Ericus rex danorum fuit interfectus in vigilia Laurencii.

MCCLI Waldemarus rex consecratus fuit Lyncopie et obiit domina Ingridis mater ducis.³³

³⁰ Endast de avvikelser, där annotationerna kunna förmodas eller misstänkas ha haft en särskild källa vid sidan om diariet, noteras här.

³¹ Annotationerna ha ett tillägg om Olov Skottkonungs dop efter den gängse skildringen i kungalängderna och legenden (Se T. Schmid, Den helige Sigfrid, Lund 1931). Jfr härmed annotationernas hänvisning till Eriks- och Sigfridslegenderna i notisen om Ansgar.

³² Annotationerna ha den förvanskade notisen »MCCLVI Birgerus jaerl factus fuit dux Suecie tempore regis Erici Laespe, cujus sororem iste Birgerus habuit uxorem». Tillägget är troligen gjort efter Erikskrönikan (jfr Ek., vv. 75—88).

³³ Annotationerna ha dessutom i annat sammanhang notisen: »MCCCL obiit inclita domina Ingridis cognomine dicta Öölffwa».

- ²³/₂: Anno Domini MCDXLVIII, XVII die mensis februarii obiit ... Nicholaus Ragualdi ... archiepiscopus vpsalensis ...
- ²⁶/₃: MCDXVI obiit ... Magnus Holmgeri, vicarius generalis ministri super fratres Swecie ...
- ²⁸/₃: MCDVI combustum est monasterium clarissarum in die pentecostes. Anno Domini millesimo CDVII combustum est Stocholm et consumpti sunt in igne vltra CCCC: ti homines XVI die post Pascha.
- ²⁹/₃: Eodem anno (o: MCDXXV) fuit celebratum capitulum ... gardianum.
- ³⁰/₃: MCCCXIX Magnus Erii ducis filius aput Vpsaliam eligitur in regem; sed anno MCCCXXXV coronabatur Stocholmis et dedit predicatoribus locum.³⁴
- ³¹/₃: MCCCXLVIII Magnus rex Suecie vicit castrum Pekkensara. MCCLVI obiit dominus Jaerlerus archiepiscopus vpsalensis ...
- ¹⁸/₄: Anno Domini MCCC obiit nobilis vir Nicholaus dictus Tydische tempore domini regis Byrgeri et hic in conuentu tumulatus.
- ²⁶/₄: Anno Domini MCDXLII in festo beati Petri Martiri obiit ... dominus Cristiernus Niclisson, miles et dapifer Swecie ...
- ¹/₅: Anno ab incarnatione Domini XXXI in kalendis Maii cepit Christus predicare et incipit vita apostolorum.
- ⁴/₅: Anno Domini MCDXXXVI³⁵ interfectus est Engilbertus Engilbreetzson ...
- ¹³/₅: Anno Domini MCCCXXX dominica ante ascensionem Domini³⁶ combusta est domus Stocholmensis vna cum ciuitate.
- ¹⁸/₅: MCLX passus est beatus Ericus Vpsalie. MCLXVII Karolus rex interfectus est in Vysinxöö.
- ¹⁹/₅: MCCXCIII subiugati sunt kareli sweuis et edificatum est castrum Wyborgense.
- ¹/₆: MCCLXXX obiit beatus Magnus rex Norwegie ...
- ²/₆: MCCLXXXI comburebatur Sudercopia in coronacione Helwigis regine et obiit dominus Iacobus archiepiscopus Vpsalensis.
- ⁴/₆: MCCLXXXVI dominus Benedictus dux Finlandie ... electus est in episcopum Lyncopensem. Interfectus est Ericus rex Dacie et obiit regina Sophia.
- ¹⁹/₆: Anno interfectionis ... Karl Nichlisson ante summum altare in ecclesia fratrum minorum Stockholmensium MCCCLXXXI.

³⁴ Uppgiften om kröningen är fel och finnes i diariet under den ²¹/₇ i äldre, riktig version, vilket icke annotationernas författare uppmärksammat.

³⁵ Tillagt: »III nonas Maii», enligt diariets datumrubrik.

³⁶ Tillagt: »que erat III ijdus Mai», tydligen utläst ur diariets datumrubrik.

- ^{21/6}: MCDXXXVIII. Dominica ante festum sancti Johannis Baptiste ... combustum est ... a coquino.
- ^{24/6}: Anno Domini MCDXXXIII³⁷ exierunt vallenses cum suo principe Engilberto.
- ^{26/6}: Anno Domini MCDIX³⁸ in consilio generali Pisis celebrato ...
- ^{29/6}: Anno Domini MCCCCXLVIII in vigilia apostolorum Petri et Pauli ... aliis tribus episcopis prefatis cooperantibus.
- ^{30/6}: Item eodem anno ... episcopis sepedictis.
- ^{7/7}: Anno Domini MCCCCXLVII dominica infra octauas Corporis Christi combusta est ecclesia cathedralis Vpsalie ...
- ^{2/8}: Anno Domini MCDXLIII in crastino ad uincula Sancti Petri decessit ... Mathias Ödgislason ...

Ingen av annotationernas 70 notiser berör händelser senare än 1448. Excerpterna synas därför ha gjorts vid denna tid. Av de 70 notiserna återfinnes som synes hälften i diariets bevarade del och ge alltså en god föreställning om huru denna sett ut omkring 1448. Man kan visserligen icke räkna med, att annotationerna, som syftade till en annalistisk framställning, tagit upp alla diariets notiser. De hade för det första ingen användning för dylika, som saknade årsangivelse. Under denna kategori faller flertalet av de av a-handen införda dödsnotiserna. Annotationerna hade ej heller mycket intresse av anteckningar om gråbröders och andra politiskt obetydliga personers dödsår och dödsdagar. Men i övrigt är excerpteringen så gott som fullständigt gjord. Notiser om händelser, som inträffat före 1449, ha med några undantag för den sistnämnda kategorien alla medtagits.³⁹

³⁷ Annotationerna: MCDXXXIII. Årsdateringen i annotationerna kan vara hämtad från Karlskrönikans Engelbrektsparti. Om året 1433 se G. Carlsson, Det engelbrektska upprorets begynnelsekedde, H. T. 1934, s. 241 ff. Eftersom annotationerna tillkommit omkring 1448, ha vi i så fall ytterligare ett belägg på Engelbrektspartiets tidiga tillkomsttid. Annotationerna ha uppstått såsom ett led i Karl Knutssons historieskrivning, vars främsta produkt Karlskrönikan är, och det är därför ytterst sannolikt, att excerptisten haft tillgång till den redan färdiga Engelbrektskrönikan.

³⁸ Annotationerna felaktigt: MCDLI.

³⁹ Förbigångna äro endast följande notiser med årsdatering:

^{2/1}: Obitus fratris Borcardi senis layci, anno Dni MCCCXXXV.

^{21/1}: Obiit frater Jacobus Godhe anno Dni MCCCLXXIX.

Utan att behöva beträda stilidentifieringens ofta vanskliga stråt är det alltså möjligt att fastställa gråbrödradiariets utseende omkring 1448. Det har som synes redan nu haft notiser av ytterst blandat innehåll. De egentliga dödsnotiserna äro ganska fåtaliga. Hit kunna väl knappast räknas uppgifterna om Kristoffers av Bajern och drottning Filippas, ärkebiskoparna Johannes Haqvini, Nicolaus Ragvaldis eller Jarlers död. Gråbrödraklostrets separata intressen ligga däremot bakom vid omnämmandet av Magnus Holmgeri 1416 och Laurentius Nicolai 1425. De tillhörde båda orden. Detsamma gäller beträffande den 1300 avlidne Nils Tydiske och den icke långt därefter avlidne Nils Ingemundsson,⁴⁰ vilka begrovos i klostret, drotsen Krister Nilsson, klosters »magnus fautor», som likaledes begrovos där, och Matias Ödgisleson, »magnus benefactor ordinis» och begravnen i klostret. Även om vi räkna med de notiser med datering senast 1448, som förbigåtts av annotationernas utskrivare, bli de rena nekrologienotiserna ytterst fåtaliga. De utökas med Bero Laurensen Jopp, som avled 1300, Odho Lindvardsson,⁴¹ som avled 1312, Steno Bengtsson (Bielke), som avled 1408 samt gråbröderna Laurentius Nicolai och Tideman, vilka dött respektive 1425 och 1378.

Härmed är förrådet av dödsnotiser, som tillkommit efter den förste skrivarens verksamhet omkring 1380 fram till 1448, uttömt.

^{27/2}: Anno Dni MCCCIX frater Heynricus nous sacerdos in Domino requieuit.

^{29/3}: MCDXXV obiit frater Laurencius Nicholai custos stokholmensis in die cinerum.

^{19/4}: Obitus nobilis viri Odho Lindwardason, qui sepultus est hic in loco anno Dni MCCCXII, XIII kalendas Maij.

^{30/4}: Anno Domini MCDXVI reuerendus pater frater Jacobus Haquini . . . iuxta aquas.

^{3/5}: Anno Dni MCCCLXXVII obiit reuerendus pater frater Thidemannus sacrista . . . Stocholmensi.

^{7/6}: Nos fratres minores . . . anno Domini millesimo CDXXIII jn octava ascensionis Domini.

^{19/7}: Obitus nobilis viri Beronis Laurensen dictus Jopp. Anno Dni MCCC hic sepulti.

^{20/7}: A. D. MCCCXVIII die Margarete (^{20/6}) obiit nobilis vir dominus Steno Benetson miles in proprio castro Marienberg juxta Enecopiam.

⁴⁰ Nils Ingemundsson nämnes i brev ^{7/10} 1301 (D.S. 1349).

⁴¹ Odo Lindvardsson nämnes som löftesman i Hälsingborgstraktaten 1310 (S.T., s. 372).

De handskriftliga förhållandena omöjliggöra, att den mängd dödsnotiser utan dödsår, som förekomma, funnits så tidigt som 1448.⁴² Planen att diariet skulle vara ett gråbrödernas nekrologium, som övergivits senast då a-handen upphört att skriva dödsnotiser vid mars månads utgång, har under perioden 1380—1448 icke återupptagits. De flesta nytillkomna dödsnotiserna från äldre tid ha införts av en hand (b). Det gäller Nils Tydiskes, Nils Ingemundssons och Odo Lindvardssons dödsnotiser. Till dem sluter sig genom likheten i karaktär uppgiften, att Leonard Ödessons hustru, Margareta, dog den 28 oktober 1305. Den har förmodligen stått att läsa under sitt datum i diariets numera förlorade del. Dessa notiser vittna om en strävan från b-handens sida, att fortsätta införandet av äldre nekrologienotiser, som a-handen avbrutit med mars månads utgång. Ehuru materialet är för knappt att bygga säkra slutsatser på, bör det påpekas, att dessa b-handens kompletteringar till a-handens nekrologienotiser alla falla efter mars månads utgång. Har b-handen med samma äldre nekrologium som källa fortsatt, där a slutat? Härvid har i så fall intet funnits att tillägga under årets trenne första månader. Men givetvis kunna här, liksom beträffande handen a, gravstenar i vissa fall vara källan.⁴³

Det är i övrigt ganska vanskligt att särskilja de olika händer, som varit verksamma i diariet efter handen a. Så mycket är emellertid tydligt, att handen b helt dominerat bland de notiser, som tillkommit 1380—1448. Den har till allra största delen skrivit de rikshistoriska notiserna. De enda absolut säkra undantagen synas vara notiserna om Engelbrekt under den 4 maj och 24 juni, som skrivits av en hand, som icke i övrigt torde ha varit verksam i diariet.⁴⁴ Härtill komma notiserna under den 24 februari om konung Albrechts tillfångatagande och under den 3 mars om Magnus Erikssons nederlag och fängslande 1365, vilka emellertid icke i denna form använts av annotationernas författare.⁴⁵ Dessa notiser äro säkerligen äldre än b-skrivarens verksamhet; men denne har icke observerat, att en notis om slaget vid Gata redan fanns i diariet, utan har

⁴² Se nedan s. 125 ff.

⁴³ Se ovan s. 108 med not 17.

⁴⁴ Jfr Grandinson, Vilken var Engelbrekts dödsdag?, H.T. 1933, s. 182 med not 3. Grandinson framhåller, att denna hand »möjl.» skrivit ännu en notis.

⁴⁵ Se ovan s. 111 med not 26.

efter sin annalistiska förlaga omtalat händelsen på nytt under den 31 mars. På samma sätt anför b-handen under den 30 mars den — på grund av förväxling med Eriksgatan uppkomna — felaktiga uppgiften, att Magnus Eriksson »anno MCCCXXXV coronabatur Stocholmis», utan att observera, att under den 21 juli kröningen riktigt dateras till år 1336. Den felaktiga uppgiften upptogs sedan av annotationerna och återfinnes även i visbykrönikan.⁴⁶

De av b-handen skrivna rent historiska notiserna torde knappast i något fall utom för året 1448 ha tillkommit samtidigt med händelserna, utan de ha alla avskrivits med annaler som förlagor. Ännu i den form, de ha i diariet, äro de ingenting annat än annalfragment, och stoffet utgöres till största delen av den svenska annalistikens allmångods. Så är fallet med Erik den heliges och Karl Sverkerssons dödsår, 1160 och 1167, karelernas besegrande och Viborgs grundläggning 1293 samt Magnus Erikssons konungaval och kröning. Detsamma gäller överhuvud 1300-talsnotiserna.

Annorlunda ställer det sig med vissa 1200-talsnotiser. De bevarade svenska annalerna sönderfalla som bekant i ett äldre och ett yngre skikt vad de bevarade handskrifternas tillkomsttid beträffar. Det äldre skiktet, som representeras av den dansk-svenska annalen 916—1263,⁴⁷ uppsalaannalen incerti scriptoris chronicon⁴⁸ och sigtunaannalerna,⁴⁹ upphör omkring 1290. Dessa annaler äro alla bevarade i handskrifter från 1200-talet eller 1300-talets första år. Det yngre skiktet, annalen 266—1430,⁵⁰ visbykrönikan (815—1412),⁵¹ gråbrödrannalerna (880—1430)⁵² och chron. anonymi (826—1415),⁵³ tillhör i nuvarande form 1400-talet. b-skrivaren i gråbrödradiariet har för sina 1200-talsnotiser använt en med det äldre skiktets annaler nära besläktad källa, som dock förefaller ha varit ursprungligare än de bevarade annalerna och som bringar exakta uppgifter, som dessa

⁴⁶ S.R.S. I: 1, s. 43.

⁴⁷ S.R.S. I: 1, s. 47 ff.

⁴⁸ S.R.S. I: 1, s. 83 ff.

⁴⁹ S.R.S. III: 1, s. 2 ff.

⁵⁰ S.R.S. I: 1, s. 22 ff.

⁵¹ S.R.S. I: 1, s. 39 ff.

⁵² S.R.S. I: 1, s. 61 ff.

⁵³ S.R.S. I: 1, s. 50 ff.

icke känna till. Förhållandet kan iakttagas vid återgivandet av 1248—51 års händelser:

Diariet.

MCCXLVIII. Byrgerus Jaerl factus est dux Suecie et obiit dominus Vlpho dux et dominus Holmgerus fuit decollatus.

MCCL. Obiit dominus Ericus rex sueorum in die purificationis. Et eodem anno Barnabe apostoli regina intrauit monasterium Gudheem. Electus fuit Valdemarus rex filius Byrgeri ducis. Et Ericus rex danorum fuit interfectus in vigilia sancti Laurentii.

MCLI. Valdemarus rex consecratus fuit Lincopie et obiit domina Ingridis mater ducis.

Incerti script. chron.

MCCXLVIII. obiit Ulffo dux et Hollingerus(!) decapitatus et dominus Byrgerus factus fuit dux et obiit dominus Thomas episcopus finlandensis.

MCCL. Obiit rex Ericus III IIII nonas Februarii. Valdemarus (filius Byrgeri Jaerl) electus in regem IIII idus Februarii.

(MCCLI. Valdemarus consecratus est in regem Lincopie).

Sigtunaannalerna.

MCCXLVIII. Obiit Thomas episcopus finlandensis. Decollatus est Hongerus(!). Obiit dux Vlpho. Conventus venit Rau Liam.

MCCL. Obiit rex Ericus tercius Swecie et electus in regem W. Eodem anno occisus est rex Dacie in vigilia beati Laurencii.

MCLI. Valdemarus consecratus est in regem Lincopie. Decollati sunt Philippus et Kanutus filij domine K. filie regis Erici secundi.

I motsats till det äldre skiktets annaler har diariet den ursprungliga läsarten Holmger. Under år 1250 återger det en notis om drottning Katarinas inträde i Gudhems kloster, vilken icke har någon motsvarighet i bevarade annaler. Händelsen skall ha ägt rum på aposteln Barnabas' dag, den 11 juni. Drottningens bevarade testamente till Gudhem är utfärdad i klostret på samma datum, »III idus Junij», tydligen i samband med klostergivningen.⁵⁴ Notisen är således exakt och vittnar om annalfragmentets ursprunglighet. Den precisa datumuppgiften måste vara nedskreven i omedelbar följd med händelsen. Under år 1251 noterar annalfragmentet — i motsats till övriga annaler — Birger Jarls moders död. I detta sammanhang bör även en annan notis beröras. Under år 1281 omtalar diariet

⁵⁴ D.S. 377, jfr 387.

den för övriga annaler okända uppgiften att Söderköping brann »in coronacione Helwigis regine». Av dokument veta vi, att drottning Helvig den 29 juli detta år kröntes i Söderköping.⁵⁵

De av a-handen införda dödsnotiserna syntes ge vid handen, att uppteckningarna i klostret t. o. m. 1300-talets början varit rikliga och noggranna, medan 1300-talet i övrigt vittnade om fattigdom. De i diariet traderade annalnotiserna bjuda en parallell härtill. Annalistikens blomstring i Sverige vid 1200-talets slut och 1300-talets början har ännu i diariet burit frukt. Men därefter ändras förhållandet även här. Det kan nämligen icke konstateras, att diariet innehåller några för det yngre skiktets annaler fullständigt okända notiser. Å andra sidan är det icke troligt, att visbykrönikan, annalen 266—1430, *chronologia anonymi* eller gråbrödraannalerna direkt använt diariet som källa. Ej heller har diariet använt de bevarade annalversionerna. Endast mellan gråbrödraannalerna och diariet finnas några större likheter, och en jämförelse visar här bestämt på en gemensam förlaga. Vi nämnde ovan, att annotationerna beträffande sina notiser om Magnus Erikssons och Albrechts tillfångatagande 1365 och 1389 samt Eriks av Pommern val stå nära *chronologia anonymi* och annalen 266—1430. Diariet och gråbrödraannalerna ha en sinsemellan nära överensstämmande skildring av samma händelser, som emellertid både beträffande val av fakta och verbalt avviker från de nämnda annalerna. Överskjutande partier såväl här som i andra notiser göra det å andra sidan omöjligt, att diariet eller gråbrödraannalerna direkt lånat från varandra.

Av det yngre skiktets annaler intar emellertid annalen 1298—1473 en särställning i sitt förhållande till diariet. För sina äldre partier kan denna karakteriseras som en sämre version av gråbrödraannalerna. Den fortsätter sedan denna slutat 1430 fram till 1473 och traderar även under denna tid en rad med diariet gemensamma notiser. Dess direkta beroende av gråbrödradiariet torde framgå av förhållandet med notisen om Stockholms stads brand 1407. Under den 28 mars har diariet placerat tvenne notiser om eldsvådor:

MCDVI combustum est monasterium clarissarum in die pentecostes (³⁰/₅).

Anno Dni millesimo CDVII combustum est Stocholm et consumpti sunt in igne vltra CCCC:ti homines XVI die post pascha (¹²/₄).

⁵⁵ D.S. 725.

Den sistnämnda eldsvådan har genom sin stora omfattning väckt uppmärksamhet. Den omtalas kortfattat i annalen 266—1430 och Chron. an.,⁵⁶ utförligt och helt avvikande från diarienotisen i vadstenediariet.⁵⁷ Här dateras den till »circa festum B. Ambrocii ($\frac{4}{4}$) videl. in secunda ebdom. Pasche» ($\frac{5}{4}$ — $\frac{11}{4}$). De bägge diariernas dateringar stämma alltså ganska bra överens. Eldsvådan är att datera senare än $\frac{28}{3}$, under vilken dag den kommit att stå i gråbrödradiariet. Annalen 1298—1473 har samma notis som diariet. Endast dateringarna äro andra:

1406 ipso die S. Botolphi ($\frac{17}{6}$) combusta est Stocholm et consumpti sunt in igne ultra quam quadringenti viri, quinto calendas aprilis ($\frac{28}{3}$).

Varifrån den fullkomligt felaktiga dateringen $\frac{17}{6}$ kommit, kan icke avgöras. Men det felaktiga årtalet tyder på sammanblandning med diariets föregående notis om Klara klostets brand $\frac{30}{5}$. Däremot är det ganska säkert, att annalens sista datering, $\frac{28}{3}$, är diariets datumrubrik. Annalisten har tagit för givet, att notisen uppförts under rätt datum i diariet.⁵⁸

När b-skrivaren infört äldre annalnotiser i diariet, har han icke bekymrat sig om att respektera den ram, som kalendariet utgjorde. De sammanhängande annalfragmenten 1248—51 under den 18 februari och 1348—72 under den 31 mars visa tillräckligt godtycket i detta avseende. Vi ha däremot ingen anledning att betvivla, att icke de ovan nämnda dödsnotiserna införts under sitt rätta datum. Beträffande Odo Lindvardsson har dessutom datum till yttermera visso tillagts. Förhållandet blir emellertid något mera komplicerat, när vi gå att undersöka de notiser, som behandla händelser 1400—1448 och som införts av b-skrivaren. Det rör sig till största delen

⁵⁶ S.R.S. I: 1, s. 31, 60.

⁵⁷ S.R.S. I: 1, s. 123.

⁵⁸ I litteraturen växla datumangivelserna, Collijn, Svenska boksamlingar under medeltiden och deras ägare 1, Samlaren 1902, s. 126, anger efter vadstenediariet $\frac{4}{4}$. I »Smärre bidrag till de svenska klosterbibliotekens historia», NTBB 1917, s. 67, anger samme förf. $\frac{28}{3}$ såsom rätt datum, troligen missledd av överensstämmelsen mellan gråbrödradiariet och annalen 1298—1473. De »samtida berättelser» som enligt Collijn och efter honom andra förf. omtala, att ett »herrligt liberi» brann upp samtidigt, utgöras av Messenii rimade krönika om Stockholm, i denna punkt tidigare citerad av Eichhorn, Ett medeltidskloster i det moderna Stockholm, Nya svenska studier, Sthlm 1881, s. 107 f.

om dödsnotiser. Sålunda ha under rätta data införts notiser om drottning Filippas och Kristoffers av Bajern död. Men i en del fall framträder även här en viss inexakthet i placeringen. Ärkebiskop Johannes Haquinis död uppföres under den 10 februari i stället för under den 9, Nicholaus Ragvaldi säges ha avlidit den 17 februari, vilket är med verkligheten överensstämmande⁵⁹; men dödsnotisen står under den 23 februari. På samma sätt skall enligt notisens lydelse Laurentius Nicolai ha avlidit »in die cinerum» 1425, d. v. s. den 21 februari, medan notisen placerats under den 29 mars. I samband härmed omtalas, att provincialkapitlet hölls i Stockholm »eodem anno», d. v. s. 1425, den 15 augusti. Den utförliga berättelsen om Karl Knutssons val och kröning har sammanförts under den 29 juni, kröningsdagen, medan valet på Mora äng, såsom berättelsen själv meddelar, ägde rum dagen innan, den 28 juni. I följd med valberättelsen och såsom en fortsättning på denna omtalas Jöns Bengtssons invigning i ärkebiskopsämbetet den 30 juni och — utsträckt över kalendarierubriken den 30 juni — den nye ärkebiskopens första mässa den 2 juli, då han krönt Karl Knutssons drottning. Det är här en sammanhängande valberättelse, som tjänat b-skrivaren som källa.⁶⁰

⁵⁹ Jfr ärkebiskopskrönikan i Reg. eccl. Upsal., D.S. V, s. 302 f.

⁶⁰ Lönnroth a. a., s. 244 ff., hävdar, att Karl Knutssons utförliga valberättelse 1457 (H.R. II: 4: 521) utgjort källan för Karlskrönikans skildring av valet (vv 7462—7541) och att alltså krönikan vore att datera till tiden efter 1457 års relation. Han har bemötts bl. a. av Neuman, Dateringen av den s. k. Karlskrönikans olika partier, UUÅ 1934, s. 19 ff., som fasthåller vid dateringen 1452 eller kort därefter för detta krönikepartis tillkomst (jfr även G. Carlsson, Arboga möte 1435, H.T. 1936, s. 9 ff.). Han förnekar samband mellan Karlskrönikan och valberättelsen. Om samband finnes, är det valberättelsen, som influerats av krönikan. S. Kraft, Karlskrönikans datering, H.T. 1937, s. 12 ff., avvisar teorien om samband och framhåller, att vad valakten på Mora äng beträffar källan för valberättelsen varit landslagens konungabalk. b-handens notis i gråbrödradiarier aktualiserar emellertid problemet. Ätminstone för det formella valet på Mora äng och kröningen i Uppsala har en samtidig, av Karl Knutsson inspirerad relation författats. Då denna relation av allt att döma inskrivits i diariet i samband med att material samlats till Karlskrönikan (jfr nedan s. 124), ha vi all anledning att vänta, att den utgjort källa för krönikan. Att så är förhållandet, kan ej heller betvivlas. De verbala likheterna äro ganska påfallande. Man måste i och med detta konstaterande även hålla den möjligheten öppen, att denna ursprungliga relation omfattat mera än vad som nu är bevarat.

Även om man vad händelserna 1400—1448 angår kan iakttaga en tendens att införa notiserna under ungefärligt rätt datum, så är det liktydigt, att detta icke varit huvudsaken för skrivaren. Det har varit ännu viktigare att tala om under vilket år, händelsen inträffat, och att ge en slags historisk framställning. Så har i en sådan notis som den om Karl Knutssons val kalendariets ram fått ge vika, för att icke berättelsen skulle stymmas. Det måste vidare understrykas, att det historiska intresse, som hos b-handen tog sig uttryck i avskrivandet av gamla annalnotiser rörande händelser under 1100-, 1200- och 1300-talen, fortfarande markant framträder, när de rikshistoriska notiserna ända fram till 1448, det sista år, då b-handen varit verksam, helt dominera över klosternotiserna. b-handen har i själva verket förvandlat gråbrödraklostrets kalendarium till ett samlingsband för rikshistoriska notiser, där kalendarieformen spelat en fullkomligt underordnad roll.

Det är här icke möjligt och ej heller nödvändigt att närmre identifiera de olika händer, som vid sidan om b-handen mera sporadiskt ha varit verksamma under tidsavsnittet 1380—1448. En hand har infört notisen om påvevalet 1409 under den 26 juni och gardianen Jacobus Haquinis byggnadsverksamhet 1416 under den 30 april, en annan notiserna om Engelbrekt under den 4 maj och 24 juni, en tredje notiserna om Magnus Erikssons och Albrechts tillfångatagande 1365 och 1389 under respektive den 3 mars och 24 februari, en fjärde eldsvådorna 1407 och 1438 under respektive den 28 mars och 21 juni o. s. v. Åtminstone i en del av dessa fall ha notiserna satts upp noggrant under sitt rätta datum, och det synes otvivelaktigt, att skrivaren infört dem omedelbart i samband med händelserna. När notisen om det bekanta påvevalet 1409 utan datumangivelse i texten placerats under den 26 juni, har skrivaren haft sig bekant, att valet tillkännagavs just denna dag, och då samme skrivare några år senare införde den till synes obetydliga händelsen, att klostrets gardian lät täcka gråbrödrakyrkans kor, var det av allt att döma på samme gardians befallning eller för att behaga denne. Vidare har Engelbrekts död — såsom nyligen hävdats⁶¹ — med all säkerhet placerats på rätt plats. Brevfragmentet under den 7 juni har enligt

⁶¹ Grandinson, a. a., H.T. 1933, s. 179 ff., G. Carlsson, a. a., H.T. 1936, s. 24, not 1.

brevets egen datering placerats en dag för tidigt. Men ingenting hindrar, att den muntliga överenskommelsen då träffats. Däremot är den utförliga notisen om drotsen Krister Nilssons död och begravning icke fullt exakt placerad. En hand uppför tillnärmelsevis riktigt eldsvådan den ²²/₁ 1438 under den 21 juni. Men då uppenbarligen samma hand skall komplettera diariet med en notis om eldsvådan 1407, råkar den i dateringshänseende, såsom vi sett, vilse.

Om å ena sidan annotationerna kunnat ge ledning och stöd vid bestämningen av de händer, som varit verksamma i diariet fram till år 1448, så ge de å andra sidan även en antydning om, huru diariets förlorade del sett ut sistnämnda år. Vi ha ingen anledning att vänta annat än att den haft samma utseende som den bevarade. Även om man givetvis, såsom ovan framhållits, i ett enstaka fall icke kan vara säker på att just den notisen ingått i diariet, så är dock helhetsbilden sådan, att man på det hela taget kan utgå ifrån, att vi i annotationerna ha bevarat notiserna i den förlorade delen. Notiserna om Magnus Ladulås' död 1290, hertigarna Eriks och Valdemars fängslande och sväldöd 1317, Magnus Birgerssons avrättning 1320 och flera andra ha samma karaktär som b-skrivarens historiska notiser i diariets bevarade del. Diariets fåtaliga dödsnotiser kompletteras på samma sätt i någon mån av annotationerna.⁶² Notiser om ett antal händelser 1380—1448 av den art, som i diariet har mera av aktualitetens prägel, saknas ej heller i annotationernas överskjutande del. Bo Jonssons död 1386, Abraham Broderssons avrättning 1409,⁶³ Margaretas död 1412 kunna räknas till denna grupp. Händelserna ha alla inträffat på dagar, som numera äro förlorade i diariet. Dessa förhållanden torde under alla omständigheter göra sannolikt, att diariet ännu 1448 varit ostympat.

Redan 1448 har således gråbrödradiariet i ett viktigt avseende, nämligen i fråga om de många historiska notiserna, fått sin nuvarande karaktär. b-skrivaren har så gott som helt varit orsaken härtill. Hans verksamhet kan följas fram till nämnda år men icke därutöver. Vad är då anledningen till, att man genom dessa historiska notiser egentligen »förstört» kalendariet? Sedan detta icke längre var ämnat att användas för sitt ursprungliga ändamål, låg det ju

⁶² Jfr ovan s. 116.

⁶³ Årtalet fel för 1410.

i och för sig nära till hands att använda det som samlingsband för sådana notiser, som egentligen icke hade att göra i ett kalendarium. Men införandet av de historiska notiserna hade troligen också ett aktuellt syfte.

De historiska notisernas rad slutar med den utförliga berättelsen om Karl Knutssons val och kröning i Sverige. Man har sedan länge varit på det klara med, att den prosaiska krönikan, lilla rimkrönikan och Erikskrönikans D-version med sin nya början och sina date-ringsinscott tillkommit i Karl Knutssons omgivning och på hans påskyndan. De stora likheterna göra det å andra sidan säkert, att dessa källor tillkommit på grundval av stockholmsminoriternas anteckningar.⁶⁴ Vi måste betrakta diariets historiska notiser ur samma synvinkel. De sammanfalla beträffande tillkomsttiden nära med de nämnda historieverken på modersmålet, och liksom dessa sluta de omedelbart efter Karl Knutssons konungaval. Men det torde icke förhålla sig så — som kunde förefalla naturligtast och som man allmänt antagit — att dessa notiser i diariet i större utsträckning stått färdiga att tagas i bruk, då impulsen till Karl Knutssons historieskrivning kom. De flesta ha införts 1448 eller strax därefter och äro fastmer ett utslag av samma intresse, som skapat arbetena på modersmålet, säkerligen förarbeten till dessa. Detsamma gäller i sin tur om annotationerna, som förmodligen mera direkt tjänat de nämnda krönikorna som källa.⁶⁵ Vi få ytterligare ett belägg på att den egentliga härden för Karl Knutssons historieskrivning är att förlägga till klostret på Riddarholmen.

Varken diariet eller annotationerna meddela någon händelse av historisk betydelse senare än 1448. Skildringen av Karl Knutssons val och kröning i Sverige ingår, men om valet och kröningen i Norge 1449 samt återkomsten till Stockholm julen 1449—50, de sista händelser, som prosakrönikan och lilla rimkrönikan meddela, saknas underrättelser. Det vill synas, som om de förberedande arbetena på

⁶⁴ Se härom v. d. Ropp, Zur deutsch-skandinavischen Geschichte, Leipzig 1876, s. 164 f., Klemming, Småstycken på fornsvenska I (SSFS u. nr), s. 281 f., 292, Ingvar Andersson, a. a., s. 177 f.

⁶⁵ Så är t. ex. det felaktiga datum Mattei i stället för Matthei (se härom främst Erslev, Studier til Dronning Margrethes Historie, [D.] H.T. 5 R. III, s. 386 f.) gemensamt för annotationerna och krönikorna, medan diariet har den rätta dateringen.

de historiska verk, som skulle förhärliga konung Karl, omedelbart efter hans tronbestigning tagit sin början. Härvid har diariet, som icke fyllde någon större uppgift i klostret, blivit ett lämpligt samlingsverk.

De notiser, som under de närmaste 20 åren efter 1448 influtit i diariet äro så sparsamma, att man kan säga, att detta praktiskt taget legat oanvänt. Under den 9 juni omtalas drotsen Krister Nilssons änkas död 1451, liksom maken »magna ordinis benefactrix et precipue conuentus Stokholmensis» och begravnen i klostret. En annan hand noterar under den 8 juli den i klostret begravne uppsalamunken Laurentius Karolis död 1462, och under den 3 juni strängnäs-biskopen Sigge Ulfssons död i stockholmskonventet denna dag 1463. Placeringarna i kalendariet äro enligt textdateringarna riktiga. Troligen är det samma hand, som infört provincialministern Johannes Nicolais dödsnotis den 2 juli med årtalet 1468 och Karl Knutssons död den 15 maj 1470. De tvenne sistnämnda notiserna ha i varje fall införts av samma hand. På 1470-talet möta sedan de av andra händer införda notiserna om eldsvådan i klostret 1476 under den 22 februari och Johan Kristerssons död 1477 under den 12 april.

På 1460-talet har alltså endast en eller möjligen tvenne händer efter varandra varit verksamma. Deras verksamhet måste karakteriseras såsom ytterst sporadisk och tillfällig. Den har icke på något sätt ändrat diariets struktur. De ovannämnda notiserna på 1470-talet beteckna ej heller något avsteg. Men nu kommer en ny förändring, som till sin betydelse är fullt jämförlig med den, som inträffat på 1440-talet.

En ny hand (c) har nämligen på 1470-talet bedrivit en högst märklig verksamhet. Den har specialiserat sig på att införa klosterbröders och provincialministrars dödsdagar. Över huvud är det stora flertalet — över ett 60-tal — dödsnotiser införda av denna hand.

Dess verksamhet låter sig dateras inom ganska snäva gränser. När skrivaren införde provincialministrarnas dödsdagar, tillfogade han regelbundet en uppgift om deras ordningsföljd. Om deras dödsnotiser såsom fallet varit under den 22 januari och 1 mars, redan införts av äldre händer, tillade c-skrivaren likväl ordningsnumret. Så har skett ännu i notisen om den 1468 avlidne ministern Johannes Nicolai under den 2 juli, där c-skrivaren, sedan en tidigare hand infört notisen, tillfogat »Hic fuit minister 23:us». De senare minis-

trarna, har c-handen icke sysslat med. Under den 15 maj kan man iakttaga, att han vid placeringen måst taga hänsyn till Karl Knutssons redan införda dödsnotis. Han har alltså skrivit efter den 15 maj 1470.

c-skrivaren inskränker sig i regel till att införa rena nekrologienotiser utan årsangivelse eller kommentar. Härifrån avvika emellertid vissa av honom införda notiser, som alla beröra händelser under 1470-talet. Under den 8 januari omtalas »Laurencius Pauli lector, quondam custos Stockholmensis, qui fuit per plures annos gardianus Vpsalensis. Cuius anima in pace requiescat. Amen. Anno Domini 1472». Under den 3 juli tillfogas likaledes årtal i en osedvanligt utförlig dödsnotis: »Anno domini MCDLXX secundo obiit reuerendus pater frater Ericus Olauī lector quondam gardianus Tiokkakarlensis hic sepultus de Sudermannia». Dödsåret utsättes även i tvenne notiser 1479. Den 28 februari heter det, att »Anno Domini MCDLXXIX obiit frater Johannes Gislonis sacerdos» och under den 23 maj möter den detaljerade notisen »MCDLXXIX obiit frater Nicholas Laurencii sacerdos, huius conuentus senior, qui dedit conuentui duas cappas chorales et duas tunicas pro summo altari». Slutligen har c-handen av allt döma infört notiserna under den 12 juni om provincialkapitlet i Stockholm 1476 och under 5 augusti om Sixtus IV:s val till påve.

Dylika detaljerade notiser av c-handen existera icke beträffande händelser tidigare än på 1470-talet. Den inskränker sig till att utan angivande av år under de olika data notera dödsfall. Det torde därför vara uppenbart, att skrivaren varit verksam under 1470-talets lopp fram till dess sista år. Å andra sidan kan det icke konstateras, att c-skrivaren infört namnet på någon på 1480-talet eller senare levande klosterbroder.⁶⁶

Med c-skrivaren komma med en gång alla de typiska nekrologie-

⁶⁶ När en broder Fredrik, »studens arcium pro prouincia Argentinensi», av c-handen uppförts såsom död den 2 maj, kunde man av tillägget: »quem secum de Argentina pro socio tulit reuerendus pater, frater Kanutus Johannis, quondam custos et gardianus Stockholmensis . . . et inquisitor per 3:a regna» få uppfattningen, att c-handen varit verksam senare. Kanutus Johannis kan nämligen icke ha haft de honom tillagda titlarna förrän tidigast på 1480-talet (Collijn, a. a., NTBB 1917, s. 110 ff.). Vid närmare granskning visar det sig emellertid, att tillägget är av senare hand. Kanutus Johannis anlände till Stockholm från sina utlandsstudier senast vid 1470-talets mitt (Collijn, a. a., s. 108 ff.).

notiser, som man med ringa utbyte letar efter under diariets tidigare historia. Denna omständighet förutsätter, att parallellt med diariet förts ett nekrologium i klostret. Den ovan hävdade meningen att diariet kasserats såsom nekrologium vinner härmed sin bekräftelse. Uppgiften har övertagits av en annan, numera förlorad kodex. Från denna har sedan c-handen överfört dödsnotiserna till diariet.

Men har då denna mängd dödsnotiser av c-handen uppförts under sitt ursprungliga och rätta datum? Något som man omedelbart lägger märke till, är att notiserna så gott som alltid undvika de dagar, som i diariet helt eller delvis ifyllts av tidigare händer, medan de i stället samla sig — oftast tre och tre, d. v. s. så många, som bekvämt få plats mellan de båda linjerna mitt för datumrubrikerna — under ännu tomma dagar. Det kunde möjligen tänkas, att slumpen i detta avseende gynnat c-skrivaren. Men man blir ytterligare betänksam om man sammanför hans lista på franciskanernas ministrar i provinsen Dacia. Den ser i diariets ordning ut på följande sätt. Partier skrivna av tidigare händer utmärkas genom klammer.

- ¹/₁: Obitus reuerendi patris provincialis Dacie primi ministri fratris Reineri.
¹⁰/₁: Obiit reuerendus pater prouincie Dacie tercius minister frater Sweno.
¹⁵/₁: Obiit reuerendus pater frater Nicholaus Priscianus quartus minister provincie Dacie.
²²/₁: [Obiit reuerendus pater minister Nicolaus] Mws sextus minister provincialis Dacie.
²⁶/₁: [Anno 1432 obiit reuerendus pater provincialis Dacie] 22:dus [minister frater Esgerus].⁶⁷
⁶/₂: Obiit reuerendus pater frater Tydericus provincialis Dacie minister secundus.
¹/₃: [Obiit frater Johannes quondam minister Dacie] nonus in ministerio.
⁷/₄: Obiit reuerendus pater frater Christianus prouincie Dacie minister octaws.

⁶⁷ Då någon fotostatkopia för denna notis icke varit tillgänglig och originalet icke för tillfället är att tillgå, kan jag icke bestämt uttala mig om pikturen. Troligast är emellertid, att notisen funnits före c-handens verksamhet och att denna — liksom beträffande ministrarna Nicolaus Mus, Johannes och Johannes Nicolai — tillsatt ordningsnumret. Härför talar dessutom det utsatta dödsåret, vilket aldrig c-handen befattat sig med beträffande ministrarna. Notisen synes vara ungefär riktigt placerad. I visbynekrologiet (S.R.D. VI, s. 558) dateras Esgers död till ²⁵/₁, men med året 1431.

- ¹⁵/₄: Obiit reuerendus pater frater Daud minister septimus prouincie Dacie.
²/₅: Obiit reuerendus pater frater Daud minister prouincie Dacie decimus.
²/₅: Obiit reuerendus pater frater Astradus minister prouincie Dacie vndecimus.
¹⁰/₅: Obiit reuerendus pater frater Sweno Bistorp, minister Dacie terciusdecimus.
¹¹/₅: Obiit frater Johannes Gotgar minister quartusdecimus prouincie Dacie.
¹⁵/₅: Obiit reuerendus pater frater Nicholaus Guto minister Dacie XII:us.
¹⁹/₅: Obiit reuerendus pater frater Symon Johannis minister Dacie XV:us.
²⁷/₅: Obiit reuerendus pater frater Torstanus minister Dacie XVI:us.
⁸/₆: Obiit frater Petrus Somar minister vicesimus prouincie Dacie.
¹⁵/₆: Obiit frater Gerlacus minister Dacie XVII:us.
²⁴/₆: Obiit reuerendus pater frater Nicholaus Bassi minister XVIII:us.
²/₇: [Anno Domini MCDLXVIII in festo visitacionis beate Marie Virginis gloriose obiit reuerendus pater frater Johannes Nicholai, qui fuit minister fratrum minorum prouincie Dacie per XXXVI annos fautor et promotor specialis pauperum fratrum]. Hic fuit minister 23:us.
¹⁸/₇: Obiit reuerendus pater frater Ancharus minister prouincie Dacie decimus nonus.

c-skrivaren har givetvis icke haft någon anledning att rubba på redan tidigare införda dödsnotiser. Han har endast tillfogat vederbörande ministers ordningsföljd. Men i övrigt torde en blick på de t. ex. under maj månad införda notiserna vara tillräcklig, för att stämpla resultatet av c-skrivarens verksamhet som ett rent falsarium. Det får anses högst egendomligt, om den tionde t. o. m. den sextonde ministern avlidit just i denna månad och i så gott som rätt ordningsföljd inom månadens dagar. Endast den tolfte ministern bryter ordningen, troligen därför att hans dödsdag varit känd på 1470-talet. Det kan i detta fall icke råda något tvivel om att c-skrivaren utan hänsyn till sanningskravet såväl här som beträffande mängden av sina dödsnotiser i övrigt godtyckligt skrivit där det bäst passade. Vad ministrarna angår är förmodligen allt vad han haft till sitt förfogande en ministerlängd, som uppräknat deras namn i ordningsföljd.

Men även en annan omständighet är under sådana förhållanden ägnad att väcka uppmärksamhet. Av 23 avlidna ministrar fram till år 1468 saknas endast tvenne i diariet, nämligen den femte och den

tjugoförste. Man måste fråga sig, om det över huvud är tänkbart, att av ordens 23 ministrar alla utom dessa två avlidit under tiden $\frac{1}{1}—\frac{1}{8}$. Det finns naturligtvis en ytterst liten teoretisk möjlighet, att det kan förhålla sig så. Men när man väl har konstaterat c-handens godtyckliga tillvägagångssätt i övrigt, kan man icke komma till någon annan slutsats än att koncentrationen till årets första månader med början den 1 januari, då den förste ministern skall ha avlidit, är beroende därpå, att diariet redan när c-handen införde ministerlistan saknade de sista månaderna. De tvenne ministrar som fattas, ha i så fall troligen varit placerade på något eller några av de nu förlorade bladen i de första månaderna.

Med denna slutsats stämmer överens, att diariet i och med 1470-talets slut helt upphör att meddela nekrologienotiser eller överhuvud notiser, uppförda under bestämt datum. Under åren 1480—1502 har det fragmentariska diariet fått tjäna helt andra ändamål. Den bekante gardianen i klostret på Gråmunkeholmen Kanutus Johannis har på försättsbladet fått plats med sin 1490 daterade hyllningsdikt till ärkebiskop Jakob Ulfsson,⁶⁸ sedan den på samma blad påbörjade innehållsförteckningen över de viktigaste historiska notiserna, som funnos antecknade under de olika månaderna, avbrutits fr. o. m. juni. På samma sätt ha lediga utrymmen utnyttjats till allehanda anteckningar. Kanutus Johannis har fortsatt på diariets första sida med annalistiska notiser för 1489 och en kortare dikt alluderande på dessa uppteckningar. I ett tomrum under den 19 juni har en annan hand fått plats med en förteckning på provincialkapitlen i provinsen Dacia 1484—95. Sammanhängande historiska skildringar för åren 1495—97 täcka sidorna 3—6 januari, där endast Kristoffers av Bajern och drottning Filippas äldre dödsnotiser stått i vägen. Den ännu intakta sidan 16—17 maj har fyllts med en historisk framställning 1501—02 och sidan 21—22 juni, där endast en mindre notis tidigare fanns, har utnyttjats på samma sätt. Dessa historiska skildringar äro emellertid icke primära. De gå tillbaka på fristående relationer, som använts även av andra författare.⁶⁹ I några undantagsfall

⁶⁸ Se ovan, s. 108, not 16.

⁶⁹ Rasmus Ludvigsson och Olaus Petri. Då dessa diarienotiser i en snar framtid komma att diskuteras i ett större sammanhang av annan forskare, ha vi här ingen anledning att taga ställning till dem annat än vad som är nödvändigt för gråbrödrariets historia.

ha skrivarna iakttagit månaden men aldrig dagen. Så är fallet med Bernhard Kempes doktorspromotion den 3 april 1494, som uppföres under den 7 i samma månad, och när samme skrivare, som infört den utförliga historiska skildringen på sidorna 3—4 januari, under den 5 juni noterat linköpingsprästen Andreas Benedictis den 8 i samma månad timade död. En liknande tendens framträder i notiser från året 1502 under den 1 och 13 juli. Men även i dessa undantagsfall visar den omständigheten, att datum utsattes även i själva texten, att kodexen av skrivarna icke längre fattats som kalendarium.

Under Gråmunkeklostrets sista år synes vårt diarium helt ha fått vila. Händelser senare än 1502 ha under alla omständigheter icke noterats ens i den historiska annalens form. När efter reformationens genomförande diariet råkade i Olaus Petris händer och kom att tjäna som källa i hans historieskrivning, återupplivade refomatorn i någon mån klostertraditionerna och införde namn och dödsdag för tvenne år 1550 avlidna stockholmsborgare.⁷⁰

* * *

Gråbrödradiariet är som historisk källa av mycket skiftande värde. Undersökningen torde ha ådagalagt, att man ur metodisk synpunkt strängt måste skilja mellan tvenne grupper av notiser. Den ena gruppen har tillkommit med kodexens karaktär av diarium för ögonen. När något märkligt inträffat, har det omedelbart noterats av någon av klostrets munkar. Vi ha alltså här att göra med notiser, som tillkommit samtidigt med händelserna och som införts av många olika händer. Men dessa notiser äro i klar minoritet. Det stora flertalet notiser ha i klump kommit in i diariet. Det har skett dels vid diariets uppläggning genom handen a, dels omkring 1448 genom handen b samt på 1470-talet genom handen c. Medan händerna a och c helt intresserat sig för nekrologienotiser, har handen b så gott som uteslutande haft profanhistoriska intressen. Även i denna grupp kunna naturligtvis finnas uppgifter av värde beroende på förlagornas beskaffenhet och noggrannheten vid införandet i diariet. Sålunda torde inga anmärkningar kunna riktas mot handen a:s dödsnotiser.

⁷⁰ Jfr Grandinson, a. a., H.T. 1933, s. 182.

Men beträffande handen b:s notiser kan man icke använda placeringen i diariet för dateringssyften, och framförallt beträffande c-handens verksamhet rör det sig om rena konstruktioner.

Men diariet är av betydelse mer än som rent historisk källa. Det återspeglar mer än någon annan svensk medeltidsurkund klosterfolkets historiska intresse, intresset för den egna ordens, för det egna klostrets och för landets historia. I diariet ha inluttit äldre annalfragment, vilka troligen i sin tur ha uppstått på grundval av kalendaricanteckningar, samtidigt med att nya kalendarienotiser avlagras år för år. Dessa flyta sedan åter ut i de annalistiska framställningarna. Vi få också vid Karl Knutssons historieskrivning — med vilken handen b av allt att döma varit intimt förknippad — ett exempel på, huru de världsliga historieframställningarna på modersmålet systematiskt utnyttjat klosterarbetet. Det vill t. o. m. synas som om gråbrödraklostret med sina rika litterära skatter åtminstone för någon tid varit den verkstad, i vilken Karl Knutssons propagandistiska historieskrivning kommit till.

N I L S L U N D A H L

A V

R A G N A R J O S E P H S O N

Vetenskaps societetens stiftande ledamot, dess forne skattmästare, fil. doktor Nils Lundahl har i år gått bort.

Nils Lundahl har själv berättat om hur han började. En höstdag år 1873, då han var 15 år gammal, kom en bonde åkande till hans föräldrahem, skomakarmästarverkstaden i Lunnarp, och frågade om han ville bli lärare för barnen i Stenby. Lönen var 5 riksdaler i månaden och allting fritt. 15-åringen hade lärt i en blandad små- och folkskola och dessutom hade han gått och läst. I hans fars boksamling hade funnits ett par arbeten i historia och geografi, som han samvetsgrant studerat. Det var hans utrustning och nu kom han till Stenby. Något skolhus fanns inte, utan undervisningen skulle hållas i hemmen hos de tio familjer, vilka hade barn i skolåldern. Och det blev så bestämt, att om en familj hade ett barn, skulle läraren bo där och skolan hållas där under en vecka, om familjen hade två barn, skulle hemmet under två veckor vara skola och så vidare. Hela barnantalet var 17, och det dröjde följaktligen 17 veckor innan kringflyttandet var färdigt och skolan åter fick börja i det första hemmet. Man höll till i det enda rum, som kunde uppvärmas, stugan; det var familjens allt i allo, och samtidigt som undervisningen pågick satt husets kvinnor i samma rum och kardade ull, spann och vävde och kokade maten. Ja, när vinterkölden var särskilt sträng kunde det någon gång hända att gårdens husdjur fick lov att tas in i skolsalen. En gång hade den unge skolmästaren sålunda jämte skolbarnen till åhörare en kalv, en tacka med två lamm samt några smågrisar.

Så var begynnelsen. Olikt blev det väl sedan, men ändå sig likt. Ty att skänka folket bildning blev hans livs mål. Han lät inte mota sig av något hinder. Med lugn ihärdighet skaffade han sig själv kunskap och gav den med åt andra. Hans trånga skolstuga växte och det är ingen överdrift att säga att den till sist stod rest över hela Sveriges land.

Han sökte in vid seminariet i Lund, utexaminerades där 1878 och fick plats som folkskolelärare i samma stad. Han kom i rättan tid, det gryende 80-talets tid, den verkliga upplysningstiden i det svenska samhället. År 1880 bildades Stockholms Arbetarinstitut och dess grundare formulerade dess mål sålunda: »meddela sanning rätt och slätt, bereda tillfälle till objektiva studier för ernående av insikter i naturens och mänsklighetens lagar.» Det var ett ord, som Nils Lundahl förstod. År 1883 stiftades arbetarringen i Lund och år 1884 bildades dess kommitté för föreläsningar. En minnestecknare säger att ordet kommitté här har samma betydelse som ordet Lundahl. Det finns ett protokoll från ett av dess första sammanträden, där en paragraf lyder: »Herr Lundahl föreslog, att föreläsningar i följande ämnen borde hållas, nämligen om hälsovården och människokroppen, kulturhistoria och i kemi samt en och annan gång om grundlagen. Frågan besvarades med ja.» Där ha vi det breda lundahlska programmet, och det är ett modernt program. Alla fakulteter finnas där representerade utom den teologiska, och hela den sedermera rikt utvecklade föreläsningsverksamheten kan återföras på den lundahlska paragrafen.

I arbetarcirklar runt om i landet skedde väl liknande ting. Men den lundahlska föreningen låg i skuggan av det skånska universitetet. Lunds universitet har väl aldrig slutit sig ogint inom sina egna murar. Dess lärare ha ofta varit bygdens söner och med bygden ha de även som lärda professorer hört samman. Lundahl visste det; och han hade den stora gåvan att förvandla denna sinnesart till skapande handling. Han fick ett ovärderligt stöd däri av Seved Ribbing. De stå som dioskurerna för folkbildningen i Skåne. De hade glädjen att se sitt arbete mottagas med alltmer stegrad intresse från arbetarna, från folkskolelärarkåren, från borgarna, från akademien. Ur samarbetet mellan föreläsningföreningen och universitetet växte fram sommarkurserna vid universitetet år 1894. Ur sommarkurserna växte fram år 1897 centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar, den första i landet och med en verksamhet över hela landet. Ur dessa anstalter framkom det statliga institutet för folkföreläsningar med en konsulent för hela riket år 1911. Till den sysslan var Nils Lundahl den självskrivne mannen. Det är några data bara, men de äro samtidigt data i hela den stora folkliga bildningsrörelsens historia.

Lundahl höll under hela denna tid kvar sin skolläraryrksamhet i Lund, som han innehade i nära 40 år. Han gav ut läroböcker, brukade i hela landet. I denna sal sitta säkerligen många, som först lärt sig räkna i Lundahls räkneböcker och som först mött den svenska litteraturen i Schüecks och Lundahls läsebok. I den svenska demokratiens folkuniversitet skall Nils Lundahls minne hållas i ära liksom vi skola tacksamt minnas honom i detta samfund. Han var myndig och vänlig, han var praktisk och han var självuppgiffrande. Som ung man hade han fått i sitt starka huvud en idé, som han aldrig ville släppa. Det var idén att *kunskap* danar goda medborgare och sanna människor.

GUNNAR MICKWITZ

AV

KRISTER HANELL

En av de första dagarna i mars detta år läste vi på löpsedlar i tidningarnas skyltfönster, att docenten vid Helsingfors universitet Gunnar Mickwitz hade stupat på Karelska näset vid ett finskt motanfall mot de ryska linjerna den 20 februari. Det var en underrättelse, som här i Lund väckte den djupaste förstämning. Gunnar Mickwitz hade ju varit här hos oss vid höstterminens början, och det hade varit hans avsikt att för vintern förlägga sina studier hit. Vi mindes honom som arbetskamrat och vän, och vi mindes honom som talesman för de finländska studenterna sistlidne 4 oktober. I känslan av det annalkande ovädet, en känsla som han gav uttryck åt redan i sitt anförande den 4 oktober, reste han samma månad hem till Finland och kunde alltså inte själv vara med, då han vid Vetenskaps-societetens förra högtidssammanträde intogs som utländsk arbetande ledamot. Nu är han borta.

Gunnar Mickwitz föddes i Åbo den 19 oktober 1906 som son till lektorn i historia Axel Mickwitz och Karin Schybergson, den bekante historieprofessorn Magnus Gottfrid Schybergsons dotter. Hans ärvda påbrå drev honom efter studentexamen 1924 till studiet av historien, närmast den antika, med klassisk filologi som andra ämne, och redan 1932 kunde han framlägga sin doktorsavhandling, »Geld und Wirtschaft im römischen Reich des vierten Jahrhunderts n. Chr.», vilken förskaffade honom en docentur i antikens historia, sedermera utvidgad till allmän historia. I denna avhandling kommer hans speciella begåvning för ekonomihistoriska problem klart till synes. Den var ett djärvt inlägg i debatten om senantikens hushållning och väckte stor och berättigad uppmärksamhet i den lärda världen. Hans resultat, som innebära en omvärdering av vår föreställning om senantikens ekonomiska liv, torde i huvudsak ha godtagits, och en av de faktorer, som förut anförts som anledning till kulturförfallet under senantiken, har utmönstrats. Det är sällan en

doktorsavhandling räknas till de grundläggande verken inom sin vetenskap. Gunnar Mickwitz' avhandling hör till dessa sällsynta undantag.

Forskningarna kring senantikens ekonomiska struktur skänkte honom djupa insikter i de båda hjälpvetenskaper, som äro oumbärliga för en historiker på senantikens område, numismatiken och papyrologien. I det 1934 framlagda arbetet »Die Systeme des römischen Silbergeldes im 4. Jahrhundert n. Chr.» ger han sig i kast med den romerska silverpräglingens invecklade problematik och söker här genom införande av den variationsstatistiska metoden nå fram till nya resultat. Sin behärskning av papyrusmaterialet visar han flerstädes, redan i doktorsavhandlingen, och genom sina djupgående studier i detta material skaffade han sig också grundliga insikter i antikens agrara förhållanden, varom uppsatsen »Economic rationalism in Greco-Roman agriculture» i *The English Historical Review* 1937, bär vittne.

Intresset för ekonomisk historia hos Mickwitz gjorde emellertid inte halt vid övergången från antiken till medeltiden. I avhandlingen »Die Kartellfunktion der Zünfte und ihre Bedeutung bei der Entstehung des Zunftwesens» (1936) behandlar han den viktiga och omstridda frågan om skråväsendets uppkomst och uppvisar möjligheten att dra en förbindelselinje från de antika yrkesföreningarna över de byzantinska korporationerna till den västeuropeiska medeltidens skrån.

Men ännu vidare gick hans forskarintresse. År 1938 utgav han »Aus Revaler Handelsbüchern», där han stödd på arkivstudier i Reval lämnar viktiga bidrag till belysandet av den senmedeltida Hansahandeln i Östersjöområdet och därmed också till den egna hembygdens ekonomiska historia, insatt i ett större sammanhang.

På sistone hade han återvänt till senantikens och folkvandringstiden, men sina stort upplagda forskningar här fick han aldrig tillfälle att fullborda.

Gunnar Mickwitz' arbetsdag blev kort, men den var sällsynt intensiv. Hans vetenskapliga produktion är imponerande, och ännu mer imponerande blir den, om man betänker allt det, som han dessutom hann med, som akademisk lärare och inte minst som intresserad och aktiv medlem av Finlands svenska studentkår, vars ordförande han till slut var. Överallt dit han kom, ställde han sig i

främsta ledet, så också, när han på sitt fosterlands kallelse bytte ut böckerna mot vapen.

Gunnar Mickwitz var en forskare med ovanligt omfattande lärdom, som förenade en frisk och levande syn på problemen med sträng logisk skärpa i bevisföringen. Djärvt, oförskräckt och med seg ut hållighet gav han sig i kast med de väsentliga problemen, och han besatt den avundsvärda förmågan att se dem så att säga på nytt, avlocka dem nya sammanhang och nya vägar till förståelse. Så framstod också Gunnar Mickwitz som en av den europeiska historieforskningens erkänt främsta yngre representanter.

Han var också en intensivt levande människa, hos vilken vetenskaplig anda och värmande livsglädje förbands med en trofast, gedigen och ljus karaktär. Vetenskaps societeten sörjer över hans bortgång men gläder sig åt att det förunnats den att få räkna honom bland de sina.

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND.

Beskyddare och Præses illustris.

H. K. H. KRONPRINSEN.

Bortgångna hedersledamöter.

- MONTELIUS, GUSTAF OSCAR AUGUSTIN, riksantikvarie, f. $9/9$ 1843,
† $4/11$ 1921.
- THOMSEN, VILHELM LUDVIG PETER, excellens, professor, f. $25/1$ 1842,
† $13/5$ 1927.
- TEGNÉR, ESAIAS HENRIK WILHELM, professor, f. $13/1$ 1843, † $21/11$
1928.
- V. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, ULRICH, excellens, professor, f. $22/12$
1848, † $25/9$ 1931.
- MÜLLER, SOPHUS OTTO, museumsdirektör, f. $24/5$ 1846, † $24/2$ 1934.
- KOCK, KARL AXEL LICHNOWSKY, professor, f. $2/3$ 1851, † $18/3$ 1935.
- MEILLET, PAUL JULES ANTOINE, professor, f. $11/11$ 1866, † 1936.

Hedersledamöter.

- EVANS, ARTHUR JOHN, professor, Oxford, f. $8/7$ 1851, 21.
- WÖLFFLIN, HEINRICH, professor, Zürich, f. $21/6$ 1864, 34.
- CROCE, BENEDETTO, senator, Neapel, f. $25/2$ 1866, 34.
- HIRN, YRJÖ, professor, Helsingfors, f. $7/12$ 1870, 39.

Styrelse.

- Præses: RAGNAR JOSEPHSON (1938).
- V. præses: JOHN-ELOF FORSSANDER (1940).
- Sekreterare: KRISTER HANELL (1940).
- Bibliotekarie: GUNNAR JARRING (1940).
- Skattmästare: THORILD DAHLGREN (1939).
- Medlemmar: HENRIETTE COYET (1938), ALGOT WERIN (1939), BO
SAHLIN (1940), STURE BOLIN (1940).
- Suppleanter: KARL GUSTAV LJUNGGREN (1940), SVEN KJÖLLERSTRÖM
(1940), ALBERT WIFSTRAND (1940).

Valnämnd.

Ordförande: Soc:s Præses.

Medlemmar: IVAR LINDQUIST (1940), ALBERT WIFSTRAND (1940),
GOTTFRID CARLSSON (1939), KRISTER HANELL (1940).

Suppleanter: GUNNAR OLINDER (1939), ERIK Rooth (1940).

Granskningsnämnd.

Ordförande: Soc:s Sekreterare.

Medlemmar: ALBERT WIFSTRAND (1940), ERIK NOREEN (1939),
RAGNAR JOSEPHSON (1939), STURE BOLIN (1940).

Bortgångna stiftande ledamöter.

v. HALLWYL, WALTER, greve, f. $^{26}/_1$ 1839, † $^{27}/_2$ 1921.

EDSTRAND, REINHOLD THEODOR WERNER, direktör, f. $^{15}/_6$ 1882,
† $^{25}/_{11}$ 1923.

SWARTZ, CARL JOHAN GUSTAF, universitetskansler, f. $^5/_6$ 1858, † $^6/_{11}$
1926.

PETRÉN, KARL ANDERS, professor, f. $^2/_{12}$ 1868, † $^{16}/_{10}$ 1927.

WACHTMEISTER, AXEL WILHELM, greve, kammarherre, f. $^{16}/_7$ 1869,
† $^{24}/_8$ 1929.

ENGESTRÖM, MAX EMIL LEOPOLD, konsul, f. $^{15}/_{11}$ 1867, † $^{25}/_3$
1930.

v. GEIJER, FREDRIK WILHELM GUSTAF, ryttmästare, godsägare, f. $^8/_2$
1865, † $^{16}/_5$ 1930.

v. HALLWYL, ANNA FREDRIKA WILHELMINA, f. KEMPE, grevinna,
f. $^1/_{10}$ 1844, † $^{27}/_7$ 1930.

HAFFNER, JOHAN, stadsläkare, f. $^6/_9$ 1876, † $^{14}/_4$ 1931.

SAHLIN, JOHAN ALBERT, fabriksägare, f. $^7/_9$ 1868, † $^{17}/_5$ 1936.

SWARTZ, PEHR JOHAN JACOB, direktör, f. $^{21}/_{10}$ 1860, † $^5/_6$ 1939.

WESTRUP, JOHAN WILHELM MAGNUS, v. konsul, f. $^{13}/_5$ 1862, † $^9/_{11}$
1939.

LUNDAHL, NILS, fil. dr., f. $^{23}/_5$ 58, † $^{16}/_6$ 1940.

Stiftande ledamöter.

BERGER, SVANTE EDVIN LARSSON, direktör, Halmstad, f. $^{13}/_5$ 71, 20.

COYET, HILDA ELEONORE HENRIETTE DOROTÉE AMELIE, f. friherrinna
CEDERSTRÖM, Bara, f. $^{16}/_3$ 59, 20.

- V. SCHMITERLÖW, ADELHEID EMMA OTBURGIS, fröken, Smålands Rydaholm, f. $^{15/8}$ 75, 20.
- JACOBSEN, HELGE, direktör, Köpenhamn, f. $^{24/12}$ 82, 21.
- SAHLIN, CARL ANDREAS, fil. dr., Djursholm, f. $^{15/12}$ 61, 21.
- EDSTRAND, KARIN THEKLA ELEONORA, fröken, Malmö, f. $^{3/7}$ 80, 21.
- NORDQVIST, GUNHILD THERESIA ELVIRA, f. EDSTRAND, doktorinna Sjöbo, f. $^{23/9}$ 83, 21.
- ROOS, AXEL BERNHARD, jur. dr., advokat, Malmö, f. $^{4/3}$ 86, 21.
- MONTELIN, ADOLF FREDRIK, apotekare, Lund, f. $^{17/1}$ 71, 23.
- DUNKER, HENRY CHRISTIAN LOUIS, fabriksdisponent, Hälsingborg, f. $^{6/9}$ 70, 25.
- GYLLENKROK, NILS JOHAN MALCOLM, friherre, hovstallmästare, Björnstorp, f. $^{15/10}$ 87, 30.
- LUNDSTRÖM, MARGIT JOHANNA PALÆMONA CECILIA, f. VON GEIJER, överstinna, Vegeholm, f. $^{24/2}$ 1907, 32.
- DAHLGREN, STURE HJALMAR THORILD, fil. dr., assurancesdirektör, Malmö, f. $^{25/6}$ 88, 33.
- WEIBULL, MÄRTA MARIA (MARY) SOFIA, f. FAHLBECK, professorska, Göteborg, f. $^{18/1}$ 97, 34.
- WIJKANDER, KLARA SEVERINA, f. KOCK, fru, Göteborg, f. $^{28/11}$ 88, 40.
- SAHLIN, BO KARL HENRIK, med. lic., direktör, Eslöv, f. $^{24/7}$ 01, 40.

Seniorer.

- SERNANDER, JOHAN RUTGER, professor emeritus, Uppsala, f. $^{2/11}$ 66, 21.
- PEDERSEN, HOLGER, professor, Köpenhamn, f. $^{7/4}$ 67, 21.
- BROCH, OLAF, professor, Oslo, f. $^{4/8}$ 67, 20.
- HAHR, AUGUST, professor emeritus, Uppsala, f. $^{21/10}$ 68, 21.
- CUNY, ALBERT, professor, Bordeaux, f. $^{16/5}$ 69, 24.
- V. FRIESEN, OTTO, professor emeritus, Uppsala, f. $^{11/5}$ 70, 20.
- RAQUETTE, GUSTAF RICHARD, docent, Lund, f. $^{7/2}$ 71, 25.
- MOBERG, CARL AXEL, professor emeritus, Lund, f. $^{15/6}$ 72, 20.
- WEIBULL, LAURITZ ULRIK ABSALON, professor emeritus, f. d. præses Lund, f. $^{2/4}$ 73, 20.
- GRØNBECH, VILHELM PETER, professor, Gjentofte, f. $^{14/6}$ 73, 20.

- KOHT, HALVDAN, professor, Oslo, f. $\frac{7}{7}$ 73, 22.
SOUTER, ALEXANDER, professor, Oxford, f. $\frac{14}{8}$ 73, 27.
WALBERG, FRANS GUSTAF EMANUEL, professor emeritus, Lund, f. $\frac{24}{12}$ 73, 27.
ANDERSSON, JOHAN GUNNAR, professor emeritus, Stockholm, f. $\frac{3}{7}$ 74, 25.
NILSSON, NILS MARTIN PERSSON, professor emeritus, Lund, f. $\frac{12}{7}$ 74, 20.
CHRISTENSEN, ARTHUR EMANUEL, professor, Köpenhamn, f. $\frac{9}{1}$ 75, 27.
FABRICIUS, KNUD FREDERIK KROG, professor, Köpenhamn, f. $\frac{13}{8}$ 75, 25.
HESSelman, BENGT IVAR, professor emeritus, Uppsala, f. $\frac{21}{12}$ 75, 25.
POULSEN, POUL FREDERIK SIGFRED, museumsdirektör, Köpenhamn, f. $\frac{7}{3}$ 76, 21.
HECHT, HANS, professor, Berlin, f. $\frac{16}{7}$ 76, 24.
WESTMAN, KARL GUSTAF, professor, statsråd, Stockholm, f. $\frac{18}{8}$ 76, 20.
HEINERTZ, NILS OTTO, lektor, Stockholm, f. $\frac{5}{11}$ 76, 21.
ARUP, ERIK IPSEN, professor, Köpenhamn, f. $\frac{22}{11}$ 76, 20.
EKWALL, BROR OSKAR EILERT, professor, Lund, f. $\frac{8}{1}$ 77, 25.
TUNELD, EBBE OSCAR, professor, Arild, f. $\frac{7}{4}$ 77, 21.
SHETELIG, HAAKON, professor, Bergen, f. $\frac{25}{6}$ 77, 21.
THEANDER, CARL EJLERT OLOF, lektor, Stockholm, f. $\frac{10}{2}$ 78, 20.
V. SRBIK, HEINRICH RITTER, professor, Wien, f. $\frac{10}{11}$ 78, 30.
OLSEN, MAGNUS BERNHARD, professor, Oslo, f. $\frac{28}{11}$ 78, 20.
V. SYDOW, CARL WILHELM, professor, Lund, f. $\frac{21}{12}$ 78, 20.
ARNE, TURE ALGOT J:SON, professor, antikvarie, Stockholm, f. $\frac{7}{5}$ 79, 20.
ROOSVAL, JOHNNY AUGUST EMANUEL, professor, Stockholm, f. $\frac{29}{8}$ 79, 20.
FRÖDIN, JOHN OTTO HENRIK, professor, Uppsala, f. $\frac{16}{4}$ 79, 25.
SCHMEIDLER, BERNHARD, professor, Erlangen, f. $\frac{6}{8}$ 79, 24.
MAWER, ALLEN, professor, London, f. $\frac{8}{5}$ 79, 24.
ALMQUIST, HELGE KNUT HJALMAR, riksarkivarie, Stockholm, f. $\frac{17}{12}$ 80, 20.

- EIDEM, ERLING, ärkebiskop, Uppsala, f. $^{23}/_4$ 80, 20.
LÖFSTEDT, HAIMON EINAR HARALD, professor, rector magnificus,
f. d. præses, Lund, f. $^{15}/_6$ 80, 20.
LAMM, MARTIN, professor, Stockholm, f. $^{22}/_6$ 80, 20.
RUDBERG, GUNNAR, professor, Uppsala, f. $^{17}/_{10}$ 80, 20.
TUXEN, POUL, professor, Köpenhamn, f. $^8/_{12}$ 80, 23.
KONOPCZYNSKI, WLADYSLAW, professor, Krakov, f. 80, 24.
KARITZ, ANDERS, professor, Uppsala, f. $^{28}/_2$ 81, 20.
LINDKVIST, ERIK HARALD, rektor, Hälsingborg, f. $^{14}/_{10}$ 81, 20.
LANDQUIST, JOHN, professor, Lund, f. $^3/_{12}$ 81, 21.
LIESTØL, KNUT, professor, Oslo, f. $^{13}/_{11}$ 81, 20.
MATTHIESSEN, HUGO ALBERT, museumsinspektör, Köpenhamn, f.
 $^{19}/_{12}$ 81, 20.
TUNBERG, SVEN AUGUST DANIEL, professor, rektor, Stockholm, f.
 $^{1}/_2$ 82, 20.
SMITH, HELMER, professor, Uppsala, f. $^{26}/_4$ 82, 23.
NELSON, HELGE MAGNUS OSKAR, professor, Lund, f. $^{15}/_4$ 82, 23.
LINDQUIST, ADOLF NATANAEL (NATAN), professor, Uppsala, f. $^5/_4$ 82, 33.
LINDBLOM, CHRISTIAN JOHANNES, professor, Lund, f. $^7/_6$ 82, 34.
HARVA, UNO NILS OSCAR, professor, Helsingfors, f. $^{31}/_8$ 82, 22.
JACOBSEN, ELISABETH (LIS), dr. phil., Humlebæk, f. $^{29}/_1$ 82, 33.
BÖÖK, MARTIN FREDRIK CHRISTOFFERSSON, professor, Lund, f. $^{12}/_5$
83, 20.
BELFRAGE, SIXTEN ESBJÖRN MAURITZ, docent, Åkarp, f. $^{27}/_7$ 83, 27.
PALMÉR, JOHAN, docent, lektor, Lund, f. $^3/_{12}$ 83, 28.
PEDERSEN, JOHANNES PEDER EJLER, professor, Köpenhamn, f. $^7/_{11}$
83, 27.
NYMAN, ALF TOR, professor, f. d. præses, Lund, f. $^{12}/_3$ 84, 20.
SAHLGREN, GUSTAF FREDRIK JÖRAN, professor, Uppsala, f. $^8/_4$ 84, 20.
SEIP, DIDRIK ARUP, professor, Oslo, f. $^{31}/_9$ 84, 35.
KJELLIN, TOR HELGE, professor, museiintendent, Karlstad, f. $^{24}/_4$ 85,
20.
LILJEGREN, STEN BODVAR, professor, Uppsala, f. $^8/_5$ 85, 20.
LAGERROTH, LARS FREDRIK BARTHOLD, professor, Lund, f. $^{10}/_9$ 85,
20.
ANDERSSON, WALTER, professor, Königsberg, f. $^{10}/_{10}$ 85, 32.
PASQUALI, GIORGIO, professor, Florens, f. $^{29}/_4$ 85, 32.
JAAKKOLA, KAARLE JALMARI, professor, Helsingfors, f. $^1/_1$ 85, 35.

Arbetande ledamöter.

a. Inländska.

- MÖRNER, AGNES MARIANNE, rektor, Malmö, f. $\frac{4}{1}$ 86, 20.
PERSSON, AXEL WALDEMAR, professor, Uppsala, f. $\frac{1}{6}$ 88, 20.
WEIBULL, CURT HUGO JOHANNES, professor, rektor, Göteborg, f. $\frac{19}{8}$ 86, 20.
KARLGREN, KLAS BERNHARD JOHANNES, professor, Stockholm, f. $\frac{5}{10}$ 89, 20.
BONNESEN, STEN, lektor, Vänersborg, f. $\frac{11}{10}$ 86, 22.
WERIN, ALGOT GUSTAF, docent, bokförläggare, Lund, f. $\frac{19}{10}$ 92, 25.
CARLSSON, OSCAR GOTTFRID HENRIK, professor, Lund, f. $\frac{18}{12}$ 87, 25.
CARLQUIST, NILS WILHELM GUNNAR, överbibliotekarie, Lund, f. $\frac{3}{2}$ 89, 25.
LINDQUIST, IVAR ARTUR, docent, Lund, f. $\frac{31}{5}$ 95, 25.
ANDERBERG, GUSTAF ALFRED RUDOLF, professor, Uppsala, f. $\frac{6}{1}$ 92, 26.
CARLSSON, NILS GUNNAR, lektor, docent, Stockholm, f. $\frac{7}{3}$ 94, 26.
THOMSON, ARTHUR NATANAEL, landshövding, Malmö, f. $\frac{6}{11}$ 91, 27.
KNUTSSON, KNUT PETER, professor, Lund, f. $\frac{5}{3}$ 97, 28.
JOSEPHSON, RAGNAR, professor, Lund, f. $\frac{8}{3}$ 91, 29.
ASPELIN, GUNNAR, professor, Göteborg, f. $\frac{23}{9}$ 98, 29.
BRILIOTH, YNGVE TORGNY, biskop, Växjö, f. $\frac{12}{7}$ 91, 30.
BOLIN, ANDERS STURE RAGNAR, professor, Lund, f. $\frac{27}{5}$ 00, 30.
WIFSTRAND, SVEN ALBERT, professor, Lund, f. $\frac{3}{3}$ 01, 30.
TILANDER, ARTUR GUNNAR, professor, Stockholm, f. $\frac{22}{7}$ 94, 31.
ANDERSSON, CARL INGVAR, docent, Stockholm, f. $\frac{19}{3}$ 99, 31.
HARRIE, IVAR OLAV, skriftställare, Stockholm, f. $\frac{18}{3}$ 99, 32.
NOREEN, ERIK, professor, Uppsala, f. $\frac{3}{11}$ 90, 32.
THERMÆNIUS, JOHAN EDVARD FREDRIK, lektor, docent, Göteborg, f. $\frac{14}{12}$ 96, 32.
ROOTH, ERIK GUSTAF THEODOR, professor, Lund, f. $\frac{24}{4}$ 89, 33.
OLINDER, OLOF GUNNAR, docent, Lund, f. $\frac{10}{7}$ 93, 34.
LÖFSTEDT, ERNST MARTIN HUGO, lektor, Skövde, f. $\frac{13}{12}$ 93, 34.
ÅKERMAN, JOHAN HENRIK, docent, Lund, f. $\frac{31}{3}$ 96, 34.
OLIVECRONA, KNUT HANS KARL, professor, Lund, f. $\frac{25}{10}$ 97, 35.
PLEIJEL, HILDING ATHANASIOS, professor, Lund, f. $\frac{19}{10}$ 93, 35.

- RICHTER, HERMAN BROR, förste bibliotekarie, docent, Lund, f. $\frac{6}{9}$ 93, 35.
- FORSSANDER, JOHN-ELOF, professor, Lund, f. $\frac{10}{5}$ 04, 35.
- STRÖMBÄCK, DAG ALVAR, föreståndare för Landsmålsarkivet, Uppsala, f. $\frac{13}{8}$ 00, 35.
- AHNLUND, NILS GABRIEL, professor, Stockholm, f. $\frac{23}{8}$ 89, 36.
- ANDRÉN, GEORG, professor, Lerum, f. $\frac{10}{12}$ 90, 36.
- COLLINDER, NILS ALFRED TORBJÖRN (BJÖRN), professor, Uppsala, f. $\frac{22}{7}$ 94, 36.
- SEGERSTEDT, TORGNY, professor, Uppsala, f. $\frac{11}{8}$ 08, 36.
- ÅKERLUND, ALVAR WALTER, lektor, Växjö, f. $\frac{23}{12}$ 02, 36.
- VALMIN, MATTIAS NATAN, lektor, Hudiksvall, f. $\frac{30}{5}$ 98, 37.
- ELOVSON, JOHN HARALD, docent, lektor, Lund, f. $\frac{1}{6}$ 97, 37.
- LJUNGGREN, KARL GUSTAV, professor, Lund, f. $\frac{6}{12}$ 06, 37.
- HEDSTRÖM, KARL FREDRIK GUNNAR, docent, Lund, f. $\frac{31}{12}$ 90, 37.
- JARRING, GUNNAR VALFRID, docent, Lund, f. $\frac{12}{10}$ 07, 37.
- DEDERING, SVEN EMANUEL, professor, Lund, f. $\frac{10}{12}$ 97, 38.
- AXELSON, BERTIL FOLKE BONDE, docent, Lund, f. $\frac{22}{12}$ 06, 38.
- HANELL, KRISTER, docent, Lund, f. $\frac{8}{8}$ 04, 38.
- KJÖLLERSTRÖM, SVEN GOTTLIEB, docent, Lund, f. $\frac{28}{1}$ 01, 39.
- OLSSON, BROR HJALMAR, förste bibliotekarie, Lund, f. $\frac{6}{8}$ 94, 39.
- LOMBARD, ALF, professor, Lund, f. $\frac{8}{7}$ 02, 40.
- PETZÄLL, ÅKE, professor, Lund, f. $\frac{3}{7}$ 01, 40.
- SJÖGREN, IVAR WILHELM, professor, Lund, f. $\frac{12}{6}$ 97, 40.

b. Utländska.

- HABERLANDT, ARTHUR, professor, Wien, f. $\frac{9}{3}$ 89, 24.
- SAURAT, DENIS, professor, London, f. $\frac{21}{3}$ 90, 24.
- NÖRLUND, POUL, museumsinspektör, Köpenhamn, f. $\frac{4}{11}$ 88, 24.
- JAEGER, WERNER, professor, Chicago, f. $\frac{30}{7}$ 88, 27.
- VASMER, MAX, professor, Berlin-Wilmersdorf, f. $\frac{28}{2}$ 86, 30.
- RUBOW, PAUL VIKTOR, professor, Köpenhamn, f. $\frac{9}{1}$ 96, 30.
- BRANDT, FRITHIOF, professor, Köpenhamn, f. $\frac{23}{5}$ 92, 32.
- BULL, FRANCIS, professor, Oslo, f. $\frac{4}{10}$ 87, 32.
- MACKENSEN, LUTZ, professor, Riga, f. $\frac{15}{6}$ 01, 32.
- FRAENKEL, EDUARD, professor, Oxford, f. $\frac{17}{3}$ 88, 33.
- BLATT, FRANZ, professor, Aarhus, f. $\frac{31}{8}$ 03, 34.

- PIPPING, HUGO RUDOLF (ROLF), professor, Åbo, f. $\frac{1}{6}$ 89, 35.
HAMMERICH, LOUIS, professor, Köpenhamn, f. $\frac{31}{7}$ 92, 36.
NORDAL, SIGURÐUR, professor, Reykjavik, f. 86, 36.
FRIIS-JOHANSEN, KNUD, professor, Köpenhamn, f. $\frac{1}{11}$ 87, 37.
BRØNDSTED, JOHANNES BALTHASAR, museumsinspektör, Köpenhamn,
f. $\frac{5}{10}$ 90, 37.
HELGASON, JÓN, professor, Köpenhamn, f. $\frac{30}{6}$ 99, 38.
KORNERUP, BJØRN, arkivarie, Köpenhamn, f. $\frac{8}{5}$ 96, 39.
OLSEN, ALBERT, professor, Köpenhamn, f. $\frac{16}{5}$ 90, 40.
PAASCHE, JOHAN FREDRIK, professor, Oslo, f. $\frac{3}{2}$ 86, 40.
L'ORANGE, HANS PETER, dr philos., Oslo, f. $\frac{2}{3}$ 03, 40.
RUIN, HANS WALDEMAR, docent, Helsingfors, f. $\frac{18}{6}$ 91, 40.

SOCIETETENS VERKSAMHET ARBETSÅRET 1939—1940.

Till hedersledamot har valts professor Yrjö Hirn, Helsingfors.
Till stiftande ledamöter ha kallats fru Klara Wijkander, född Kock, Göteborg, och med. lic. Bo Sahlin, Eslöv.

Som arbetande svenska ledamöter har Societeten upptagit docenten Sven Kjällerström och förste bibliotekarien Bror Olsson, båda i Lund.

Som arbetande utländska ledamöter ha upptagits arkivarien Bjørn Kornerup, Köpenhamn, och docenten Gunnar Mickwitz, Helsingfors.

Vid högtidssammanträdet den 20 november talade professor Einar Löfstedt, Lund, över ämnet »Från kejsar Augustus tid. Idéer och stämningar».

På inbjudan av Societeten höll fil. lic. Ivar Harrie, Malmö, den 20 februari föredrag över ämnet »Ur Theseussagens historia», professor Sture Bolin, Lund, den 4 april 1940 över ämnet »Kring krigsutbrottet. Några reflexioner med anledning av de utgivna dokument-samlingarna», docent Krister Hanell, Lund, den 9 maj 1940 över ämnet »Det romerska konsulatets uppkomst» samt professor Fredrik Lagerroth, Lund, den 26 september 1940 över ämnet »Montesquieu och Sveriges grundlagar. Till frågan om vår författnings originalitet».

Av trycket ha utgivits:

Årsbok 1939.

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund.

24. IVAR LINDQUIST: Religiösa runtexter II. Sparlösa-stenen.

Under tryckning äro:

Årsbok 1940.

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund.

25. Biskop Jesper Swedbergs självbiografi, utgiven av GUNNAR WETTERBERG.

Ur anslaget för tillfälliga och smärre bidrag till vetenskaplig forskning ha den 20 november 1939 utdelats:

till lektor WALTER ÅKERLUND, Växjö, såsom bidrag till renskrivnings- och kontrollkostnader i samband med tryckningen av avhandlingen Studier över Ynglingatal kr. 200:—,

till docent HARALD ELOVSON såsom bidrag till studieresor till

Köpenhamn och Helsingfors i samband med en undersökning över brytningarna i Nordens litteratur omkring 1890 kr. 150: —,

till docent DAG STRÖMBÄCK för anskaffande av en fotostatisk kopia av Bergsbók kr. 125: —,

till docent K. G. LJUNGGREN såsom bidrag till kontrollkostnader i samband med tryckningen av avhandlingen Adjektivering av substantiv i svenskan samt som bidrag till en studieresa till svenska och danska ortnamnsarkiv i och för undersökning av vissa ortnamns-typer kr. 150: —.

Lund i november 1940.

Karl Gustav Ljunggren.

SAMMANDRAG
AV VETENSKAPS-SOCIETETENS I LUND RÅKENSKAPER
ÅR 1939.

Balanskonto den 1 januari 1939.

Tillgångar:		Skulder:	
Obligationer	146,020: 50	Grundfond	138,000: —
Förlagsbevis	4,000: —	Dispositionsfond.....	30,000: —
Aktier	1,750: —	Grevinnan von Hallwyls fond	10,000: —
Banktillgodohavanden	59,807: 71	Knut och Alice Wallenbergs	
Kassa	384: 28	fond	5,000: —
		Andra donatorers fond ...	3,000: —
		Resestipendiefond	14,972: 01
		Överskottsmedels fond.....	10,990: 48
	Kronor 211,962: 49		Kronor 211,962: 49

Vinst- och förlustkonto år 1939.

Inkomster:		Utgifter:	
Räntor å obligationer	6,030: 02	Nedskrivning å obligationer	3,237: 50
Kursvinst å obligationer ...	2,803: 25	Räntor å obligationer	205: 55
Räntor å förlagsbevis	125: —	Stämplor och courtage.....	77: 59
Utdelning å aktier.....	175: —	Sekreteraren	750: —
Räntor å banktillgodoha-		Föreläsare	300: —
vanden	1,701: 09	Forskningsbidrag	1,425: —
Försålda skrifter	571: 80	Tryckning och klichéer ...	4,135: 96
		Övriga utgifter	843: 20
		Överskott för året.....	431: 36
	Kronor 11,406: 16		Kronor 11,406: 16

Balanskonto den 31 december 1939.

Tillgångar:		Skulder:	
Obligationer	145,628: 75	Grundfond	138,000: —
Förlagsbevis	2,000: —	Dispositionsfond	30,000: —
Aktier	1,750: —	Grevinnan von Hallwyls fond	10,000: —
Banktillgodohavanden	62,793: 50	Knut och Alice Wallenbergs	
Kassa	221: 60	fond	5,000: —
		Andra donatorers fond ...	3,000: —
		Resestipendiefond	15,383: 74
		Överskottsmedels fond.....	11,010: 11
	Kronor 212,393: 85		Kronor 212,393: 85

Malmö den 31 december 1939.

Thorild Dahlgren.

SPECIFIKATION AV OBLIGATIONER, FÖRLAGSBEVIS OCH
AKTIER DEN 31 DECEMBER 1939.

Obligationer:	%	År	Nom. värde	Bokfört värde
Svenska Staten	4,5	1930	10,000	9,968: 75
» »	4	1931	5,000	5,000: —
» »	4	1933	15,000	14,600: —
Sveriges Allmänna Hypoteksbank	3	1937	5,000	4,000: —
Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa	3,25	1937	2,000	2,000: —
» » »	3	1934	5,000	4,200: —
Svenska Bostadskreditkassan	5	1932	10,000	9,975: —
Stockholms Intecknings Garanti A.-B.	3	1934	5,000	4,975: —
Stockholms stad	3,25	1936	5,000	5,000: —
Trafik A.-B. Grängesberg-Oxelösund	4,5	1930	10,000	9,900: —
Marma-Långrörs A.-B.	4	1935	5,000	5,000: —
Reymersholms Gamla Industri A.-B.	4	1935	10,000	10,000: —
Bergvik & Ala Nya A.-B.	3,75	1930	5,000	4,950: —
A.-B. Optimus	3,5	1929	5,000	5,000: —
A.-B. Tretorn.....	3,5	1937	5,000	5,000: —
Skånska Cement A.-B.	3,5	1939	5,000	5,000: —
Fiskeby Fabriks A.-B.	3,25	1937	15,000	15,000: —
Rederi A.-B. Svea	3,25	1938	5,000	5,000: —
Svenska Sockerfabriks A.-B.	3,25	1936	5,000	5,000: —
Danska Staten	3,5	1938	10,000	7,500: —
Köpenhamns stad	4,5	1930	5,000	4,700: —
Norska Staten	3,5	1936	4,000	3,860: —
			Kronor	145,628: 75
Förlagsbevis:				
A.-B. Svenska Handelsbanken	4,5	1933	2,000	2,000: —
			Kronor	2,000: —
Aktier:				
Svenska Sockerfabriks A.-B.			3,000	1,750: —
			Kronor	1,750: —

Malmö den 31 december 1939.

Thorild Dahlgren.

REVISIONSBERÄTTELSE.

Vid denna dag företagen revision av Vetenskaps-Societetens i Lund räkenskaper för år 1939 hava undertecknade funnit dem i allo noggrant och omsorgsfullt förda, försedda med behöriga verifikationer och samtliga värdehandlingar betryggande förvarade i bankfack, varför det är oss en angenäm plikt att tillstyrka full och tacksam ansvarsfrihet åt skattmästaren för den tid revisionen omfattar.

Lund den 29 februari 1940.

Gunnar Carlquist.

Herman Richter.

Förut ha utkommit:

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund:

1. *Herbert Petersson*. Studien über die indogermanische Heteroklisis. Pris 15 kr.
2. *Alf Nyman*. Kring antinomierna. Pris 5 kr.
3. *Axel W. Persson*. Staat und Manufaktur im römischen Reiche. Pris 5 kr.
4. *James Harrington's Oceana*, edited with notes by *S. B. Liljegren*. Pris 10 kr.
5. *John Frödin*. Siljansområdets fäbodbygd. Pris 8 kr.
6. *Sigurd Agrell*. Runornas talmystik och dess antika förebild. Pris 6 kr.
7. *N. Otto Heinertz*. Etymologische Studien zum Althochdeutschen. Pris 5 kr.
8. *Alf Nyman*. Schema och slutsats. Pris 7 kr.
9. *Fredrik Lagerroth*. Platons stats- och rättsbegrepp. Pris 3 kr.
10. *Sigurd Agrell*. Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen. Pris 3 kr.
11. Stockholms stads tänkebok 1524—1529 av *M:r Olaus Petri* Phase, utg. genom *Ludvig Larsson*, häft. 1—3. Pris kr. 15: 50.
12. *Gudmundi Olai Thesaurus Adagiorum linguæ septentrionalis antiquæ et modernæ*, utg. av *G. Kallstenius*. Pris 6 kr.
13. *Torsten Wennström*. Studier över böter och myntvärden i Västgötalagarna. Pris kr. 3: 50.
14. *Heinrich Hoppe*. Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians. Pris 5 kr.
15. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. I. Sigtuna-galdern. Pris kr. 3: 50.
16. *Albert Wifstrand*. Von Kallimachos zu Nonnos. Pris kr. 7: 50.
17. *Ingvar Andersson*. Erik XIV:s engelska underhandlingar. Pris kr. 7: 50.
18. *Anders Gagnér*. Florilegium Gallicum. Pris 10 kr.
19. *Gunnar Carlsson*. Eine Denkschrift an Caesar über den Staat. Pris 6 kr.
20. Smärre dikter av Lejonkulans dramatiker utgivna av *Erik Noreen*. Pris 6 kr.
21. *Johan Åkerman*. Das Problem der sozialökonomischen Synthese. Pris kr. 9: 50.
22. *E. Noreen*. Författarfrågor i Lejonkulans dramatik. Pris 6 kr.
23. *Walter Åkerlund*. Studier över Ynglingatal. Pris kr. 3: 50.
24. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. II. Sparlösastenen. Pris 10 kr.

Årsbok 1920.	Pris 1: 50 kr.	Årsbok 1930.	Pris 3: 50 kr.
Årsbok 1921.	Pris 2: 50 kr.	Årsbok 1931.	Pris 3: 50 kr.
Årsbok 1922.	Pris 3: 50 kr.	Årsbok 1932.	Pris 3: — kr.
Årsbok 1923.	Pris 3: 50 kr.	Årsbok 1933.	Pris 4: — kr.
Årsbok 1924.	Pris 4: 50 kr.	Årsbok 1934.	Pris 4: 75 kr.
Årsbok 1925.	Pris 2: 50 kr.	Årsbok 1935.	Pris 4: — kr.
Årsbok 1926.	Pris 2: 50 kr.	Årsbok 1936.	Pris 4: — kr.
Årsbok 1927.	Pris 2: 50 kr.	Årsbok 1937.	Pris 4: — kr.
Årsbok 1928.	Pris 2: 50 kr.	Årsbok 1938.	Pris 3: 50 kr.
Årsbok 1929.	Pris 3: 50 kr.	Årsbok 1939.	Pris 4: 75 kr.